

Henrik Krummedige og Norge

STUDIER OVER DANMARKS FORHOLD
TIL NORGE 1523–1533*

AF

ERLING LADEWIG PETERSEN

DA FREDERIK I døde i april 1533 henstod hovedparten af tidens politiske kernespørgsmål uløst; konfessionelle konflikter og privilegiestrid delte stadig vandene. Dødsfaldet i sig selv løste naturligvis ingen af vanskelighederne, selvom adskillige stormænd tænkeligt nok har delt Viborgbispens Jørgen Friis' velmente ønske om at »motte vere enn dieffuell, thaa viilde handt saa plaue koning Fredericks sziell«. Tilsyneladende fortsatte herredagsmødet i København i sommeren blot det traditionelle spor ved at udsætte kongevalget til det følgende år. Kun overfor udlandet havde latent frygt for Christiern II.s revancheplaner og den spirende kejserlige dynastipolitik tvunget kongen og rådet til at samarbejde om en sikkerhedspolitik, som samtidig – *necessitate coacta* – rummede tilløb til udenrigspolitisk nyorientering. Dette gælder vel navnlig bestræbelserne for at skabe et fredeligt forhold til Gustav Vasas Sverige, hvorimod forbindelsen med Norge umiddelbart fremtræder uhyre vaklende. Symptomatisk nok afbrød Frederik I.s død flere års seje forhandlinger på et tidspunkt, da de tegnede til positivt resultat.

Endnu ved det dansk-norske kongevalgmøde i sommeren 1513 havde det danske råds stilling været ganske klar; man respekterede vel de formelle retningslinier, unionstraktaten i Bergen 1450 anviste, men afviste samtidig det norske råds krav på eneadkomst til de norske lensmandsposter.¹ Fra 1523 præges den danske regerings kurs i unionspolitikken

* Afhandlingen er et forarbejde til senere studier over det danske adelsvældes historie, hvortil jeg med taknemmelighed har modtaget støtte fra Statens almindelige Videnskabsfond og den Hielmstjerne-Rosencroneske stiftelse.

¹ Om situationen 1513, se C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie 1497–1536 II*, 1865, s. 64 ff. – *Bergentraktatens ordlyd i Diplomatarium Christierni I*, ed. H. Knudsen, 1856, nr. 21.

derimod af usikkerhed og tvetydighed. Tilsyneladende ligeegyldighed og bristende konsekvens i forholdet til Norge lader umiddelbart formode, at de danske magthavere ikke længere knyttede nogensomhelst virkelig interesse eller betydning til unionsforbindelsen. Dette er også den konklusion, som både den kongelige proposition på stænderrigsdagen 1536 og moderne forskere har draget ved at hævde, at henvisningen til Bergenforbundet ved udskydelsen af kongevalget i 1533 simpelthen var et påskud.

Det vil naturligvis være nærliggende at antage, at Christiern II.s despotiske fogedstyre i Norge havde skabt et tomrum, som ikke lod sig udfylde efter hans fordrivelse; indsættelsen af borgerlige eller lavættede hovedsmænd på de norske slotslen kan altså tænkes at have tilintetgjort den danske adels position i Norge. På den anden side kan der i denne sammenhæng være grund til at nævne, at diskussionen af Norgesartiklen i Christian III.s håndfæstning 1536 netop har fremdraget den danske adels interesse i uhindret adgang til de givtige, norske lensmandsposter som et af motiverne for elimineringen af det norske råd og Norges formelle inkorporation i Danmark. Dette synspunkt, som skyldes Halvdan Koht, har dog næppe fået tilstrækkelig dokumentation, og det er uden videre klart, at det ikke harmonerer altfor vel med dansk forsknings tolkning af kongevalgets udsættelse 1533.² Skønt der ikke umiddelbart er tale om identiske begivenheder, står i princippet påstand mod påstand.

Trods al usikkerhed præges Frederik I.s regeringstid påny af dramatiske sammenstød mellem danske myndigheder og det norske råds selvstændighedskrav, konflikter, hvis mest markante skikkelse var den danske rigsråd Henrik Krummedige. I Kohts udredning af begivenhedsforløbet 1523–37 fremtræder striden om de norske len netop som et af ledemotiverne i Vincens Lunges og ærkebiskop Olaf Engelbrektsens desperate strid mod Henrik Krummedige og siden Claus Bille for landets selvstændighed. Koht er på ingen måde blind for svaghederne i de norske selvstændighedsbestræbelser og fremhæver, at højaristokratiets og de kirkelige dignitarers kamp helt savnede social og politisk baggrund i det norske samfund. Håndfæstningen 1524 skabte nok mulighed for en

² H. Koht, Artikelen om Noreg i den danske handfestninga frå 1536, (Norsk) Hist. tidsskr. 30, 1934–36, især konklusionen s. 10–12; samme, Vincens Lunge contra Henrik Krummedige 1523–1525, Oslo 1950; Olav Engelbriktsson og sjølstende-tapet 1537, Oslo 1951. – En oversigt over diskussionen giver A. Thowsen, Historikernes syn på Norges statsrettslige stilling 1536–1814: Norgesartikkelen av 1536, Nord. tidskrift för vetenskap, konst och industri 1966, nr. 4, s. 166–81.

selvstændig adelsrepublik og for at forvise Henrik Krummedige, den traditionelt værste anstødssten for landets uafhængighed, men på længere sigt savnede frigørelsen naturlige vækstbetingelser.

Der kan næppe være tvivl om, at det norske oligarki har ladet sig inspirere af adelsreaktionen i Danmark, hvad Frederik I.s norske håndfæstning tilstrækkeligt bevidner. Ligesålidt synes der at være tvivl om, at de norske råder – ganske som under unionskrisen i årene omkring 1500 – har hentet impulser i Sverige. Visse politiske betingelser for frigørelse har således uomtvisteligt været til stede i 1523. At denne proces alligevel brød sammen skyldes imidlertid næppe blot, at de politiske og sociale skillelinier i Norge var andre og, om man vil, mere primitive end i Sverige. I betragtning af alle de uklarheder, der råder om den danske regerings norske politik 1523–33, nødes vi således stadig til at afveje, i hvor stor udstrækning den danske adels økonomiske interesser kan have øvet indflydelse på den sejge proces, der førte til selvstændighedstabet 1536.

I denne forbindelse, hvor undersøgelsen må begrænses til visse punktstudier, samler interessen sig da ganske naturligt og nødvendigt om den centrale skikkelse, den dansk-norske rigsråd Henrik Krummedige. Af Kohts og andre forskeres undersøgelser fremgår det allerede, at den politiske virksomhed, hr. Henrik udfoldede i Norge, i meget høj grad udnyttede de sociale modsætninger mellem det fåtallige norske aristokrati og almuen til fordel for danske unionsinteresser, navnlig i de kritiske år omkring århundredeskiftet. Alt tyder på, at både hans og hans faders, Hartvig Krummediges storgodsejerposition i Norge samtidig bragte dem i permanent konflikt med det norske råd og dets selvstændighedsbestrebelse allerede fra midten af det 15. århundrede. De usædvanligt righoldige privatarkiver, som Henrik Krummedige og hans svigersøn Esge Bille har efterladt sig, gør det imidlertid muligt på nært hold at foretage analyser af såvel de politiske konflikter som af disse danske adeliges virksomhed som godsejere i Norge og Danmark, specielt i Frederik I.s regeringstid. Undersøgelsen gør det således nødvendigt at forfølge begge aspekter, men materialet tillader samtidig på ganske konkret grundlag at tage stilling til Halvdan Kohts hovedsynspunkter.

I

INTET i den lange serie skrivelser, der udgik fra oprørsbevægelsen 1523, antyder, at de revolterende stormænd har gjort sig nogensomhelst

overvejelser vedrørende de nordiske unionsforbindelsers beståen. Skønt den – iøvrigt hurtigt ganske standardiserede – propaganda lejlighedsvis strejfer den afsatte konges »ukristelige og uskellige regimente« i Norge og Sverige, synes det udelukkende at have været de nære ting, der lå de jyske stormænd på sinde efter opsigelsen af Christiern II; de havde sat håndfæstningens oprørsparagraf i funktion, uden at rådet (eller det dansk-norske råd i fællesskab) fik lejlighed til at »undervise« majestæten. Opsigelsen fandt sted alene på det danske riges vegne.¹ Skønt Frederik I.s foreløbige håndfæstning 26. marts motiverer den ved alle »thesse tre righens indbygges« tarv, gjaldt kongevalget udelukkende det danske rige. Håndfæstningen forbigik konsekvent unionsklausulerne i forlægget, forgængeren fra 1513.² Endelig er det utænkeligt, at oprørerne har været ukendt med det forenede svensk-hanseatiske angreb på de skånske landsdele og Viken i vinteren 1522/23. Der er således grund til at antage, at de nye magthavere ikke skænkede unionsforbindelserne nogen tanke, i hvert fald ikke konstruktivt.

Kun på ét isoleret punkt i de to redaktioner af Frederik I.s håndfæstning – den foreløbige 26. marts og den endelige 3. august – anes hensynet til Norge. Kongens titel optager nemlig begge steder hans krav på arveret til Norges trone. I denne forbindelse udtrykker det formentlig ikke mere end de prætentioner, han fra sin ungdom forgæves havde gjort gældende; men da titlen anvendes i officielle akter og iøvrigt nogenlunde konsekvent benyttes af kongen og af danske råder indtil 1524, må det antages, at det danske råd i den øjeblikkelige, kaotiske situation har accepteret tanken bag titulaturen; at der fra kongens side ligger bevidst hensigt bag, lader sig underbygge ad anden vej. Vigtigst er det, at da hertug Frederik – såsnart han havde fået vished for den jyske oprørsbevægelses hensigter – i de første dage af februar indgik forbund med Lübeck, gik traktaten uden videre ud fra Danmarks og Norges forbindelse. I traktatens senere afsnit, som går udover de øjeblikkelige offensiv- og defensivforanstaltninger, forpligter Lübeck og dets allierede sig tillige til at medvirke til »dat ryke Sweden myt den riken Dennemarken, Norwegen to vorenigende«.³

¹ A. Huitfeldt, *Historiske Beskriffuelse om hues sig haffuer tildragit under Kong Christiern den Anden*, 1596, s. 243-45.

² Aarsberetninger fra Geheimearchivet II, 1856-60, s. 66f.

³ Danmark-Norges Traktater 1523-1750, udg. af L. Laursen I, 1905-07, s. 8 1523 5/2 § 14; jfr. Allen, *anf. arb.* III:2, 1867, s. 309f., 314, 356f.; se også J. Schreiner, *Norges overgang fra arverike til valgrike*, (Norsk) *Hist. tidsskr.* 30, 1934-36, s. 325 med note 1.

Foreløbig kan vi næppe slutte længere, end at disse aktstykkers omtale af Danmarks og Norges union røber det danske kongehus' traditionelle dynastiske fordomme. Det er ikke uden videre sandsynligt, at hertug Frederik har næret alvorlige planer om at vinde Sveriges krone. I forbundstraktaten med de vendiske stæder står erobringsklausulen både indholdsmæssigt og i sin placering isoleret; initiativet må utvivlsomt være udgået fra hertugen, men da også han på dette tidspunkt må have været underrettet om de svensk-hanseatiske angreb på de skånske landskaber og Norge, kan man ikke med nødvendighed tolke traktatens ordlyd videre end som en art sikkerhedsventil overfor denne aktion. Alliancetraktaten gør i sig selv unionstanken illusorisk – og heller ikke det kan godt være undgået hertugens opmærksomhed – ved Lübecks reservation for sit eget forbund med Sverige og ved sine garantier for handelsfrihed uanset eventuel krig; endelig er den privilegering, traktaten stiller Lübeck i udsigt, væsentligt beskednere end Gustav Vasas løfter om toldfrihed og indestængning af svensk skibsfart til Østersøen.⁴

Den udvalgte konges skrivelser til Sverige i forårsmånederne 1523 ligger helt på samme begrænsede niveau. Den svensk-hanseatiske aktion mod Skåne og Norge havde været motiveret som angreb på Christiern II, og i overensstemmelse hermed begærede Gustav Vasa – samtidig med notifikationen af rigsforstandervalget – i slutningen af februar velvillig neutralitet af hertugen.⁵ På denne baggrund har det formodentlig været med fuldt overlæg, at Frederik I i en skrivelse omkring 7. april til »verdwe fedre mett Gud biscooper, höffuidzmend eller huem befall haffwer i Swerigis rige« helt ignorerer Gustav Vasa og hans henvendelse. Den udvalgte konge gør opmærksom på, at han selv er blevet valgt til konge »offwer ald Danmarckis rige« og havde traktatmæssigt løfte om de vendiske stæders »ytherste hielp«. Han advarer da mod angreb på Skåne, »szom ere ett ledemod aff vortt rige Danmarck« og

⁴ Unionsmulighederne indgår ikke i de interne, hanseatiske overvejelser i Stralsund forud for allianceunderhandlingerne med hertugen, hvorimod de lybske gesandter i Sverige 28. januar ytrer skepsis overfor norske forsøg på at tilslutte sig Sverige; Hanserezesse 3. Abt. VIII, hrsg. v. D. Schäfer u. R. Techen, Lpz. 1906–08, nr. 259 §§ 32 ff., nr. 276. – Jfr. iøvrigt H. Yrwing, Lübeck, de nordiska rikena och konungavalet i Strängnäs 1523, Scandia XXIV, 1958, s. 207 ff., 212 ff. Der foreligger derimod intet belæg for, at de danske stormænd har tvunget hertugen til at opretholde unionskravene; således L. Sjödin art. Hans Brask i Svenskt biografiskt Leksikon VI, s. 55; R. Bergström, Studier till den stora krisen i Nordens historia 1517–1523, Upps. 1943, s. 109; Yrwing, anf. arb., s. 213.

⁵ Sveriges Traktater med främmande makter, utg. av O. S. Rydberg IV, Sthlm. 1888, nr. 8 1523 26/2; jfr. dog Bergström, anf. arb., s. 107f.

anmoder tværtimod – efter forhandling med det danske råd og de vendiske stæder – om trekantsforhandlinger om de »trii rigens merckeligenn bestandelsze, gaffnn oc beste« snarest muligt.⁶ Aktstykket udtaler således for første gang og udelukkende det senere så fremtrædende ønske om fællesfront mod »konning Christernn oc alle andhre vore oc righens findher«; bortset fra den indirekte antydning i omtalen af de tre rigers »bestandelse« forbigås Norge og delvis med rette, forsåvidt der er tale om et aktstykke, som kun angår det danske rige; brevet indeholder en skarp advarsel mod angreb på Danmark, derunder også Skåne, hverken mere eller mindre.

Først i juni 1523 dukker unionstanken op i danske dokumenter, men da på et tidspunkt, da svensk-hanseatiske tropper var i besiddelse af Blekinge og Viken, og da Gustav Vasa efter den svensk-hanseatiske høvedsmand Berend v. Mehlers kortfristede stilstand med den skånske adel energisk agiterede for at de skånske landskaber og Norge frivilligt skulde slutte sig til Sverige.⁷ At Gustav Vasa ved midten af maj havde opgivet videre angreb på Norge for at koncentrere sig om erhvervelsen af de skånske landskaber »för æn herthogen eller nogre andre stinga siigh ther i mellom« (skønt han »förnimmer . . . ath the skonske herrer ok köpstædher ære heller vnder herthogen af Holsten æn mik ok Swerigis crona«) har Frederik I næppe kunnet vide; det svenske rigsråds reaktion på hans skrivelser fra april og maj udgik først 20. juni og da under ganske andre vilkår.⁸ Den 9. juni minder kong Frederik i en lang skrivelse til indbyggerne i Sverige om den fordrevne konges »vchristelige oc vskellige reghement« i de tre nordiske riger, men i modsætning til sine tidligere henvendelser argumenterer kongen nu med, at Danmarks indbyggere for at frelse alle tre riger »aff sadanne ewighe forderffwillss« har fordrevet kong Christiern og beder svenskerne betænke den gavn de tre riger vilde opnå ved at vende tilbage til folden

⁶ RA. TKUA. Sverige A. I. 1, Breve 1472–1541, 1523 efter 26/3; Sveriges Traktater IV, nr. 9. Brevet gentages 4. maj (sst. IV, s. 50 note; Hanserezesse 3. Abt. VIII nr. 398 og s. 361 note 4), men modsat Bergström finder jeg i disse dokumenter intet holdepunkt for at udlæse unionsplaner; en forsigtigere vurdering hos Yrwing, anf. arb., s. 217.

⁷ Gustav Vasas proklamationer 1523 22/4–13/5 hos N. J. Ekdahl, Christiern II:s Archiv: Handlingar rörande Severin Norby IV, Sthlm. 1836, s. 1690–92, 1461f.; Konung Gustaf den Förstes Registratur, utg. av V. Granlund I, Sthlm. 1861, s. 48–57; til Norge i Diplomatarium Norvegicum, edd. R. C. Unger o. a., VIII nr. 511; jfr. iøv. L. Sjödin, anf. arb., s. 53 ff.; Bergström, Stilleståndsavtalet mellan Berend von Mehlen och det skånska ridderskapet våren 1523, (Svensk) Hist. tidskr. 1942, s. 381 ff.

⁸ Ekdahl, anf. arb. IV, s. 1455f.; Gustaf I:s Reg. I, s. 56 ff. – Det svenske rigsråds svar 20. juni: RA. TKUA. Sverige A. I. 1; jfr. Sveriges Traktater IV, s. 66.

ved at *vælge* ham til konge i overensstemmelse med de gamle forbund.⁹

Det fremgår ganske klart af andre kilder, at den danske regering efter kongens overgang til Sjælland i slutningen af maj måned har set med stigende nervøsitet på de svenske aktioner i Skåne. Man begynder åbenbart ganske bevidst at agitere i Skåne for hurtig tilslutning til det nye regime efter ganske de samme retningslinier, som vi finder i Frederik I.s brev til Sverige i april. I et åbent brev til Sveriges råd 17. juni vender det danske rigsråd påny tilbage til det samme tema; brevet begrænser mere beskedent og korrekt aktionen mod tyrannen til Danmark og opfordrer atter Sveriges indbyggere til at besinde sig på deres bedste ved at give sig under hans nåde. I modsætning til kongens brev advarer rådet igen skarpt mod svenske annektsionsforsøg i Skåne, men nævner heller ikke denne gang nogetsomhelst om Norge.¹⁰ Den sidste tilføjelse røber utvivlsomt den egentlige hensigt ved disse manøvrer: at bevare de skånske landskaber for Danmark i en indenrigspolitisk uhyre vanskelig situation, langt snarere altså en effektiv demonstration end udtryk for reelle unionsplaner.¹¹ I hvert fald kan man næppe under de givne omstændigheder tolke de danske akter længere end som forholdsvis primitive modforanstaltninger mod Gustav Vasas politik.

Digressionen fra det egentlige emne har været nødvendig ikke så meget for at afvise en mytedannelse som for at belyse kontrasterne i den nyvalgte konges og det danske råds nordiske politik. Som så ofte tidligere indtog Norge i denne henseende en sekundær plads i dansk politik. Den jyske revolte havde overhovedet ikke anlagt nogen norsk politik, og da man i sommermånederne tog forholdet til Norge op, skete det efter andre retningslinier end man havde valgt overfor Sverige. Den ydre baggrund vender vi senere tilbage til, men situationen lader sig bedst belyse ved konfrontation af de aktstykker, kong Frederik lod udgå til det søndenfjeldske Norge samtidig med henvendelsen til

⁹ RA. D. kanc. B 9: Kopier og koncepter til missiver m. m. 1523 27/5-28/9, fol. 5r-v; Sveriges Traktater IV, nr. 10a.

¹⁰ Sst. nr. 10b. Om den danske propaganda i Skåne, se f. eks. Tyge Krabbe t. Tyge Akselson Brahe 1523 3/5; RA. Tyge Brahes privatarkiv II. B; A. Heise, Familien Rosenkrantz' Historie II, 1882, Diplomatarium nr. 49; Allen, anf. arb. IV:2, 1870, s. 28 og 545 note 20. Jfr. også skrivelsen til Lübeck 1523 17/6, Hanserecess 3. Abt. VIII nr. 450.

¹¹ Denne tolkning ligger således nærmest Yrwing, Lübeck och den nordiska förbundstanken efter unionsuppløsningen, Festskrift till Gottfrid Carlsson, Lund 1952, s. 114f.; jfr. dog også Bergström, Studier, s. 124 note 8.

Sverige 9. juni 1523.¹² Begge dokumenter er formuleret over samme læst og røber iøvrigt et nært slægtskab med de motiverende afsnit af håndfæstningens første redaktion 26. marts; brevene følger i lange pas-sager hinanden ganske enslydende, og argumentationen er ligeledes stort set identisk, men de afviger dog indbyrdes på væsentlige punkter.

Påfaldende er det først, at hvor brevene til Sverige stadig opererer med de tre nordiske rigers forhold under ét, konkretiserer det norske brev helt anderledes ved kun at beskæftige sig med Norge og Danmark, norske og danske mænd. Som argumentationen fremstår her, har indbyggerne i Jylland og på øerne valgt kong Frederik for at befri danske og norske mænd fra den fordærvelse, den tyranniske konges brud på håndfæstning og recess havde påført dem, hvilket i denne sammenhæng betyder den fælles håndfæstning 1513; brevet får således et langt mere håndgribeligt sigte end henvendelsen til Sverige.

Mest karakteristisk fremtræder ulighederne i de afsnit, som angår ønskeligheden i at bevare forbindelsen mellem rigerne efter den skade Christiern II.s styre har forvoldt:¹³

Frederik I t. Norge 1523 9/6

Thi bedher wij ether alle oc hwer serdeles kerligen, attj ville . . . betencke, besyndhe^a oc grandgiiffweligen offwerweghe, hues skadhe oc forderffwe ther wille affkomme ther for^{ne} Danmarcks oc Norgis riighe bliiffwe atskiildt offwer then contract, som emellwm for^{ne} riighe giort bleff vttj droning Margretes tiidt,

attj ther fore ville alle ladhe etther finndes velwillighen atgiffue ether vndher oss som tiill etthers retthe

Frederik I t. Sverige 1523 9/6

^a mangler

hwat nøt oc gaffn ther motthe af komme, thet these try riighe, Danmarck, Sweriigh oc Noriigh motthe bliiffwe tiill sammen wndher enn herre oc koningh vttj then forbyndelsze, som the aff gammel tiidt forbwndet ere mett, opne, beseglet breffwe oc recess, oc hues skadhe oc forderffwe, ther wille aff komme, ther for^{ne} Danmarckis, Swerigis oc Norgis riighe bliiffwe atskyldth emwed for^{ne} forbyndelsze, opne breffwe oc recess emellom for^{ne} riighe giort ere, attj ther fore ville ladhe etther alle fyndes vellwilligenn atgiiffue etther tiill oss

¹² RA. D. kanc. B 9, fol. 4r-5r; Dipl. Norv. XII nr. 294 med enkelte fejllæsninger.

¹³ Teksterne gengives efter originalerne; jfr. ovenf. note 9 og 12. I anden kolonne noteres de saglige afvigelser fra det norske brev.

herre oc konningh, vij ville met gudz help holle then helighe kyrckj, etther alle, andheliigh oc versliigh, fattiigh oc riigh wedt sanctj Olwffz^b konings logh, skell oc rett, preuilegher, friihedher oc gwodhe, gamle sydwaner, som enn cristen herre och koningh bør atgøre sine kere wndhersaett . . .

oc wdwelle oss tiill etthers herre oc koningh . . .

^b Eryckes . . .

Det falder straks i øjnene, at man i brevet til Norge helt præcist henviser til »kontrakten« fra 1397 som unionsgrundlag, og at dette aktstykke i modsætning til det svenske ikke opererer med frivilligt kongevalg; man går simpelthen ud fra, at unionsaftalen forpligter nordmændene »til at give sig under os som eders rette herre og konge«. Formelt gentager afvigelserne påny de traditionelle og historisk begrundede skel i dansk unionspolitik overfor Sverige og Norge; reelt er det ganske følgerigtigt, men vigtigt for sammenhængen, at brevet siden afsluttes med trusler om magtanvendelse, såfremt nordmændene nægter at forlade Christiern II. Denne påberåbelse af unionsdokumenterne 1397 er næppe tilfældig. Bortset fra, at den endnu i den givne situation kan have været opfattet som historisk og retlig forsvarlig, er det karakteristisk, at man ikke påkalder Bergentraktaten. Dels havde det danske råd jo allerede overtrådt denne ved det ensidige oprør og kongevalg; dels har man i den foreliggende situation næppe ment at kunne forsvare at tilbyde nordmændene frit kongevalg. Christiern II efterlod sig en søn, som efter Bergentraktatens principper formelt vilde have fortrinsret.

Bag denne henvendelse ligger imidlertid i hvert fald én tidligere, idet kongen allerede 25. april havde skrevet til det norske råd. Brevets tekst kendes nu kun i referat gennem bisp Mogens af Hamars svarskrivelse 29. juli,¹⁴ således at kongens standpunkt på dette tidspunkt kun lader sig udlede med stærke forbehold. Det fremgår heraf, at Frederik I har meddelt Christiern II.s flugt (13. april) og har begæret, at »wii medh menige Norges raad och indbyggere skulle annamme hanns nade for en herre och koning igen som i hørt (gjort) haffue wtj Danmarck«. Endelig protesterer bispen temperamentsfuldt mod, at kongen postulerer arveret til Norge gennem sin titel. Er referatet loyalt, adskiller kongens standpunkt i dette brev sig ikke fra det, der formuleres i juni måned; referatets ordlyd taler næppe for, at kongen har begæret valg, men snarere for, at han har krævet, at nordmændene skulde godtage

¹⁴ Dipl. Norv. XII nr. 298; Allen, anf. arb. IV:2, s. 199ff.

ham som konge uden videre. Det indirekte kendskab udelukker derimod enhver bestemmelse af, hvilke overvejelser, der er gået forud for brevet, eller af hvem, der har været impliceret deri. Vi ved, at Frederik I forud for 7. april hævder at have forhandlet med det danske råd om de skånsk-svenske anliggender, og selvom det naturligvis ikke kan udelukkes, at norske forhold også har været inddraget, vil det være mest nærliggende at opfatte den norske politik, der formuleres i de to aktstykker, som udtryk for kongeligt initiativ. I hvert fald følges skrivelserne til Norge – i modsætning til brevene til Sverige – ikke op af rigsrådet.

Først i slutningen af juli eller begyndelsen af august 1523 træffes der beslutning om at gribe aktivt ind i Norge. Rigsrådet var indkaldt til Roskilde til 29. juli¹⁵ – hovedsageligt naturligvis med henblik på håndfæstningsforhandlingerne og andre magtpåliggende, politiske afgørelser – men udfaldet af drøftelserne om Norge kender vi kun indirekte. Et første ydre vidnesbyrd foreligger i en kongelig opfordring 6. august til Rostock til at genoptage sin vante forbindelse med Viken, Tønsberg og Oslo og straks sende skib dertil via København, hvor Henrik Krummedige med en styrke af knægte skulde indskibes for at blive transporteret til Viken.¹⁶ Medens dennes opgaver lå i Østlandet, sendte man den nyudnævnte rigsråd Vincens Lunge til det nordenfjeldske Norge. Afgørelsen må således være truffet omkring månedskiftet, men dens indhold må udledes af to skrivelser til Norge 5. august, denne gang til det nordenfjeldske samt til den nyvalgte norske ærkebisp Olaf Engelbrektssen og to af hans nordenfjeldske embedsbrødre.

Det første af de to breve fremtræder straks langt mere konciliant end det foregående fra 9. juni, der har tjent som direkte forlæg.¹⁷ Ligesom her begærer kongen, at nordmændene velvilligen vil give sig under ham som deres rette herre og konge, men modsætningsvis er det også ganske

¹⁵ Kgl. missive t. Henrik Krummedige 1523 12/7; Dipl. Norv. XVIII nr. 243.

¹⁶ Sst. VI nr. 685; Hanserezesse 3. Abt. VIII nr. 524. I april havde Lübeck meddelt Rostock, at sejladsen på Norge måtte indstilles; Nor, Tidsskr. for Videnskab og Litteratur III, Kria. 1846, s. 92. Det fremgår iøvrigt af de hanseatiske gesandtskabsindberetninger fra disse måneder, at de vendiske stæders udsendinge ikke på noget tidspunkt var inddraget i den danske regerings overvejelser over forholdet til Norge. Danzigs gesandter er åbenbart først underrettet post festum og rapporterer iøvrigt ganske lapidarisk og upræcist 10. august; Hanserezesse 3. Abt. VIII nr. 600 § 69.

¹⁷ Dipl. Norv. VIII nr. 512. Brevet er kun overleveret i en afskrift af Bartholin og trykt helt uden diplomatarisk kommentar. Dets autenticitet fremgår af en marginalnote i kopibogen (ovfr. note 12; jfr. Dipl. Norv. XII nr. 294 note 5), der tillige godtgør, at afvigelserne fra forlægget er korrekt traderet i afskriften. Bortset fra at brevet 5. august i kopibogen er fremkommet ved overstregninger og udeladelser og er ajourført lidt, er det symptomatisk, at ordet »arffue riige« i teksten stryges.

korrekt, når kopibogen registrerer brevet med bemærkningen »absque comminatione adiectaque illa clausula, ath myn here wiill giffue seg seluer ther ind om nogen sker nogen wret oc aff legge wlofflig toll oc szise oc andre beswaring«. Trudslerne om magtanvendelse, såfremt nordmændene fortsat holder fast ved Christiern II, er her forsvundet og afløst af en endda meget kraftig betoning af kongens vilje til personligt at håndhæve retssikkerheden i landet og befri det for ulovlige, fiskale byrder, umiddelbart en sikkert bevidst modstilling overfor agitationen mod tyrannen i brevet indledning. Endelig bemærkes, at forlæggets adresse til »vort arverige Norge« her erstattes med en ganske neutral henvendelse til de nordenfjeldske stænder.

Afvielserne fra forlægget godtgør, at der ikke skal lægges for stor vægt på den enslydende opfordring til at give sig under kong Frederik. For det første kan man fæste sig ved, at brevet henvender sig til de norske stænder og ikke til rådet, men af større betydning for sammenhængen er det, at de stærkt betonedede løfter om at håndhæve retssikkerheden og at fjerne ulovlige told- og skattepålæg næppe alene tjente som kontrast til Christiern II.s »umilde regimente«, men direkte sigter mod virkning i den norske almue. Brevet får dermed indirekte karakter af appel til de upriviligerede stænder, et middel, som Henrik Krummedige allerede under bondeurolighederne og unionskrisen omkring århundredeskiftet med held havde betjent sig af overfor det norske aristokrati.¹⁸ Et bindende bevis er vel udelukket, men det vil være nærliggende at pege på, at Henrik Krummediges fortrolighed med Norges forhold kan have medvirket ved udformningen af den danske Norges-politik i august 1523.

Den stærke appel til de upriviligerede stænder, der erstattede trudslerne om repressalier i det foregående brev, dokumenterer således, at der har fundet en ændring sted i den danske holdning til Norge på dette tidspunkt: Det kategoriske retmæssighedskrav har måttet vige for indtrængende opfordringer og løfter om retssikkerhed og skattelempelser, såfremt nordmændene tager Frederik I til konge. Rigtigheden af denne tolkning bekræftes, når vi sammenstiller dette aktstykke med den samtidige henvendelse til den norske ærkebisp og hans embedsbrødre i Bergen og Stavanger.¹⁹ Også det er formet over den allerede velkendte læst og gentager stort set indholdet af brevet til det nordenfjeldske Norge. Ændringen fremtræder imidlertid ganske utvetydigt i den centrale passage, der opfordrer bisperne til »athi lade edher weluilligen

¹⁸ Jfr. H. Koht, *Norsk bondereising*, Oslo 1926, s. 55-58; ndfr. s. 24, 42.

¹⁹ RA, D. kanc. B 9, fol. 9r; Dipl. Norv. XII nr. 299.

findes till at giffue etther till oss oc kesse oc kore oss till ether herre, konning oc vnderwiise etthers vndersaathe, andelige oc wertzlige, hues skade oc forderffue ther ville aff komme, nar Danmarcks oc Norges righer bleffue adskild emod thet forbwnd, som te tilsammen forbwndne, som the mett gamble breffue oc recesser sammen bwndne ære«. Brevet efterlader ingensomhelst tvivl om, at kongen nu blot tilsigter valg i Norge, ligesom den kategoriske henvisning til kalmarunions-forpligtelserne afløses af den langt mere svævende påberåbelse af gamle forbund og overenskomster; formodentlig tænkes der i denne sammenhæng bl. a. på Bergentraktaten.

Begge disse breve fra 5. august opererer således teknisk kun med *valg* af Frederik I til norsk konge; man har åbenbart officielt skrinlagt forestillingen om nordmændenes forpligtelse til at underkaste sig arvekravet. Denne holdning svarer helt til Henrik Krummediges senere forholdsregler i Østlandet og stemmer ligeledes overens med bisp Mogens af Hamars stærke betoning af begge rigers valgstatus. Ikke destomindre fastholder såvel Frederik I som det danske råd også efter herredagsforhandlingerne i Roskilde ganske konsekvent kongens arvetitel til Norge i alle breves *intitulatio* eller udskrift. Ikke blot i håndfæstningens endelige redaktion, men også i alle de skrivelser, der udgik fra kongens kancelli – også til Norge – titulerer han sig »heres Noruegie« eller »rett arffue till Norghe«, og på ganske tilsvarende vis titulerer også rådet ham fortsat; alle Henrik Krummediges indberetninger fra missionen i Norge henvender sig til kongen på denne måde.²⁰ Selvom rigsrådet konsekvent og korrekt i alle udgåede skrivelser skelner meget klart mellem de to rigers anliggender, har det med andre ord accepteret og fastholdt kongens arvekrav. Ligeså påfaldende er det, at da en norsk rådsdelegation den følgende sommer præsenterede den danske regering for det norske håndfæstningsudkast, der bl. a. protesterede mod arvekravet, frafaldt rådet det uden videre.²¹

Den politiske situation i 1524 havde ændret sig så vidt, at unionsforholdet tegnede til at være bragt i stand påny; arveretten havde da fra rådets synspunkt næppe længere afgørende vægt. På den anden side medfører det tilsyneladende paradoks ikke nødvendigvis nogen reel modsigelse i det danske råds holdning. Man kan i denne sammenhæng pege på, at medens den endelige håndfæstning 3. august naturligvis ikke

²⁰ Kgl. missiver t. Henrik Krummedige 1523 5/6 og 2/12; RA. Henrik Krummediges privatarkiv II. A. 3; Dipl. Norv. II nr. 1073; VI nr. 685; VIII nr. 512 etc.

²¹ Jfr. ndfr. s. 48, 50.

tager hensyn til den officielle forskydning i forholdet til Norge, kan rådets tilsagn ugedagen derefter om at vælge en af kongens sønner efter »hans nades tiidt« meget vel have influeret udformningen af Norgespolitiken. 10. august forpligtede rådet sig til efter kongens bortgang at vælge én af hans sønner, men da »Danmarcks riige er ett friitt kaare riige«, forbeholdt rådet sig udtrykkeligt »riigens friiheedt om koor« og forpligtede samtidig den, der valgtes, til at respektere stændernes privilegier.²²

Umiddelbart bidrog dette tilsagn blot til at befæste den hertugelige sidelinies adkomst til tronen ved det nærmest forestående kongevalg, men tronkandidaten inddrages omhyggeligt under kravet om standsprivilegiernes ukrænkelighed og rådets suverænitet i denne situation. Sammenholder man dette aktstykke med Bergentraktaten, fremtræder deres opbygning formelt og kompositorisk – som man efter sagindholdet kunde forudse – ganske ensartet. Spændingen mellem det kraftigt betonedede valgprincip og forpligtelsen til at kåre en af den afdøde konges sønner stemmer overens, ligesom standsprivilegiernes og suveranitetens ukrænkelighed begge steder meget stærkt understreges. Sammenstillingen er imidlertid delvis falsk, fordi de to aktstykker bevæger sig på statsretligt forskelligt plan. Rådets forpligtelsesbrev angår interne danske anliggender, medens Bergentraktaten gælder det fælles unionskongedømme; den er i overensstemmelse med det 15. århundredes unionsdokumenter en »bebindelse«, »colligatio« mellem to suveræne stater,²³ og den karakteriseres endnu på dette tidspunkt fuldt korrekt som forbund eller kontrakt. Vi må således i denne forbindelse helt se bort fra forpligtelsesbrevets behandling af privilegier og suverænitet. Omend det danske råds tilsagn 10. august kun er en éngangsforeteelse, intet principielt dokument, og ikke indeholder noget forfatningsmæssigt overraskende, indebærer parallelliseringen dog, at det nærmest kommende kongevalg for Danmarks vedkommende meget nøje blev bragt i overensstemmelse med unionsvilkårene, som brevene til Norge i sommermånederne officielt havde accepteret, i hvert fald med henblik på kongevalgsproceduren og valgbarhed.

²² Udtog hos A. Heise, Herredagen i Kjøbenhavn 1533, Hist. tidsskr. 4. rk. III, 1872–75, s. 473; jfr. Håndfæstningens § 31; Årsberetn. Geh. arch. II, s. 74. Vi må i denne sammenhæng se bort fra den indflydelse, konfessionelle synspunkter kan have øvet på brevets udformning, jfr. Heise, anf. arb., s. 230.

²³ Jfr. E. Lönnroth, Sverige och Kalmarunionen 1397–1457, Götebg. 1934, s. 188 ff., 277 f. T. H. Aschehougs (Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814, Kria. 1866, s. 186 ff.) og Heises (Anf. arb., s. 232 ff.) bestemmelse af retsforholdet er upræcis og forældet.

Hvadenten denne virkning – så upræcist og bagvendt gennemført den er – har været tilsigtet eller ikke, bragte man sig formelt i en noget mislig situation, da Norge jo ikke var bundet af tilsvarende tilsagn om kongevalg, med mindre det frivilligt opsagde Christiern II, kårede Frederik I til konge og udtrykkeligt anerkendte Bergentraktatens gyldighed i den nye sammenhæng. Under alle omstændigheder skabte man et dilemma, der i praksis kunde komme til at influere på de forestående forhandlinger om unionsforbindelsen og tilrettelæggelsen af den danske politik, da man omsider tog disse spørgsmål op. Er denne tolkning korrekt, vilde det i den givne situation være nærliggende at fastholde en formel dækning – navnlig overfor Christiern II.s adkomst til Norge – for de uafklarede unionsforhold ved anerkendelse af kongens arvekrav på Norge. Men dette formelle ræsonnement udtømmer derimod ikke med fuld nødvendighed den aktuelle baggrund. Det kræver stadig en forklaring, at rådet netop da tog unionsforholdet til Norge op til overvejelse efter de foregående måneders ligegyldighed.

Der kan næppe være tvivl om, at det nærmestliggende og alvorligste incitament har været den overhængende fare for angreb sydfra af Christiern II. Allerede i slutningen af juli indløb der fra Wulfgang von Utenhof, der under de tilstundende kejserprocesser befandt sig i Nürnberg, alarmerende varsler om den fordrevne konges krigsforberedelser mod de nye magthavere i Skandinavien.²⁴ Det er velkendt, at situationen ved udgangen af august antog så faretruende karakter, at kongen måtte begive sig til hertugdømmerne, samtidig med at han undervejs tillige måtte søge at dæmpe den gærende uro blandt bønderne på øerne.²⁵ Men allerede de første bulletiner synes at have udløst desperation i den kongelige lejr på Sjælland; man synes prompte at have truffet militære forberedelser,²⁶ og man måtte formentlig af samme grund – men til hanseaternes fortrydelse – afstå fra at storme den belejrede hovedstad,²⁷ ligesom de ekstraordinære skattebevillinger, møntreskripterne og de kongelige forordninger om fæstebøndernes forhold hører hjemme i denne akutte krisesituation. Under sådanne omstændigheder kan der da heller ikke være nogen tvivl om, at drivkraften i den danske regerings unionsinitiativ overfor Norge i august 1523 ligger i Christiern

²⁴ Utenhof t. Frederik I 1523 13/7; Hanserezesse 3. Abt. VIII nr. 486, 600 §§ 61; jfr. Allen, anf. arb. IV:2, s. 141 ff., 150 ff.

²⁵ Hanserezesse 3. Abt. VIII nr. 554, 557, 587; jfr. Allen, anf. arb. IV:2, s. 75 ff.; J. Hvidtfeldt i Hist. tidsskr. 10 rk. III, 1934–36, s. 41 f.

²⁶ Hanserezesse 3. Abt. VIII nr. 600 §§ 62–63.

²⁷ Sst. 3. Abt. VIII nr. 533–34; Allen, anf. arb. IV:2, s. 156 f.

II.s »onde oc vmilde vpsatt, som hand vthenn all twill i act oc sinde haffuer at wille euige oc grwndeligen forderffue oss alle oc tysse trii rigens indbyggere«. Citatet stammer fra en skrivelse til Gustav Vasa, men skønt de danske skrivelser til Norge i august formentlig med overlæg forbigår den akute fare, er det indlysende, at den uafklarede situation i Norge kunde skabe et brohoved for den fordrevne konges aktion, og at man i Danmark ikke har været uvidende herom.

På denne måde får det betydning at skaffe klarhed over, hvad man i danske regeringskredse har vidst om forholdene i Norge, og hvorledes rigsrådet har vurderet Norges betydning for den politiske stabilitet i Danmark. Beklageligvis er vi i denne henseende overmåde slet underrettet. En kendsgerning var det, at Christiern II.s borgerlige fogeder og lavættede høvedsmænd ved overgangen til 1523 i praksis beherskede hele Norge,²⁸ og at modsætningsforholdet mellem den danskfødte electus i Oslo bispestol Hans Mule og rigsråd Oluf Galde om høvedsmandsposten på Akershus, som Hans Mule sad inde med, allerede i januar førte til, at Gustav Vasa efter Oluf Galdes anmodning angreb Viken, kendsgerninger, som det danske råd heller ikke kunde tillade sig at lade ude af betragtning. Efter Christiern II.s flugt gjaldt det norske råds første interesse opgøret om lensmandsposterne. En senere erklæring meddeler, at en række norske råder efter kongens flugt på et møde i Bergen drøftede rigets ærinde. Man besluttede at lade rigshofmester Niels Henriksen (Gyldenløve) og Oluf Galde overtage høvedsmandsposterne på henholdsvis Bergenhus og Akershus.²⁹ Erklæringen, der er udstedt i sommeren 1524, tilhører en ganske anden politisk situation, men dens konkrete indhold lader sig næppe underkende; beslutningen tjente slet og ret til at understrege det norske råds dispositionsret over lenene og specielt de to her aktuelle, der i praksis indebar statholderskabet over Nordnorge og Østlandet.

Beslutningen dateres ikke, men må falde efter bisp Mogens af Hamars brev 20. juli,³⁰ der selv henviser til et forestående rigsrådsmøde; den falder på et tidspunkt, da det norske råd således har været fuldt på det rene med situationen i Danmark og kongens præntioner. Biskop Mogens havde allerede da forhandlet med bl. a. Oluf Galde, men selvom

²⁸ Jfr. M. Birkeland, *Bidrag til Norges Historie i det sextende Aarhundrede*, Historiske Skrifter II, Oslo 1922, s. 168f., 177ff. Om forholdene i Norge i alm., Allen, *anf. arb.* IV:2, s. 193ff.; Birkeland, *anf. arb.*, passim; Koht, *Vincens Lunge*, s. 22-51.

²⁹ *Dipl. Norv.* I nr. 1067; Allen, *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern II's og Frederik I's Historie I*, 1854, s. 77; jfr. Koht, *anf. arb.*, s. 41.

³⁰ *Dipl. Norv.* XII nr. 298; jfr. Koht, *anf. arb.*, s. 40f.

han i sit brev tilsyneladende rådvildt udbeder sig vejledning om, »hwad wii skulle paa slaa wtj for^{ne} ærende (kongens arvekrav), att wii kwnne lengst wtj framtiden bliffwe beswaren medt«, understreger han samtidig meget skarpt landets frihed. Norge er intet arverige, men »aff hedhenhøes« et »friitt kaarett konnings rige saa well som Danmark och Swærige, som hanss nade well fongher att withe« – om »hanss nade her kommer wtj the mothe«. Uden direkte at henvise til unionsforholdet påberåder bispen sig bl.a. Bergentraktaten som hjemmel for sin protest mod kongens postulerede arvekrav; kongevalget i Danmark er ham vel vitterligt, men han understreger samtidig, at Norge ikke har frasagt sig Christiern II. Brevet strejfer således indirekte det danske unionsbrud, men henvendelsen stiles til Roskildebispen Lage Urne og hverken til rådet eller kongen. Han begærer Lage Urnes og andre gode herrers råd, men nævner ikke muligheden af unionsforhandlinger. Bisp Mogens' skrivelse munder med andre ord ud i hævdelser af Norges fulde selvstændighed og ligger trods sin yderst forsigtige formulering dermed på linie med beslutningen i Bergen kort tid senere. At det danske råd på dette tidspunkt formelt respekterede Norges suverænitet er i denne sammenhæng ligegyldigt; hovedsagen må være, at Norges råd meget naturligt kan have frygtet en gentagelse af situationen i 1513, da det danske rigsråd vel underkendte kongens arvekrav, men samtidig forbeholdt sig adgang på lige fod med norske adelige til de norske len.³¹

Magtforholdene i Norge henstod således ikke blot ganske uafklaret, men interessemodsætningerne mellem de politiske grupperinger, rådsmedlemmer, de hidtidige høvedsmænd o.s.v., åbnede uoverskuelige muligheder for udenrigspolitisk loyalitet i flere retninger. Dels undlod man formelt at opsigte Christiern II troskab – det skete først det følgende år – dels reddede en enkelt af dennes danske lensmænd, Hans Eriksen på Båhus, sin post ved i det politiske kaos at ile til Danmark for at hylde Frederik I,³² og videre mødte Gustav Vasas aktion i Viken, som Oluf Galde havde provokeret, modstand hos den rådsfjendtlige Hans Mule. Som svar på en henvendelse fra denne meddelte Gustav Vasa, at hans angreb var rettet mod tyrannen, og at han optrådte med erobrerens ret; det »hade wel tilbörligeth warith ytermere straffath kwng cristiern ok hans medhængiare baade vdi Norghe ok anner stadz, hafde wij tet ey latith för högburin förstes kwng frederikx skuldth, som nw wtwald ær

³¹ Jfr. Allen, *De tre nord. Rigers Hist.* II, s. 64ff.

³² *Dipl. Norv.* II nr. 1074; *Norske Rigs-Registanter*, udg. af Chr. C. A. Lange I, Kria. 1861, s. 1; jfr. *ndfr.* s. 20 med note 41.

kungh i Danmark etc.«.³³ Endelig kunde man på ingen måde udelukke virkningerne af loyalitetsfølelse mod Christiern II i Norge.

Selvom det norske råds dispositioner over lenene – skønt kun halvvejs korrekte i formel henseende – ikke lod sig misforstå, banede tvetydigheden omkring kongeværdigheden vejen for uvished, der meget vel kan have motiveret det danske råds holdning. Hvor velunderrettet det har været lader sig ikke fastslå, ligesålidt som vi ved, om biskop Mogens' brev til Lage Urne er nået til Danmark, inden man traf beslutningen om at gribe ind i Norge. Det har intet spor sat sig i det danske kilde-materiale. Det danske råd respekterede ved påberåbelsen af Bergen-traktaten Norges suverænitet; dets holdning afslører ingen ideel interesse for unionen, hvorimod godkendelsen af kongens arvekrav meget stærkt lader formode, at hensynet til Danmarks sikkerhed har været afgørende for rådets stilling i den givne situation.

At den svenske okkupation af Viken indgik i overvejelserne, kan ikke på forhånd udelukkes. Blot har dette moment næppe øvet mærkbar indflydelse på den afgørelse, man traf i august 1523. De danske henvendelser til Sveriges råd og stænder i juni sigtede som tidligere berørt åbenbart først og fremmest mod at sikre Danmarks besiddelse af de skånske landskaber. Selvom de provokerende unionstilbud gjorde et meget ubehageligt indtryk på Gustav Vasa eller i hvert fald bidrog til at holde hans mistro levende, synes begge parter efter Frederik I.s hylgning i Skåne i juli at have håndhævet stilstandsaftalerne også udover den oprindeligt fastsatte termin, skønt vi ikke kender udtrykkelige aftaler derom. Gustav Vasa havde netop ved St. Hansdag givet ordre til at holde fred med alle, som »högboren förste, hertiig Frederig etc. handgangne vare tiil sancte Mikils dagh«.³⁴ Stilstanden har i hvert fald af Gustav Vasa været tillagt gyldighed både for Viken og de skånske landskaber; som det endvidere fremgår af den svenske konges svar til Hans Mule 30. juni, accepterede han tillige principielt Frederik I.s besiddelsesret til Norge, men hans imødekommenhed begrænses på den anden side ganske konsekvent af, at hans aktioner i begge retninger stadig motiveres ved erobringens ret overfor tyrannen. Han nægtede at forhandle med det norske råd om fred, med mindre »i gefwa eder

³³ Gustav Vasa t. Hans Mule 1523 30/6; Gustaf I.s Reg. I, s. 102f.

³⁴ Ture Jönsson (Tre Rosor) t. Henrik Krummedige 1523 14/9; Dipl. Norv. XII nr. 301; jfr. Gustav Vasa t. Berend v. Mehlen 1523 3/7; Gustaf I.s Reg. I, s. 104. Hverken Ture Jönsson eller Henrik Krummedige synes at have været fuldt orienteret om stilstandsforholdene.

plath fraa« Christiern II,³⁵ og samme standpunkt hævdede han fortsat overfor Danmark i en skrivelse om forholdene i Blekinge og Viken 22. juli.³⁶ Det danske råd har åbenbart ikke været fuldt orienteret om stilstanden, og i hvert fald beroligede Gustav Vasas principielle holdning på ingen måde; endnu i august havde man intet klart indblik i den svenske konges hensigter, og uvisheden nagede stadig.

Netop under indtryk af Christiern II.s angrebstrudslar synes sommerens svensk-danske spilfægteri imidlertid at være blevet afløst af en vis aktivitet fra dansk side. Af antydninger i Gustav Vasas korrespondance fremgår det, at »iii riddersmandz men« allerede i begyndelsen af august henvendte sig til Berend v. Mehlen i Blekinge. Trods Gustav Vasas frygt for danskernes »sledzske ok ffalske dagtingen« viste de tre anonyme herrer sig at være udsendt af »hertugen af Holsten« – den daglige etikette til indvortes brug – og rigsrådet for at »gøre nogeth ewigh förbundth«. ³⁷ Samtidig forberedte den danske regering tillige en henvendelse, som officielt forkyndte forsoningstendensen. Efter en let henkastet passus om »then lelighiedt, som wi forfare at nu begiffuer seg mett ether oc Suerigis riige oc thess indbyggere« – hvorved man i virkeligheden formelt anerkender det nye styre i Sverige – udtrykker man håb om, at kongevalget i Danmark vilde blive »Danmarcks riige oc alle omliggendes lande tiill früidt, gaffn oc langsam bestand«. Hertil føjer Frederik I indbydelse til Gustav Vasa til forhandling snarest muligt for at »offuerwege thesse try riigens bestand« for at hindre Christiern II.s »ondhe oc vmylde opsatt«, og endelig begærer missivet, at den svenske konge skal hindre, at der sker »noger forfang . . . enthiigenn paa leen eller renthe« i Blekinge, som er et ledemod »aff wor oc Danmarcks krone«. ³⁸

Renskriften af dette missive, der dateres til 19. august, blev aldrig ekspederet, men påkalder dog enkelte kommentarer. For det første

³⁵ Gustav Vasa t. Hans Mule 1523 30/6; jfr. ovfr. note 33.

³⁶ RA. TKUA. Sverige A. I. 1; jfr. Bergström, anf. arb., s. 127 med note 9, og ndfr. s. 19 f. Om Gustav Vasas standpunkt, se iøvrigt Gustaf I.s Reg. I, s. 112, 120, 122.

³⁷ Sst. I, s. 117f., 120.

³⁸ RA. D. kanc. B 33. Koncepter til missiver (1523–58) 1523 19/8 (renskrift); en udat. koncept findes sammesteds og en let bearbejdelse af denne, dat. 1523 18/8 i RA. D. kanc. B 9, fol. 12 v. – At renskriften ikke er blevet ekspederet fremgår også af, at man efter 29. sept. på dens bagside har konciperet et andet brev. Både Allen (Anf. arb. IV:2, s. 37f. og 545 note 8) og Bergström (Anf. arb., s. 127f.) sammenblander indholdet af dette missive 19. august med et åbenbart lidt yngre koncept (RA. Da. kanc. B 9, fol. 13r–v; om dette se ndfr.) og går begge uden videre ud fra, at brevet er ekspederet.

røber den sammenlignet med de to koncepter, der foreligger, bestræbelserne for at formulere neutralt eller forsigtigt; dernæst er det bemærkelsesværdigt, at missivet ved at fremdrage »leen oc renthe« i Blekinge indirekte understreger, at man anser Gustav Vasas besiddelse af dette landskab for provisorisk, og endelig er det påfaldende, at missivet end ikke strejfer Norges forhold eller besættelsen af Viken. Det går stiltiende ud fra, at kong Frederik optræder på to af de tre rigers vegne, og i overensstemmelse hermed titulerer kongen sig da også »heres Noruegie«. Kun så meget står helt klart, at rådets interesse i højeste grad har koncentreret sig om det danske riges integritet mere end om Norges anliggender, og at det formelt respekterede det norske råds suverænitet.

Årsagen til at dette missive aldrig blev afsendt må ligge i, at der dagen efter – 20. august – indløb svar fra Gustav Vasa på de tidligere omtalte skrivelser, det allerede nævnte missive fra Stockholm 22. juli.³⁹ Den svenske konges brev repeterede blot hans allerede velkendte standpunkt, at han ikke kunde afstå fra Blekinge og Viken, før han havde vished for, at disse områder underkastede sig Frederik I. Irritation over Gustav Vasas sfinxagtige ubøjelighed foranledigede udarbejdelsen af en ny skrivelse, hvortil vi nu kun kender konceptet;⁴⁰ vi må således begrænse os til af dette at udlæse den danske regerings umiddelbare reaktion. Brevet, der er konciperet på grundlag af missivet fra 19. august, savner ikke brod; det konstaterer, at »all Danemarckis riige er oss gangent till hande oc thesligest thii gode herer, prelather, ridderscapet oc men. rige haffuer hafdt theris myndige sende budt oc skriuelse hoess oss oc wort elsk. r. r., ath som wii er rett arffue til Norge, saa haffue thii oc met theris skriuelse (*overstr.*: oc budt) hyldet oss for theris here oc konning, oc wii ther for haffue nw vpskicket til same wort rige Norge nogre aff wort elsk. d. r. r.«. Konceptet begærer derfor »kerligen«, at Gustav Vasa foranlediger, at kronens lensmænd i Blekinge, som er lede- mod af Danmarks rige, og i Viken kan fungere uhindret, d.v.s. udøve kronens rettigheder. Endelig fastholder konceptet invitationen til Gustav Vasa til forhandling om råd og lempe mod Christiern II.

Hverken Gustav Vasas officielle standpunkt eller dette udkast dækker

³⁹ RA. TKUA. Sverige A. I. 1. Efter en påtegning er missivet »entfangen Roschilde donnersdag na assumptionis Mariæ«; jfr. også Allen, *anf. arb.* IV:2, s. 37f.; Bergström, *anf. arb.*, s. 127 note 9.

⁴⁰ RA. D. kanc. B 9, fol. 13r–v. At et missive af dette indhold, omend ikke nødvendigvis med samme formulering, blev afsendt, fremgår af Gustav Vasas svar 13. sept.; Gustaf I.s Reg. I, s. 137f.

sandheden uden modifikationer. Sammenholdt med det missive fra 19. august, der egentlig var tiltænkt Gustav Vasa, skærpes formuleringen; og skønt det fremtræder noget kaotisk og diplomatarisk uregleret, røber de indbyrdes afvigelser klart, at man har ønsket for alvor at ramme en pæl gennem den svenske konges argumentation. Da både Danmark og Norge – hævdede man – var gået Frederik I til hånde, faldt motiveringen for den svenske besættelse af Blekinge og Viken bort; men medens missivet 19. august simpelthen forbigik Norge, betoner dette koncept nu klart og skarpt kongens arvelige besiddelsesret. På den anden side fremgår det stadig ganske utvetydigt, at de to riger ikke regnes for nogen helhed, men for to suveræne enheder under fælles konge. Blekinge er ledemod af Danmark, Norge besidder kongen med arveret. Det er umiddelbart klart, at den meget kategoriske betoning ikke blot af kongens arveret, men også af hans faktiske besiddelse af Norge, som norske stænderdelegerede har accepteret, i virkeligheden beror på grov tilsnigelse, navnlig såfremt man på dette tidspunkt har haft kendskab til biskop Mogens af Hamars skrivelse fra 20. juli; konceptet siger da heller intet udtrykkeligt om formålet med at skikke »nogle af raadet« til Norge. Omend delegationer fra Båhuslen og øen Hisingen i Götaälvens munding på dette tidspunkt havde hyldet Frederik I,⁴¹ og omend der rygtevis forelå meddelelse om, at Hans Mule og Oluf Galde var undervejs til Danmark i samme ærinde,⁴² må konceptets overdrivelse givetvis bero på bevidst forsøg på vildledning. På enkelte punkter røber dets udformning kongelig indflydelse,⁴³ men situationen har tvunget kongen og rådet til at overeksponere eller forvanske det standpunkt, man var nået til under herredagsforhandlingerne i begyndelsen af samme måned.

Selvom øjeblikkelige omstændigheder således havde tvunget den danske regering videre end både sandhed og vilje kunde bære, og selvom man også senere på efteråret påny tog dette emne op,⁴⁴ ændrer det

⁴¹ Jfr. Allen, anf. arb. IV:2, s. 196f. Det er i denne forbindelse ikke uden interesse, at det første norske forleningsbrev, Frederik I udstedte efter herredagsforhandlingerne til Hans Eriksen på Båhus 1. sept. foreskriver, at slotsloven ved kongens død skal holdes til det danske og norske råds hånd; Dipl. Norv. II nr. 1074; No. Rigsreg. I, s. 1. Selvom brevet formentlig kun gentager Christiern II.s (nu ukendte) lensbrev til samme 1522, må man naturligvis have handlet med overlæg.

⁴² Hanserezesse 3. Abt. VIII nr. 545.

⁴³ Det gælder specielt derved, at hertugdømmerne flere steder ved korrekturer indføjes i teksten side om side med kongens øvrige lande.

⁴⁴ Jfr. især en koncept til instruks, RA. TKUA. Sverige A. II. 15, udat. (vinteren 1523/24).

næppe noget i den principielle stilling. I hvert fald forblev dette missive uden mærkbar virkning i nogen retning; tværtimod antydede Gustav Vasa i sit svar 13. september ved at ønske Frederik I held til at erobre, hvad der endnu manglede,⁴⁵ let maliciøst at han var på det rene med overdrivelsen. Og på dansk grund synes i det mindste en gruppe af rigsrådet fortsat kun at have tilmålt unionsforholdet til Norge sekundær betydning. Allerede i september, da de første bulletiner indløb til lejren i Serridslev om Henrik Krummediges færden, fandt de tilstedeværende råder sig foranlediget til at kalde ham hjem for at deltage i Københavns belejring.⁴⁶ At Henrik Krummedige – bl. a. med hertug Christians vel-signelse – ignorerede ordren turde være indlysende korrekt. Hans opgave var endnu langt fra fuldbyrdet, men modstillingen lader dog formode, at der har været divergerende synspunkter i rådet, navnlig da kongen ikke var til stede. Vi kan med andre ord ikke udelukke, at den forskydning, der synes at have fundet sted i Norgespolitikken under herredagsmødet i Roskilde, er udtryk for et kompromis, som trods den yderliggående reaktion har været uomgængeligt nødvendigt også på dette punkt.

Med alle de forbehold, det spredte aktstykkemateriale betinger, synes skrivelserne til Norge indtil august 1523 således at afdække i det mindste to etaper i de nye danske magthaveres stilling til unionsforholdet, eller for at være helt korrekt: i deres formelle holdning til dette anliggende. Hverken de revolterende jyske stormænd eller det danske råd som helhed synes at have engageret sig i nogensomhelst form for mening eller linie i denne henseende; de henvendelser, der udgik, afspejler snarest kongelige synspunkter og peger i retning af, at Frederik I – sikkert bl. a. motiveret af arveretlige forestillinger fra hertugtiden – har betragtet den dansk-norske unions beståen som givet og derfor simpelt hen har ment at kunne afæske nordmændene den loyalitet, unionsforpligtelserne og arveretten pålagde dem.

En forskydning i den således anlagte linie synes først at være indtruffet i løbet af sommeren og i hvert fald inden 5. august, da de fornyede skrivelser til Norge lader formode, at den danske regering under forsigtige former er vendt tilbage til den linie, Bergentraktaten anviste. På den anden side røber den enkle kendsgerning, at den definitive håndfæstning 3. august omtrent ordret gentager den foreløbige og således som denne lader alle unionsforhold ude af betragtning, at kon-

⁴⁵ Gustaf I.s Reg. I, s. 137f.

⁴⁶ Dipl. Norv. IX nr. 514.

gen og rådet må have været nogenlunde enige om den politiske linie, der skulde anlægges. Aktstykkerne forudsætter begge rigers valgstatus og suverænitæt, men åbner påny en snæver mulighed for kongefællesskab under frivillige former.

Nogen dybere forskydning i rådets holdning lader sig med andre ord ikke på forhånd formode. Situationen udelukker endvidere, at der kunde blive tale om håndfæstningsfællesskab, således som tilfældet havde været 1483 og 1513 – med en ganske bred margin for dansk indflydelse i Norge. Intet i det nu kendte materiale tyder på, at man i augustdagene 1523 på samme vis som ti år forud har lagt vægt på at sikre danske adelige uhindret adgang til norske len. Men selvom det danske rigsråd principielt synes at have accepteret Norges fulde selvstændighed indenfor de traktatmæssige rammer, synes dets forpligtelsesbrev 10. august for det kommende kongevalg at indebære, at man indtil videre af sikkerhedshensyn også har fastholdt kongens arvekrav på Norge; og selv da arvekravet faldt bort i sommeren 1524, havde man skabt en tvetydighed i de to rigers indbyrdes forhold, hvis konsekvenser vi senere kan følge gennem hele hans regeringstid. Bag alle disse komplicerede forhold toner dog det egentlige incitament frem, augustdagens *terror panicus* for den fordrevne konges »onde og umilde opsat«.

II

DET DANSKE rigsråds holdning overfor unionen med Norge røber således på intet punkt politisk engagement udover det strengt nødvendige. Forskydningerne i august blev åbenbart fremtvunget af ydre omstændigheder, og disse nødvendiggjorde beslutningen om at sende Henrik Krummedige og Vincens Lunge til Norge for at genskabe unionen. At valget faldt på Henrik Krummedige gav sig helt af sig selv i betragtning af hans kompetance og position i tilsvarende kritiske situationer. På den anden side kunde flere forhold tyde på, at han har stået forholdsvis isoleret i dansk indenrigspolitik; i hvert fald indtog han ingen central plads i den toneangivende kreds af revolterende råder. Han synes selv at have forholdt sig ganske passiv overfor revolutionen og antyder tværtimod i et brev fra efterårsmånederne, at han havde politiske modstandere.¹

Hans politiske stilling i Danmark lader sig ikke præcisere med fuld sikkerhed. Vi ved, at han tidligere var tørnet alvorligt sammen med

¹ Henrik Krummedige t. Claus Gjordsen 1523 16/9; Dipl. Norv. XII nr. 302.

Torbern Oxe og dennes frænder af Bille-klanen om den skånske herregård Mogenstrup,² men navnlig synes drabet på den norske rigsråd Knut Alfssen (Tre Roser) 1502 endnu at have kastet skygger over hans renommé.³ Særligt pinlig blev affæren, da Knut Alfssens enke, Mette Iversdatter Dyre og hans søn Karl Knutssen 1515 trådte i Christiern II.s tjeneste efter at have brudt med Sten Sture;⁴ Karl Knutssens overenskomst med Christiern II forudsætter åbenbart en opgørelse om hans arvegods i Norge, som bl. a. hr. Henrik havde fået del i, ligesom brevet henviser hans påtale mod denne for faderens drab til afgørelse for kongen, kansler Ove Bille, rigshofmester Niels Eriksen Rosenkrans, Mogens Gøye og Tyge Krabbe.⁵

Det vil utvivlsomt være forhastet af dette persongalleri at udlede politiske modsætningsforhold for eller imod Henrik Krummedige. Sikkert er kun, at både Karl Knutssen og Mette Dyre meget hurtigt knyttede sig nært til danske slægtninge, specielt hendes brodersønner, Ove og Vincens Lunge og disses fætter, Tyge Krabbe. Selv omfattede Tyge Krabbe altid sin intelligente fætter Vincens Lunge med ukritisk loyalitet. Disse familieforbindinger kan have været anledning til, at man i august 1523 udpegede Vincens Lunge til den ene af de to udsendinge til Norge; intet i hans hidtidige karriere prædestinerede ham hertil.⁶ Hans mission gjaldt imidlertid det nordenfjeldske Norge, hvilket sandsynliggør, at andre momenter i det mindste har bidraget, først og fremmest hans planlagte ægteskabsforbindelse med en datter af den norske rigshofmester. Er denne antagelse rigtig, må hans udnævnelse snarest tolkes som imødekommenhed overfor det norske rådsaristokrati; under

² Jfr. ndfr. s. 26 med note 15.

³ Jfr. Poul Helgesens vurdering i Skibykrøniken, Skrifter af Paulus Helie, udg. af M. Kristensen og H. Ræder VI, 1937, s. 67. Selvom vi som helhed må se bort fra Paul-Erik Hansens konstruktioner (Poul Helgesens historiske Forfatterskab, 1943, s. 146f.), er hans betoning af Henrik Krummediges fjendskab med Torbern Oxe og frænder af Billeætten korrekt. Poul Helgesens fordømmelse kan skyldes Anders Bille, der opholdt sig i Oslo, da drabet fandt sted; jfr. J. O. Andersen i Hist. tidsskr. 11. rk. I, 1944-46, s. 416 med noten, der henlægger denne optegnelse til 1527.

⁴ Jfr. Allen, anf. arb. II, s. 448ff.; G. T. Westin, Riksföreståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512-1517, Skrifter utg. av Vetenskaps-Societeten i Lund 52, Lund 1957, s. 301-07. Mette Iversdatter Dyre havde efter Knut Alfssens drab ægtet Svante Nilsson Sture, jfr. H. Bruun i Da. biogr. Leksikon VI, 1935, s. 155.

⁵ H. Behrmann, Kong Christian den Andens Historie II, 1815, s. 77f.; jfr. Missiver fra Kongerne Christiern I.s og Hans' Tid, udg. ved Wm. Christensen II, 1914, udat. nr. 68, der antagelig tilhører denne situation. Det var Karl Knutssens klager, der 1519 foranledigede Henrik Krummediges fjernelse fra Varberg; Danske Magazin 3. rk. II, 1845, s. 157ff.; Allen, anf. arb. III:2, s. 12-26, især s. 24f.

⁶ Jfr. Astrid Friis i Da. biogr. Leksikon XIV, 1938, s. 597; Koht, anf. arb., s. 17ff.

alle omstændigheder indebærer begge muligheder, at Vincens Lunge blev direkte bundet til det norske højaristokrati, dets materielle interesser og dets traditionelle modsætningsforhold til Henrik Krummedige.

Aversionen i Norge mod Henrik Krummedige havde dybe rødder i hans og hans faders, Hartvig Krummediges modsætninger til den norske adel. Da det norske råd i 1524 undsagde og forviste hr. Henrik, fandt man det dog nødvendigt at indhente underhånds tilsagn om svensk støtte og greb derved på sin vis tilbage til konfliktsituationen mellem ham og Knut Alfssen under unionskrisen i sommeren 1501. I proklamationer fra Sverige og sammen med de svenske oprørsledere klagede Knut Alfssen over den uret og overlast, som bl. a. Henrik Krummedige, »vort riges og min hadske fjende« havde tilføjet ham. Modsætningerne lå snarest og overvejende på det personlige og (gods- og lens)politiske niveau. Omstændighederne taler dog for, at Knut Alfssen efter sin fjernelse fra hovedsmandsposten på Akershus 1499 har hentet inspiration og ammunition til sin agitation i den svenske rådsoppositions arsenaler.⁷

Den linie, Henrik Krummedige fulgte under de norske bondeuroligheder 1496–98 og ved restitutionen af det danske styre i Norge 1523–24 har det hovedtræk fælles, at han i begge tilfælde synes at have udnyttet den norske almues utilfredshed mod fogederne og det norske aristokrati. Karakteristisk for Henrik Krummediges forhold til Knut Alfssen skyder denne i et brev ved udgangen af 1497 hr. Henriks klage over, at han havde berøvet ham et skib med varer, til side; »nar Gudh vil, wii komme hwerandhen tiil ordz, wille wii vel fforliges om for^{ne} skib og gotz, wore thet æn mere«. Vigtigere for Knut Alfssen i denne situation var hans appel til Henrik Krummedige om bistand mod den søndenfjeldske almues store »opreysniingh«.⁸ Næppe mindre karakteristisk for situationen som helhed er det, at Henrik Krummedige lige frem til den akutte krisesituation i sommeren 1501 lånte Svante Nilsson Sture – med hvem Knut Alfssen efter sin flugt stod i nær kontakt – store penge-

⁷ C. G. Styffe, *Bidrag till Skandinaviens historia under Unionstiden IV*, Sthlm. 1875, s. 269f.; *Sveriges Traktater III*, Sthlm. 1895, s. 489; J. Hadorph, *Twå gamla svenske rijmkrönikor*, Bilagor, Sthlm. 1676, s. 379–82; jfr. *Missiver II* nr. 216–17; Allen, *anf. arb. I*, s. 245ff.; *Koht i Norsk biografisk Lexikon VIII*, s. 510f. – Om Knut Alfssens forbindelse med det svenske oprørsparti, se K.-G. Lundholm, *Sten Sture d. ä. och stormännen*, *Bibliotheca historica Lundensis III*, Lund 1956, s. 183ff., 192. Om Hartvig Krummediges forhold til det norske aristokrati, L. Daae, *Kong Christiern den Forstes norske Historie 1448–1458*, Kria. 1879, s. 145ff.; L. Rynning: *Brunla len og lensmænd*, (*Norsk Hist. tidsskr. 5. rk. II*, Oslo 1914, s. 107ff.

⁸ *Missiver II* nr. 119.

beløb og afkøbte ham hans gods i Halland; endnu i august 1501 meddeler han Svante Nilsson, at betalingen må afvente hjemkomsten af hans skibe fra Danzig med kontante midler for hans varesalg.⁹ Kombinationen af Henrik Krummediges flersidede, økonomiske aktivitet og det politiske konfliktstof fremtræder således med stor tydelighed fra første færd, og den bevarer fortsat sin aktualitet frem til Frederik I.s tid. Sammenhængen gør det nødvendigt at tage stilling til denne side af hans virksomhed i noget bredere perspektiv.

Tager vi med alt muligt forbehold vort udgangspunkt i den beskatning af frit adelsgods og adelens fri forlener, som fandt sted i august 1523, må Henrik Krummedige og hans hustru Anne Rud tilsammen have rådet over privat gods og lensgods i kongeriget af en størrelsesorden på 1.000–1.350 td. kornskyld, der skønsvist må have indbragt dem årligt 500–800 rh. gld.¹⁰ Hertil kommer desuden hr. Henriks norske godser – først og fremmest storgodset Brunlaug – og len, hvis omfang ikke på samme måde lader sig overskue. Dette overslag kan efter sagens natur kun bero på en løselig beregning, og det er utvivlsomt misvisende, for såvidt som kontante, årlige beløb af denne størrelse næppe er gået ubeskåret i hans kiste. På den anden side giver skønnet dog holdpunkt for at klassificere Henrik Krummedige og Anne Rud under det store hartkorn, på niveau med bisperne og et snævert oligarki af verdslige godsejere. Bag denne store godsmasse ligger energisk godssamling gennem en generation.

Af hans arvegods lå kun den mindste part – Assendrup på Sjælland – i det egentlige Danmark; det centrale gods kompleks var og blev Brunlaug i den søndenfjeldske Norge, der allerede i Hartvig Krummediges tid havde haft meget anselige dimensioner, og som stadig modtog tilskud i de tidligste år af sønnens karriere. Bortset fra denne grundstamme i Henrik Krummediges godsbestand hidrører den resterende del fra én-

⁹ Henrik Krummedige t. Svante Nilsson Sture 1501 9/8; Da. Mag. 3. rk. II, s. 37f.

¹⁰ Skatten blev bevilget med 4 gld. af hver læst kornskyld (RA. D. kanc. B 9, fol. 11r–v, udat. (ca. 3. aug.); RA. Henrik Krummediges privatark. II. B: Lage Urne t. Anne Rud 1523 16/9; Dipl. Norv. XVIII nr. 256; Allen, anf. arb. IV:2, s. 71f.). Ifølge oppebørselsregnskabet (Danske middelalderlige Regnskaber 1. rk. I, udg. ved G. Galster, 1944–53, s. 191, jfr. s. 184) gav Anne Rud og Henrik Krummedige »wdt aff theris rennthe oc gods« 282 1/2 mr. da. (foruden lån på 300 lod sølv). Beregnes jordværdien til 10 rh. gld. pr. td. kornskyld og den ideelle afkastning til 5–6 ‰, når man frem til de anførte tal (jfr. Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, 1966, s. 224f., 233, 242). Om Brunlaug og Hartvig Krummediges gods, se Nye da. Mag. VI, 1836, s. 19ff.; Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie VI, Kria. 1839, s. 134–94; Rynning, anf. arb., s. 104ff., 111ff. Om den indtægtsmæssige gruppering af den danske adel 1525, se Sv. Aa. Hansen, Adelsvældens Grundlag, 1964, s. 76f.

gangskøb i Halland og Skåne, hovedsagligt i årene mellem 1502 og 1513, og karakteristisk nok er disse godserhvervelser alle tillige produkt af politisk konflikt. Hovedgården og godset Valden i Halland erhvervede han 1503 fra konfiskationen efter rigshofmester Poul Laxmand,¹¹ Ellinge i Skåne fra Niels Clausen Sparre, hvem det var blevet fradømt for hans andel i det svenske oprør på mødet i Kalmar 1505 med bl.a. hr. Henrik i dommersædet.¹² På tilsvarende måde overtog han det gods, Svante Nilsson – ved unionsbruddet – havde forbrudt i Halland,¹³ og ligeledes benyttede han chancen til i Frederik I.s tid at tilkøbe sig dele af konfiskationsboet efter Niels Brahe.¹⁴ Endelig kan man i samme forbindelse nævne, at Mogenstrup hovedgård i Skåne blev hans gevinst af drabet på Anders Hak i 1513, en godserhvervelse, der bragte ham i konflikt med Torbern Oxe, og som krævede endeløse låseforretninger og retteringskendelser, inden den var definitivt sikret.¹⁵

Alle disse – iøvrigt meget omfattende – godserhvervelser i Skåne og Halland skyldes utvivlsomt Henrik Krummediges politiske position; de vidner om, at han som sine samtidige standsfæller ikke veg tilbage for den risiko, »politiske« godserhvervelser i sig selv medførte, men de indebærer tillige likvidering af unionstidens grænseadelige godsbesiddelse; svenske adelsbesiddelser i de danske grænselandskaber forsvandt – muligt med fuldt overlæg. Ved siden af den skånske kirke, der også fik sin del af rovet, stod Henrik Krummedige og ganske få andre danske stormænd tilbage som absolut dominerende i Halland og det nordvestlige Skåne: Truid Ulfstand, Claus Bille og brødrene Aksel, Tyge og Ove Brahe; den resterende del af Hallands adel synes at have været både fåtallig og lidet godsrig.¹⁶ Selvom Truid Ulfstand og Claus Bille sad

¹¹ Rep. 2. rk. VI nr. 9927, den udvalgte konges stadfæstelse af skødet, der synes tabt; jfr. sst. 2. rk. VII nr. 12635–36.

¹² Skødet ukendt; 1509 skriver Henrik Krummedige sig »i Ellinge«; sst. 2. rk. VI nr. 11337. Om Niels Clausen Sparre, se H. Bruun i Da. biogr. Leksikon² XXII, 1942, s. 343f.

¹³ Rep. 2. rk. V nr. 9814.

¹⁴ Dipl. Norv. XVIII nr. 334; Frederik den Førstes danske Registranter, udg. v. Kr. Erslev og Wm. Møllerup, 1879, s. 24, 169, 196f.; jfr. også Dipl. Norv. IX nr. 598. Om Niels Brahe, Allen, anf. arb. V, s. 69ff.; Heise, Familien Rosenkrantz II, s. 167ff.

¹⁵ Da. Mag. 3. rk. II, s. 135ff., 152ff.; Wm. Møllerup: Bille-Ettens Historie I:1, 1893, s. 309f., 394ff.

¹⁶ Jfr. oversigten over adelens frivillige formuesskat 1545, som naturligvis ikke kan give mere end et hovedindtryk, hos P. v. Möller, Bidrag till Hallands Historia I, 1874, s. 201f. De grænseadelige besiddelsers skæbne efter unionsbruddet er endnu ikke tilstrækkeligt undersøgt; jfr. dog Westin, anf. arb., s. 242ff.; H. Bruun, Poul Laxmand og Birger Gunnarsen, 1959, s. 111ff.

inde med norske og hallandske len og siden på afgørende vis greb ind i norsk politik, havde ingen af dem dog fast ejendom i Norge. Allerede ved sin godsbesiddelse, der fra Sydnorge strakte sig over Halland og Nordvestskåne til Sjælland, udmærkede Henrik Krummedige sig således ved sin ganske enestående og isolerede position; ejendomsbesiddelserne havde geografisk enhed og økonomisk central placering; de supplerede hinanden erhvervsmæssigt og lod sig smidigt kombinere med hans vekslende forleninger i Norge og Halland.¹⁷ Som godsejer og lensmand indtog Henrik Krummedige således en nøgleposition under unionskrisen fra 1497 til 1523, og selvom han ikke i Frederik I.s tid påny sad inde med noget slotslen i Norge eller Halland, kan man *a priori* antage, at hans godsbesiddelse og frie len i Norge også måtte engagere ham i det politiske forhold til Norge.

Opbygningen af dette vidtstrakte gods- og lenssystem kan i sig selv næppe fyldestgørende begrunde en sammenhæng med Henrik Krummediges andel i tidens politiske spændingsforhold; rækkevidden af en sådan sammenhæng lader sig først med større sikkerhed vurdere, når vi tillige kan fastslå, om den strukturering af godssystemet, der her er skitseret i de groveste træk, også har været underkastet økonomisk koordination, der gør hvert enkelt led til en nødvendig bestanddel af et større hele. Uden at fordybe os i godshistoriske enkeltheder vil det være nødvendigt at analysere visse karakteristiske elementer i den økonomiske organisation af dette ejendomssystem. At dette overhovedet kan lade sig gøre skyldes hans, Anne Ruds og Esge Billes usædvanligt righoldige privatarkiver; men netop Henrik Krummediges isolerede position gør det på forhånd sandsynligt, at rækkevidden af resultaterne må pålægges visse kvalitative reservationer; hans økonomiske forhold behøver nemlig ikke på nogen måde at være repræsentative for en adelsgruppe som helhed.

Et første ganske kendetegnende – og ikke enestående – holdepunkt er det, at Henrik Krummediges godserhvervelser forud for 1513 må afvikles ved ratebetalinger over en årrække. Til købet af Valden havde hans svigerfader Jørgen Rud 1503 eller 1504 kaveret for ham i København for 2.000 mr., i maj 1505 afdrages 9.800 mr. og i marts 1506 200 rh. gld. af købesummens 12.000 mr. da.¹⁸ For Ellinges vedkom-

¹⁷ Jfr. oversigten over hans forleninger hos A. Heise (P. Bagge*) i Da. biogr. Leksikon² XIII, 1938, s. 391 f.; jfr. også No. Rigsreg. I, s. 2 med note 1; Saml. til det no. Folks Sprog og Hist. VI, s. 6f.

¹⁸ Missiver II udat. nr. 57; Dipl. Norv. XVIII nr. 192, 195.

mende afdrages købesummen ligeledes over en årrække, i hvert fald indtil 1513.¹⁹ Selvom kronens finansielle situation nok havde kunnet tale for en hurtigere likvidering, og skønt der i et enkelt tilfælde er tale om et ganske stort beløb, synes omstændighederne således at antyde, at hr. Henrik ikke har rådet over likvid kapital i altfor stor udstrækning. I visse henseender lader denne antagelse sig bekræfte på anden vis; den afspejles nemlig også i hans godsforvaltning.

En nærliggende forklaring på den ringe likviditet kan være almindelig pengeknaphed og den danske mønts ringe værd eller ugangbarhed mere end virkelig økonomisk uformuenhed. Med en enkelt undtagelse synes Henrik Krummedige ikke at have måttet stifte gæld af betydning, og omvendt fremgår det ikke helt sjældent af hans korrespondance, at standsfæller har anmodet ham om lån.²⁰ For hans eget vedkommende kan vi iagttage den knappe likviditet allerede i forbindelse med hans pant og godskøb fra Svante Nilsson Sture omkring århundredeskiftet; ved et udlån 1498 forsikrer Henrik Krummedige om, at pengene forlængst vilde være udbetalt, »haffde megh her holdes ord aff the, som megh er plectigh«, og tre år senere måtte han – som allerede nævnt – love Svante Nilsson udover en kontant udbetaling »snarlingen (at) fornoghe ether then annen deell; jag formodher myne schiff aff stedherne, som nw ære ther met myne ware«. ²¹ Holder vi os til brevenes ordlyd, kan den danske mønts uanvendelighed som betalingsmiddel have spillet en rolle, men den relativt knappe rådighed over kontante midler må dog have været ganske mærkbar. Det fremgår af denne korrespondance, dels at Henrik Krummedige 1498 må have imødeset betaling af udestående fordringer, dels at han 1501 er afhængig af, at hans skibe hjemfører kontante penge. Som helhed lader disse træk således formode, at der har været tale om et bevidst økonomisk system, der bygger på hans position som landbrugsproducent, købmand og kreditor. Selvom handelstransaktionerne lejlighedsvis kan have hjembragt ham likvid kapital (i god mønt), står vi efter alt at dømme snarere

¹⁹ Sst. XVIII nr. 218, 221; P. F. Suhm, *Nye Samlinger til den danske Historie II*, 1793, s. 126.

²⁰ Således f. eks. *Missiver II* nr. 142, 159, 248, 255, 261, 293, udat. nr. 31; *Rep. 2. rk. VII* nr. 11988; L. S. Vedel Simonsen, *Familie-Efterretninger om de danske Ruders Adelslægter I*, 1845, s. 130f.

²¹ *Missiver II* nr. 156; jfr. også *Styffe*, anf. arb. IV, s. 239, 266. Den danske mønts værdiløshed eller ugangbarhed klager allerede Svante Nilsson over, og dette forhold spiller senere en vigtig rolle, når Anne Rud foretrækker betaling i guldmønt; jfr. f. eks. Anne Rud t. Esge Bille og Sofie Krummedige 1530 22/7; t. Esge Bille 1530 3/8; Vedel Simonsen, anf. arb. I, s. 191f., 195f., 201f.

overfor et stærkt leddelt, økonomisk system, som forudsætter stadig aktivitet, men som samtidig involverer forholdsvis ringe omsætning af kapital; kun investering i godskøb kræver pengemidler i større omfang.

Denne investering i godskøb fremtræder i kildematerialet netop som slutmålet for al form for økonomisk aktivitet, fortsat investering af den løbende fortjeneste, som godserne uanset deres beliggenhed bragte hjem. Selvom politiske ønsker om likvidering af svenske godsejerbesiddelser i grænselandskaberne omkring århundredeskiftet *kan* have øvet indflydelse, er det dog umiddelbart klart, at Henrik Krummediges storstilede investering 1502–13 i fast ejendom i Halland og Nordvestskåne, hvor han i forvejen havde mindre besiddelser og økonomiske interesser,²² må have haft en berettigelse i sig selv. Kildematerialets beskaffenhed udelukker på forhånd enhver realistisk bedømmelse af disse investeringers rentabilitet, skønt vi glimtvis kan ane, at begge ægtefællerne har bedømt den optimistisk og godskøb som noget i sig selv højst attråverdigt.²³ Med en lidt tvivlsom etikette kunde man fristes til at betegne den danske godsejeradels kamp for hartkornet som en art godsejerkapitalisme; dens hektiske godssamling sigtede nemlig næppe blot mod kapitalophobning, men utvivlsomt tillige mod rationel og rentabel drift af betydelige dimensioner. Senmiddelalderens markante jordrentefald forudsætter netop denne form for godsejerkapitalisme.²⁴

Samspillet mellem økonomisk aktivitet og investering er umiddelbart af største interesse i denne forbindelse. Den relative knaphed på likvid kapital kan for Henrik Krummediges vedkommende i stor udstrækning forklares ved hans stadige investeringsforholdsregler, men den er på den anden side samtidig et karakteristisk udslag af den økonomiske aktivitet, han udfoldede i andre henseender. Det er beklageligt, at privatarkivets korrespondance kun har lidt at meddele om kornhandel; bortset fra en krisesituation²⁵ omtales salg af kornvarer i Norge kun en enkelt gang,

²² Allerede i 1490'erne havde Henrik Krummedige forpagtet »Øsby monkegods« i Halland af Ringsted kloster; Rep. 2. rk. V nr. 9943, 10149; VI nr. 10442, 11089; tilsvarende lejede han 1515 af Ås kloster gods i Halland; P. v. Möller, anf. arb. I, s. 310; G. Johannesson, *Den skånska kyrkan och reformationen*, Lund 1947, s. 95 og 374 note 65. I begge tilfælde synes laksefiskeriet at have spillet en rolle.

²³ Jfr. f. eks. kannik Erik Daas kvittering til Anne Rud 1530 22/11 sammenholdt med brev til Esge Bille 1530 22/12; Knud Rud t. Anne Rud 1530 22/12; Vedel Simonsen, anf. arb. I, s. 207 ff.; se også Rep. 2. rk. V nr. 8816, der forudsætter en forrentning af ca. 14 % af investering i sjællandsk pantegods.

²⁴ Jfr. *Middelalderstudier*, s. 238 ff.

²⁵ Anne Rud t. Esge Bille 1531 21/1; Vedel Simonsen, anf. arb. I, s. 216. Regelmæssig dansk kornforsyning af Norge synes at være af senere dato; jfr. Astrid Friis i *Hist. tidsskr.* 10. rk. VI, 1942–44, s. 540–42 og ndfr. s. 46.

men ikke således, at man deraf med vished kan slutte, at Henrik Krummedige regelmæssigt har beskæftiget sig med denne form for handel. Et gennemgående træk er derimod allerede da spekulation i kornpriskonjunkturer, udnyttelse af sæsonprissvingninger eller krisekonjunkturer ved oplagring af høsten til det prismæssigt gunstigste tidspunkt. Midt i januar 1502 – efter en dårlig høst – meddelte Jørgen Rud sin datter, at »korneth geller endnw liidhet meth oss; forthi haffuer jeg end inthet solth aff thiith korn«; senere på året berettede fogeden på Assendrup om »landgillen ifjor«, at han havde ladet byggen gøre i malt, givetvis af holdbarhedshensyn.²⁶ At Henrik Krummedige tilsvarende har opdrættet øksne og drevet handel med dem er velkendt; øksneopdræt og eksport bevidnes tidligst 1507;²⁷ men med undtagelse af de velkendte transaktioner 1528–29 synes hr. Henrik ikke selv at have besørget kvægets transport til og salg på Elbmarkedet. Normalt solgte han fra stalden eller i hvert fald indenrigs.

De danske godsers kornsalg har i de tidligste år således næppe nogen direkte betydning for Henrik Krummediges og Anne Ruds tilknytning til Norge og Halland, udover at kornsalget – formentlig i Nordtyskland – blev anlagt efter, »huor . . . iagh (Anne Rud) kandt ffa mesth ffor thijen«. For øksneopdrættet har forbindelsen til grænselandskaberne derimod større relevans; foruden opkøb på Sjælland og i Skåne synes ægteparret nemlig regelmæssigt at have indkøbt og opdrættet stude i Halland eller at have transporteret dyrene til opfedning på Mogenstrup. Glimtvis fremgår det videre af fogedbrevene, at studeopkøbene kun delvis er blevet betalt med rede penge, normalt midler fra landgildeoppebørslen; ikke sjældent meddeles det tillige, at betalingen til de bønder, man har afkøbt stude til opdræt, er blevet udredt *in natura*,

²⁶ Jørgen Rud t. Anne Rud 1502 9/1; fogedbrev 1502 4/2; Missiver II nr. 136, 146. Både i Holsten, i Lübeck og i Antwerpen blev en ringe rughøst 1501 fulgt af prisstigninger, hvorimod byg- og maltpriser næppe berøres; W. Koppe, Zur Preisrevolution des 16. Jahrhunderts in Holstein, Zeitschr. d. Gesellsch. f. Schlesw.-Holst. Gesch. 79, Neumünster 1955, tabel III og V; Johs. Hansen, Lübecks Getreidehandel und Getreidehandelspolitik, Lübeck 1912, s. 130; H. v. d. Wee, The Growth of the Antwerp Market I, Haag 1964, s. 177, 181, 192. Jfr. også Anne Rud t. Esge Bille 1529 2/3; Knud Rud t. Anne Rud 1531 31/10; Dorthe Bølle t. Anne Rud 1531 8/11; Vedel Simonsen, anf. arb. I, s. 159; Dipl. Norv. XVI nr. 543–44.

²⁷ Missiver II nr. 182; jfr. Esge Bille t. Anne Rud 1528 14/3; RA. Henrik Krummediges privatarkiv II. B. b. – Både G. Johannesson (anf. arb., s. 122 med note 50) og P. Enemark (Erhvervshistorisk Årbog VII, 1955, s. 23–28), der begge antager adelig egeneksport som norm, generaliserer vistnok for hårdt. Danske adelige optræder i toldregnskaberne kun undtagelsesvis som eksportører; jfr. L. Schwetlik i Zeitschr. d. Gesellsch. f. Schlesw.-Holst. Gesch. 85/86, Neumünster 1961, s. 119, 122; bd. 87, 1963, s. 166 ff.

specielt med klæde, som givetvis må være importvarer; stunddom nævnes udtrykkeligt leidisk klæde.²⁸ På ganske tilsvarende måde synes Henrik Krummedige at have koordineret produktion og salg af andre varer mellem sine østdanske godsbesiddelser. Enkelte steder nævnes forsendelse af smør og fisk (laks) fra Halland (og Norge?) til Malmø eller København med henblik på videreförhandling, men navnlig har fremstilling af andre, halvt industrielle varer forudsat koordination med træforekomsterne i Norge og Halland. I vinteren 1531 klager Anne Rud over, at »jet stort vandtløff« – formentlig tøbrud – har beskadiget hendes jernsmedie på Valden;²⁹ udover den lokale jerntilvirkning krævede teglfremstillingen på Mogenstrup omfattende forbrug af træ. Kort forinden havde hun meddelt Esge Bille, at det skortede hende alvorligt på brændetil tegloven, som hendes afdøde mand havde ladet bygge, og som havde en kapacitet af 18.000 sten. Anne Rud fiskede derfor hos sin svigersøn for at låne hans skib til transport af ved fra Halland eller Norge.³⁰

Hovedsummen af de undersøgelser, der således kan anstilles, røber (med undtagelse af kornhandelen, der åbenbart overvejende forblev et dansk anliggende) en ganske rationel koordination af godsressourcerne i Halland og Skåne; godset nyttiggøres efter evne til det yderste og omsætningen tilrettelægges såvel ved kontant betaling som *in natura*, ved hjælp af klædeimport. Med undtagelse af træforekomsterne og muligvis laksefiskeri i norske elve synes vi derimod efter kildernes vidnesbyrd berettiget til at antage, at de norske godsressourcer ikke direkte har spillet nogen rolle i denne forbindelse og næppe heller direkte er indgået som led i den koordination af produktion og salg, som fandt sted mellem Henrik Krummediges danske godser. I den henseende adskiller Henrik Krummedige sig ikke fra andre stormænd i samme område, Truid Ulfstand, Claus Bille eller andre. Dette synspunkt motiverer imidlertid

²⁸ Missiver II nr. 114; Vedel Simonsen, *anf. arb.* I, s. 170, 187f., 203f.; *Diplomatarium Flensborgense*, udg. af H. C. P. Seidelin II, 1873, s. 950; RA. Henrik Krummediges privatarkiv E. Div. dokumenter 1528 22/12; *Dipl. Norv.* XVI nr. 547; Vedel Simonsen I, s. 226. – I aug. 1502 beder Henrik Krummedige sin hustru disponere over smørsalget fra Båhus »oc fforse ith oc ram worth besthe thermet, oc at wii kwnne fa penninge oc klæthe igen met thet snarest«, bl. a. til aflønning af knægtene på slottet; Missiver II nr. 142; jfr. også om tilsvarende eksportsalg fra svenske slotte, Ingrid Hammarström, *Finansförvaltning och varuhandel 1504–1540*, Upps. 1956, s. 151 ff. – Trods Gustav Vasas forbud synes danske, adelige opkøb af stude i Sverige at have spillet en ganske væsentlig rolle omkring 1530. I 1527 fik Holger Gregersen Ulfstand til opgave af Gustav Vasa at skaffe hofklæde mod betaling i øksne samt tilladelse til at opkøbe 1–200 øksne i Småland til eget behov; Gustaf I.s Reg. IV, s. 385; jfr. I. Hammarström, *anf. arb.*, s. 400–04; *Middelalderstudier*, s. 239.

²⁹ Anne Rud t. Sofie Krummedige 1531 26/1; Vedel Simonsen I, s. 219.

³⁰ Anne Rud t. Esge Bille 1530 26/12; sst. I, s. 210f.

ikke den følgeslutning, at hans norske ejendomsbesiddelser ikke har haft nogen central plads i hans økonomiske system.

Afsætningen af landbrugsvarer fra Henrik Krummediges danske godser omtales sjældent i kilderne; strejfvist meddeles det, at fogederne på Assendrup sælger korn i København, eller at smør og laks afsættes i Øresundsbyerne; i andre tilfælde er det sandsynligt, at dette varesalg ligesom det hallandsk-norske har fundet sted på egne skibe, således som det berettes i hans brev til Svante Nilsson i 1501.³¹ Fra Halland og Norge synes transporten nemlig i hvert fald delvis at have været baseret på partsrederi eller at være foregået på egne skibe. Det første er tilfældet allerede 1493, da Henrik Krummedige fik dom over en rådmænd i Tønsberg, der havde tilegnet sig et skib, hvori han ejede sjettedparten.³² Men 1497 ejede han selv skib, som Knut Alfssen havde røvet, og 1509 bevidner Tønne Parsberg og toldereren i Falsterbo, at hr. Henrik har afkøbt en Rønneby-borger et beskadiget skib med tømmerlast for 44 mr. da.³³ Ganske tilsvarende er såvel hans som Anne Ruds og Esge Billes transport på egne skibe og delvis i fællesskab klart og ubrudt bevidnet frem til 1530'erne, specielt hvad angår varefragten fra familiens hallandske og norske godser og forleninger. For udnyttelsen af i hvert fald den hallandsk-norske del af godsbestanden kan der altså næppe være tvivl om, at de selvstændige skibsforbindelser med Danzig, Rostock, Lübeck og Malmø med skånemarkedet må have været af fundamental betydning, eller omvendt at importen af klæde og muligt andre varer netop finder sin plads i denne sammenhæng. Denne dobbeltsidede omsætning af varer overskrider i flere henseender de rammer for todfri, adelig egeneksport og import, som den danske lovgivning med visse afbrydelser havde anvist siden Christiern I.s forordning 1475. På mange måder konkretiserer Henrik Krummediges kombination af produktion og handelsaktivitet Christiern II.s angreb på godsejerhandelen; når f.eks. privilegiet for Malmø 1516 klager over adelens vareopkøb udover egenproduktionen og over dens forprang med »klæthe, lææreth, hwmlæ, iærn oc salth«,³⁴ bringer det os *in medias res*.

³¹ Jfr. ovfr. s. 25, 28.

³² Da. Mag. 3. rk. II, s. 4; Rep. 2. rk. IV nr. 7421, 7429. – I 1506 mindede dog Hans Bille hr. Henrik om dennes løfte, at de ligesom det foregående år skulde være i fællig; Missiver II nr. 215.

³³ Rep. 2. rk. VI nr. 11351. For det flg., se f. eks. Norske lensregnskaber I, s. 116, 119; Dipl. Norv. X nr. 564, 603; Vedel Simonsen, anf. arb. I, s. 240f., 242f.

³⁴ Danmarks gamle Købstadslovgivning IV, udg. af E. Kroman, 1961, s. 100 §§ 2-3; jfr. iøvrigt O. Vestergaard, Forkøb, landkøb og forprang i middelalderlig dansk handelslovgivning, Middelalderstudier, s. 211-16.

Den komplicerede og om man vil: protokapitalistiske sammenhæng af produktion og handel udover, hvad gårdens og bordets behov krævede – og dette gælder som vi senere vender nærmere tilbage til også hr. Henrik – involverer imidlertid heller ikke med nødvendighed anvendelse eller omsætning af større kapitaler. Det fremgår uomtvisteligt af korrespondancen, at både Henrik Krummedige og hans nærmeste slægtninge til stadighed har forlangt udbetaling af godsernes pengeoverskud, således at fogederne kun disponerede over de ubetinget påkrævede pengemidler, et træk man senere vil genfinde som karakteristisk i det 17. århundredes godsregnskaber. I fuld overensstemmelse hermed røber kildematerialet, at Henrik Krummedige, i hvert fald for sine hollandske og norske godsers vedkommende, som så mange af sine østdanske standsfæller har været engageret i kommissionshandel med købmænd i de vendiske stæder og i Danmark.³⁵ Allerede i september 1494 forligte Poul Laxmand, hr. (Jo)han Korssen og Hans Bogbinder i København hr. Henrik med en vis Henrik Frøsloff; Krummedige skulde selv indmane en Hans Rymæn for 500 mr., som denne var ham skyldig for skib og varer, han havde købt på Henrik Frøsloffs vegne. Omvendt erkendte Henrik Frøsloffs udsending, at Henrik Krummedige havde betalt ham 800 mr., som han var ham skyldig.³⁶ Selvom brevets vendinger er ganske dunkle, synes der at være tale om et kommissionshandelsforhold, der blev afviklet ved denne mæglingsaktion.

1511 afvikles Henrik Krummediges afdøde svoger Otte Ruds kommissionsforhold til Danzig-borgmesteren Eberhard Ferber, åbenbart via den københavnske rådmand Kordt Fincke, der antagelig selv har haft varig forbindelse med hr. Henrik.³⁷ Tydeligst fremtræder kommissionsforholdet dog i et par breve fra Jørgen Kock i Malmø. 1528 optræder han som nyhedskorrespondent for Henrik Krummedige fra Flensborg, men samtidig meddeler han – efter hr. Henriks anmodning – »wmme den kopman van Luebeke«, at denne har sendt ham 400 mr., »dar ick jmw myn quitansye vpsende by juewen dener«.³⁸ Også i dette tilfælde indtrådte således en dansk købmand som mellemed til nordtyske for-

³⁵ Grethe Ilsoe, Dansk herremandshandel med hanskøbmændene i senmiddelalderen, *Middelalderstudier*, s. 305–36; om Henrik Krummedige og hans nærmeste, specielt s. 317ff., 324f., 332f.

³⁶ Rep. 2. rk. IV nr. 7729; jfr. også Missiver II nr. 182.

³⁷ Sst. II nr. 251; jfr. Grethe Ilsoe, *anf. arb.*, s. 318f., 324f.

³⁸ Jørgen Kock t. Henrik Krummedige 1528 24/10; Dipl. Flensborg. II nr. 854; jfr. allerede Dipl. Norv. XVIII nr. 302. – Om Jørgen Kocks forbindelse med danske adelige, se Astrid Friis i *Da. biogr. Leksikon*² XIII, 1938, s. 58.

retningsforbindelser, ligesom også Esge Bille indgik i dette forhold; iøvrigt benyttede Henrik Krummedige og Anne Rud hyppigt Malmø og Falsterbo som fælles betalingssted for varerne fra deres spredte godser.³⁹ Såsnart Esge Bille var blevet lensmand på Bergenhus i 1529 henvendte Jørgen Kock sig til ham med tilbud om årligt at sende skib med mel, malt, flæsk og andre varer, »ligesom Henrik Krummedige vilde«, til Bergen og udbad sig fisk til gengæld.⁴⁰ En ugestid senere – 27. april – rykker han for svar; han tilbyder påny at stille et skib til disposition og beder om orientering om, »hvath vare eder der allerbeste profitte kvnde gøre, der ville jeg strax være ffor tente pa«.⁴¹ Intentionerne røber således klart kommissionshandelsforholdet.

For Henrik Krummediges vedkommende synes denne forbindelse ikke at være kommet istand;⁴² han havde ganske vist samtidig beordret sin foged i Namdalen til at optage kontakt med en hanseatisk købmand, der kunde aftage hans varer på stedet.⁴³ Kommissionshandelsformerne fremtræder dog nogenlunde klarlagt; og selvom det af kilderne fremgår, at Henrik Krummedige har importeret varer, synes der navnlig i hans sidste år at være tale om et ensidigt forhold, derved at han foretrækker at trække pengene for varesalget kontant hjem, bl.a. med henblik på investering i jordegods i Danmark. 1529 pålagde han som nævnt sin foged i Namdalen at skaffe ham en købmandsforbindelse, der kunde betale kontant i København, Malmø eller Falsterbo; i dette tilfælde skulde pengene bruges til øksnehandel. I længden blev det Bergenkøbmanden Berndt Høyer – vistnok med forbindelser til Husum og i hvert fald også én af Esge Billes købmandsforbindelser – der overtog denne kommission således, at han skulde betale Anne Rud gennem rådmænd Sander Leye i Helsingør.⁴⁴

Tilbøjeligheden til at drage pengene for de norske godsers afkastning

³⁹ F. eks. Dipl. Norv. X nr. 574.

⁴⁰ Sst. X nr. 575. Esge Bille synes først at være kommet til Bergen 1529 27/4; sst. IX nr. 624.

⁴¹ Jørgen Kock t. Esge Bille 1529 27/4; sst. X nr. 576.

⁴² Anne Rud t. Sofie Krummedige 1529 1/6; sst. XI nr. 525.

⁴³ Sst. XI nr. 574.

⁴⁴ Anne Rud t. Esge Bille før 1531 24/1 og 1532 29/8; Jens Månssen t. Anne Rud 1532 18/1; Vedel Simonsen, anf. arb. I, s. 213, 240f.; Dipl. Norv. X nr. 638. – Samtidig bevarede Anne Rud dog sin kommissionsforbindelse i Lübeck med købmændene Henrik Scheppingk og Herman Kremer, med hvem Esge Bille også handlede; Dipl. Norv. X nr. 639; Vedel Simonsen, anf. arb. I, s. 245f., 247f. – Det samme ensidige kommissionsforhold synes også at have været karakteristisk for Esge Bille; RA. Esge Billes privatarkiv II. B: købmandsbreve 1528–45; E. Bager: Esge Bille och Bergenhus län 1534–37. Fragment i Malmö stadsarkiv, Da. Mag. 8. rk. I, s. 177–92.

hjem er ikke noget nyt træk, men blot særligt karakteristisk for Henrik Krummediges seneste år, formentlig bl.a. tilskyndet af hans ufrivillige eksil og de usikre forhold i Norge. Sålænge han selv opholdt sig i Norge eller dog i det mindste i Halland administrerede han selv sine norske godser, medens omvendt de danske var overladt til fogedernes omsorg, eventuelt kontrolleret af beredvillige slægtninge, der – som svigerinden Dorthe Bølle skrev i 1531 – var parat til »aff myn fformuge oc thesligiste være ederss køffmand i hwor i mig behoff haffwe«. ⁴⁵ Især efter at have forladt Norge måtte han i stor udstrækning overlade driften af sine godser her til fogederne, oftest formentlig uadelige, men undertiden åbenbart også en art klientel af lavadelige, Søren og Stig Pors, Stig Bagge eller »velbyrdig svend« Oluf Svart, alle betroede personer med nær forbindelse til familien og til dens økonomiske forhold.

Vanskelighederne ved at administrere de fjerneste godser i Norge førte dog til, at Henrik Krummedige enten bortforpagtede dem eller – hvor der er tale om len – videreførlene dem på afgift. Allerede 1506 videreførlene han Soløyr og Østredalen for en årlig afgift af 120 mr., der skulde betales via provsten i Oslo. ⁴⁶ Efter forliget med Hans Mule i efteråret 1523 indgik han overenskomst med denne, der forpagtede hans landskyld i Thoden, Østredalen og Soløyr. ⁴⁷ På tilsvarende vis bortforpagtede han 1512 Midsyssel, Lister og Råbylaget for 600 mr. årligt. ⁴⁸ Endelig nævnes det, at en Didrik Villumsen 1523 tog Dynge (Båhuslen) i len af Henrik Krummedige mod en afgift af 3 td. smør årligt. ⁴⁹ Principielt adskiller disse transaktioner sig naturligvis fra overenskomsten med Berndt Høyer i 1532, men i praksis er skridtet næppe så langt, når denne overtog den »rente, rettighed og vare, som ther i lenid (Namdalen) kand falle, som er smør, sielspec, fisc oc andhet, hvad thet vere kand« for en årlig betaling af 600 mr. da. at erlægge i Helsingør. ⁵⁰

Det er sandsynligt, at videreførlenerne 1506 og 1512 hænger sammen med Henrik Krummediges fjernelse fra Båhus 1502; fra Holbæk har han næppe kunnet administrere så fjerne len effektivt; men det er

⁴⁵ Dorthe Bølle t. Anne Rud 1531 8/11; Dipl. Norv. XVI nr. 544.

⁴⁶ Sst. IX nr. 463; jfr. R. Fladby, *Fra lensmannstjener til Kongelig Majestets foged*, Oslo 1963, s. 23, 52.

⁴⁷ RA. Henrik Krummediges privatarkiv E. Div. dokumenter 1523 20/11; Da. Mag. 3. rk. II, s. 251; jfr. Fladby, *anf. arb.*, s. 52 med note 53.

⁴⁸ Dipl. Norv. IX nr. 473; jfr. Da. Mag. 3. rk. II, s. 264f.; No. Rigsreg. I, s. 2f.; Fladby, *anf. arb.*, s. 23, 50, 52f.

⁴⁹ RA. Henrik Krummediges privatarkiv E. Div. dokumenter 1523 8/12.

⁵⁰ Dipl. Norv. X nr. 638; jfr. Fladby, *anf. arb.*, s. 41 og ovfr. s. 34.

dog karakteristisk, at bortforpagtningen af Namdalens indtægter fortsætter, såsnart Anne Rud som enke har sikret sig dette len livsvarigt.⁵¹ Omstændighederne kan tyde på, at Henrik Krummedige og Anne Rud i deres alderdom snarest har betragtet de norske godser og len som givtige indtægtskilder; såvidt de har kunnet, har de selv varetaget driften og salget, men har bortforpagtet, når godserne ikke lod sig administrere direkte, og har trukket de kontante indtægter til Danmark. Hertil svarer helt, at svigersønnen Esge Bille enten overlod fogederne på Brunlaug at sælge »leding og landskylden og . . . alle andre lemper« mod kontant betaling eller lod varerne og tømmerhugsten befordre på sit eget skib til Danmark.⁵² Det fremgår endelig af disse ganske komplicerede forhold, at der må have været tale om meget betydelige indtægter, af de tre bortforpagtede eller bortforlevede godser 1320 mr. da. samt naturalier, hvortil kommer indkomsterne af de godser i Norge, som Henrik Krummedige selv administrerede.

Af Henrik Krummediges ordre til sin foged i Namdalen fremgår det da også, at han venter at kunne »driue stor ffardel met (den kontante betaling) bade tiil øxen oc annedh«.⁵³ Ordene sigter givetvis på videreførsel af den øksnehandel, han 1528 havde drevet sammen med Wulff Pogwisch t. Bukhagen på Elbmarkedet, og som havde hjembragt ham 1.300 mr. da. indtil da.⁵⁴ Det følgende år sendes påny store partier staldøksne, men transaktionerne har åbenbart både i sig selv og på længere sigt været overordentlig komplicerede, således at det sikkert vil være forhastet at foretage en elementær forrentningsberegning på grundlag af materialet. For det første havde Henrik Krummedige åbenbart optaget lån i Kiel med Esge Bille som kautionist, penge der bl. a. skulde forrentes og afvikles ved øksneindtægterne, og dernæst havde Esge Bille vistnok selv også andel i denne handel.⁵⁵ For det andet indgik betalingen fra hr. »Ulf« yderst trevent. Allerede i februar 1529 klager Anne

⁵¹ Jfr. Vedel Simonsen, anf. arb. I, s. 184f., 189ff.; lensbrevet sst. I, s. 200; Saml. t. det norske Folks Sprog og Hist. VI, s. 33.

⁵² Dipl. Norv. X nr. 704; jfr. I nr. 1109 og XIII nr. 694 og 697; Rynning, anf. arb., s. 150-53.

⁵³ Henrik Krummedige t. Niels Jepsøn 1529 18/4; Dipl. Norv. X nr. 574.

⁵⁴ Jfr. Wulff Pogwisch t. Henrik Krummedige 1528 11/5; Dipl. Flenborg. II nr. 853. Samme år sælger Esge Bille sine og Anne Ruds øksne af stalden for 30 mr. parret; Esge Bille t. Anne Rud 1528 14/3; RA. Henrik Krummediges privatarkiv II. B. b.; jfr. iøv. Enemark, anf. arb., s. 23ff.

⁵⁵ Henrik Krummedige t. Esge Bille 1529 7/1; Dipl. Norv. XI nr. 508; t. Wulff Pogwisch 1528 22/12; RA. Henrik Krummediges privatarkiv E. Div. dokumenter; jfr. også Dipl. Norv. VIII nr. 612.

Rud over, at han skylder penge; hun skønner beløbet til 300 rh.gld., men »øxen vedt iagh vell, handt haffuer fott her skøne nock«. ⁵⁶ Betalingen af øksneforretningerne 1528–29 kan tidligst være blevet afviklet 1535. ⁵⁷ På tilsvarende vis må øksnesalg – denne gang til en købmand – i 1530 have indbragt i hvert fald 1.400 rh.gld., ⁵⁸ men også i dette tilfælde for penge og stude, der blev trukket til landet fra Norge og Halland.

Det kan med fuld sikkerhed konstateres, at denne energiske øksnehandel i Henrik Krummediges sidste år rakte langt udover, hvad han ved egne ressourcer kunde opdrætte, og selvom produktionen efter hans død måske begrænses til godsernes kapacitet, er det klart, at der stadig i stor stil drages kvæg til fra Halland, og at denne næringsgren fortsat har været af fundamental betydning. ⁵⁹ Ligeså klart fremgår det af Henrik Krummediges egne dispositioner og af Anne Ruds korrespondance, at de har udnyttet alle muligheder til hurtigst muligt at trække likvid kapital hjem fra deres norske godser. 1529 havde Henrik Krummedige i hvert fald formelt fået sine norske len igen, og selvom hans enke kun fik lov at bevare Namdalen, kunde hun fortsat hente gode indtægter fra Norge. Salget fra Namdalen indgik med årligt 600 mr., og hertil kom indtægterne af Brunlaug, som hun i august 1530 opgør til 500 mr. penge for landskyld og 150 lod sølv for sagefald. ⁶⁰ Til sin datter og Esge Bille skriver hun i maj 1530 meget oplysende, at hun har afkrævet fogederne, hvad sølv og penge de har; thi hun »vil nyde bade dii penninghe oc dii penninge, som handt (Henrik Krummedige) solde øxen ffor til at løse gods for«. ⁶¹

Det er muligt, at Henrik Krummediges femårige eksil har bragt familien i økonomisk vanskelighed, og at øksnehandelen har været beregnet på at skulle rette op. På den anden side oplyser Anne Rud selv i det samme brev til Sofie Krummedige, at »iegh befrøcther megh, att ther-

⁵⁶ Anne Rud t. Esge Bille 1529 2/3; Vedel Simonsen, anf. arb. I, s. 155.

⁵⁷ Jfr. Anne Rud t. Sofie Krummedige 1532 24/7, 1533 14/1; Vedel Simonsen, anf. arb. I, s. 233, 247; Wulff Pogwisch t. Esge Bille 1535 12/1; RA. Esge Billes privatarkiv II. B. a. 2. – 1545 anklages Wulff Pogwisch – i forbindelse med en ågeranklage – for ublu renter i kvæghandel; H. Bruun i Da. biogr. Leksikon² XVIII, 1940, s. 448.

⁵⁸ Anne Rud t. Esge Bille 1530 10/5 og 22/7; Vedel Simonsen, anf. arb. I, s. 176f., 192.

⁵⁹ Jfr. f. eks. Jost Persson t. Anne Rud 1529 1/10, 1530 7/6 og 12/8; sst. I, s. 170, 187f., 203ff.

⁶⁰ Anne Rud t. Esge Bille 1530 3/8; sst. I, s. 201 ff. – Samtidig sendes smørafifterne fra Halland til videresalg i Malmø; Jost Persson t. Anne Rud 1530 12/8; sst. I, s. 203 ff.

⁶¹ Anne Rud t. Esge Bille og Sofie Krummedige 1530 6/8; sst. I, s. 176, 180f.

som dii (det pantsatte gods) icke nu bliffue indløst for dii penge, som thin ffader . . . samblett eller tilstoer . . . , at dii skulle seenth bliffue indløsth«. Det kan ikke udelukkes, at hr. Henrik selv har måttet pantsætte gods, men sandsynligheden taler dog for, at den hektiske aktivitet for indløsning af pantegods, vi de følgende år kan aflæse af Anne Ruds breve, hænger sammen med arveskifter i familien, bl.a. omsider efter faderen Jørgen Rud.⁶² En del af hendes kalamiteter skyldes åbenbart kreditorernes oplagte chikanerier for at hindre indløsningen – et ganske illustrerende træk i den danske godsejerkapitalisme – men i sig selv må vi antage, at hensigten primært har været godssamling i Danmark og udbygning af Assendrup og de skånske godser.⁶³

Som helhed taler kildernes vidnesbyrd således for en vis omstrukturering af Henrik Krummediges og Anne Ruds drift af de norske godser i Fredrik I.s regeringstid; hovedvægten lægges på smidigst muligt at konvertere naturalieafkastningen til kontantbetalinger og snarest muligt at drage pengene til Danmark til investering i øksnehandel og – som slutmål – investering i godserhvervelse. Karakteristisk nok klager en af de skånske fogeder 1530 over, at Henrik Krummedige er vred på ham, fordi han skylder penge; fogeden undskylder sig med at »her er så svar tid på penge med fattig almue«. ⁶⁴ Det står uomtvisteligt fast, at såvel Henrik Krummedige som hans nærmeste har betragtet de norske godser og len først og fremmest som rige indtægtskilder. I slutningen af december 1528 opfordrer han indtrængende Esge Bille til snarest at tage mod kongens tilbud om Bergenhus len; thi det forlyder, at Mogens Gyldenstjerne også er interesseret. Giver kongsgården overskud, kan man intetsteds sælge dyrere end i Bergen, og skal han have slottet på regnskab, må han skaffe sig oplyst, hvad han »skulle haffue till (sin) fordell«, og hvor længe han kan regne med at beholde lenet; får han det blot for et år eller to, kan han næppe profitere af det. Anne Rud sekunder ivrigt; »thii at thu kandt sielff tenke, at huilcken i Danemarck ther haffuer nogett, handt slipper thett nødighen«. ⁶⁵

Disse citater lader sig med lethed supplere, men de er fuldt tilstræk-

⁶² Jfr. sst. I, s. 171.

⁶³ Jfr. f. eks. Anne Rud t. Sofie Krummedige 1529 22/11; t. Esge Bille 1530 22/7; t. Sofie Krummedige s. d.; t. Esge Bille 1530 3/8; t. Sofie Krummedige 1531 20/1 og 1532 30/4; Knud Rud t. Anne Rud 1530 14/12 og 22/12; sst. I, s. 171f., 191f., 195, 201f., 207f., 214f., 231.

⁶⁴ Jacob Skriver t. Anne Rud 1530 1/3; sst. I, s. 172f.

⁶⁵ Henrik Krummedige t. Esge Bille 1529 7/1; Anne Rud t. Sofie Krummedige s. d.; Dipl. Norv. XI nr. 508–09; Vedel Simonsen, anf. arb. I, s. 151f.

kelige til at illustrere den økonomiske interesse for de norske forleninger. Det er givet, at Henrik Krummedige i kraft af sin slægtstradition har været stærkt knyttet til Norge og har været dybt fortrolig med det norske samfund; omvendt synes alle kildeudsagn at røbe en veltilrettelagt godsejerkapitalisme, men han adskiller sig i denne henseende ikke principielt fra det fåtallige norske højaristokrati og de norske prælater. Både Olaf Engelbrektsen og Hans Mule synes at have delt deres interesser lige mellem storpolitik og udenrigshandel, når Herren havde fået, hvad der tilkom ham.⁶⁶

Henrik Krummediges besiddelse af de norske og hallandske slotslen indtil 1519 har utvivlsomt nær forbindelse med hans politiske nøgleposition under unionskriserne, og omvendt må hans fjernelse fra Båhus i 1503 have været begrundet med drabet på Knut Alfssen. Vi har næppe nogen chance for at skønne over slotslenenes givtighed fra lensmandens synspunkt; at driften af Båhus indgik i Henrik Krummediges økonomiske system beviser intet konkret. Bemærkelsesværdigt er det ikke desto mindre, at han i reaktionsåret 1523 ikke påny sikrede sig slotslen, således som andre af de fronderende rådsmedlemmer, men kun de indtægtslen, Christiern II havde frataget ham sammen med Varberg i 1519. Men selv i denne sammenhæng synes forholdene at have været mere komplicerede, end kildeudsagnene på forhånd lader formode.

Da uvejret i foråret 1523 trak sammen forsøgte Christiern II at købe sig hr. Henriks loyalitet; i februar bad han ham med få dages varsel møde »electus af Lund« (Johan Weze), der havde ordre til »att giffue ether nogre wor merckelige ærende till kiende, som magt ligger på«. ⁶⁷ Hvad disse magtpåliggende ærinder gik ud på kræver ingen kommentar, men et nyt kongeligt missive et par uger senere underretter os om, at hr. Henrik har knyttet betingelser til sin loyalitet. Han har anmodet om tilbagebetaling af sine lån og restitution af sine len. Kongen udbeder sig dokumentation og »vil gerne rette os derefter så, at I skulle fange eders penge eller god forvaring efter eders vilje«. ⁶⁸ Han forbigår derimod i tavshed Henrik Krummediges krav på sine len. Skønt kildernes fattigdom udelukker ethvert nærmere indblik i disse forhold, kan forbeholdet umuligt bero på tilfældighed. Det kan ikke udelukkes, at hr. Henrik trods alt har fået sine betingelser indfriet, da han 31. marts for-

⁶⁶ Jfr. f. eks. Dipl. Norv. XI nr. 528 og 555 om Olaf Engelbrektsens handel på Amsterdam med Herman Høyer som formidler. Om Hans Mule jfr. ndfr. s. 46.

⁶⁷ Kgl. missive 1523 23/2; RA. Henrik Krummediges privatarkiv II. A. 2.

⁶⁸ Kgl. missive 1523 14/3; sst. II. A. 2.

nyede sin troskab til Christiern II;⁶⁹ men bag uklarheden røber disse missiver blot den samme halve imødekommethed, som i almindelighed kendetegner kong Christierns tilbagetog.

På den anden side er så meget dog klart, at kongens tvivlsomme indrømmelser ikke animerede Henrik Krummedige til at slutte prompte op om oprøret, da det i forårmånederne nåede til øerne og Skåne. Medens Tyge Krabbe – under den truende svenske aktion mod Skåne – agiterede her og fristede sine standsfæller med, at »hans nade (har) vnth alth riderskabet ower al Danmarcks rige hals og hand ower teris egen tiener«, ⁷⁰ foreligger der ingen efterretning om, at hr. Henrik tog nogensomhelst del i den politiske aktivitet. I juni afæskede Frederik I ham troskab, men først 9. juli hyldede han sammen med andre prominente adelige den nye konge. ⁷¹ Lønnen for »troskab oc villig tieneste« høstede han den følgende dag, men dog en påfaldende beskeden løn. Kongen stadfæstede hans og Anne Ruds godsbesiddelser i Danmark og Norge med frihed for »all kwngelig tinge i beggis therris listiindh« ⁷² og synes efter kancelliregistranten tillige at have bevilget en almen stadfæstelse af kong Hans' »breffue . . . paa alltt theris godtz, leen och friheder . . . vti Danmarcks och Norgis riiger«, ⁷³ men den blev ikke fulgt op af en konkret fornyelse af de norske lensbesiddelser; en sådan indføres først i den norske registrant under 1. marts 1524. ⁷⁴

I sammenligning med andre standsfællers gevinst ved revolutionen fremtræder Henrik Krummediges altså såre beskeden. Både stadfæstelsen af godsbesiddelsen og den formelle fornyelse af forleningerne tager kongens dispositionsfrihed i norske anliggender for givet, men det er iøjnefaldende, at Henrik Krummedige ikke påny udstyres med noget norsk eller hallandsk slotslen. Kildernes tavshed udelukker enhver bindende tolkning; selvom man ikke bør se bort fra, at hans forholdsvise isolation i den politisk toneangivende kreds kan have givet sig udslag

⁶⁹ Allen, Aktstykker I, s. 64. Fornyselsen skete åbenbart på grundlag af en formular.

⁷⁰ Tyge Krabbe t. Tyge, Aksel og Aage Brahe 1523 3/5; Heise, Familien Rosenkrantz II, Dipl. nr. 49. – Henrik Krummedige synes ganske passivt at have opholdt sig på Ellinge siden efteråret 1522; Møllerup, anf. arb. I:1, s. 378.

⁷¹ RA. D. kanc. Diverse 1471–1571, C nr. 46 b (juni–juli 1523). Jahns meddelelse om, at Henrik Krummedige allerede 7. april påny opsagde Christiern II troskab (Da. Mag. 3. rk. II, s. 250 med note 3) kan ikke verificeres og beror antagelig på en fejl.

⁷² Dipl. Norv. XI nr. 317; Da. Mag. 3. rk. II, s. 266.

⁷³ RA. D. kanc. B 11, Frederik I.s registranter, fol. 285r; udgaven s. 11. Herudover foreligger en fornyelse samme dag af forleningen af Vor Frue kloster i Roskilde; P. F. Suhm, anf. arb. III:1, s. 85.

⁷⁴ No. Rigsreg. I, s. 2 med note 1.

på denne måde, taler sandsynligheden snarest for, at regeringen har villet undgå den provokation, der kunde ligge i at tildele ham slotslen i grænseegnene. At man skulde have ønsket at respektere det norske råds fri dispositionsret er derimod udelukket, da kongen og rådet jo frit besatte hovedsmandsposten på Båhus kort tid senere.⁷⁵

Det beror da næppe på tilfældigheder, at Henrik Krummedige hverken i revolutionsåret eller senere påny modtog slotslen i Norge eller Halland. Men omvendt er det sikkert ganske karakteristisk, at han under sit eksil 1524–29 udfoldede hektisk energi for at genvinde sine norske indtægtslen. Når vi ser bort fra hans yngre år, da han under unionskrisen omkring århundredeskiftet og i de tidligste etaper af Christiern II.s aktion mod Sverige forenede sin politiske nøgleposition med de vitale slotshovedsmandsposter på Akershus, Båhus eller Varberg, synes det først og fremmest at have været de mindre afgifts- eller frie len, hans interesse samlede sig om, og som havde økonomisk betydning for ham. For Henrik Krummediges vedkommende har vi med fuld sikkerhed kunnet dokumentere, at økonomiske interesser i høj grad har været til stede i hans forhold til de norske forleninger, omend det ikke nødvendigvis var det eneste incitament for hans politiske aktivitet.

Alle omstændigheder taler for, at den politiske virksomhed, Henrik Krummedige udfoldede i de kritiske år omkring århundredeskiftet, har forenet varetagelsen af unionskongedømmets tarv og hans personlige lens- og godsinteresser. Opbygningen af hans og Anne Ruds komplicerede besiddelsessystem vidner om, at de bevidst har tilstræbt en funktionel helhed, og denne antagelse stadfæstes fuldtud af analysen af deres økonomiske aktivitet, som netop forudsætter denne kombination af østdanske og norske besiddelser. Men de undersøgelser, der har kunnet anstilles, dokumenterer tillige en vis forskydning efter 1523. Selvom hverken produktionssystemet eller handelsaktiviteten berøres, tyder kildematerialet på stigende tilbøjelighed til at drage indkomsterne af de norske og hallandske besiddelser til Danmark med henblik på investering i øksneopdræt og godsopkøb; netop Henrik Krummediges sidste leveår og Anne Ruds enkestand synes på én gang at have været præget af stærk økonomisk aktivitet i Danmark og utrættelig kamp for restitution af de norske len. Konklusionen rejser da påny spørgsmålet,

⁷⁵ Jfr. ovfr. s. 20 med note 41. De to hallandske slotslen sad brødrene Holger og Truid Gregersen Ulfstand inde med; deres lensbreve stadfæstes og udvides netop i juli 1523; Kr. Erslev, Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede (1513–1596), 1879, s. 9 og 11.

om der også i Frederik I.s regeringstid består en sammenhæng mellem Henrik Krummediges økonomiske interesser og de brydninger, der synes at have fundet sted i den danske regerings norske politik. Det spørgsmål, der således stilles, tvinger os til at foretage analyser af en række komponenter i dansk og norsk politik 1523-33.

III

DET HAR været muligt på rimeligt nært hold at følge en række sammenhænge i Henrik Krummediges økonomiske aktivitet. Hans forhold til fæstebønderne lader sig derimod ikke fastslå. De spredte træk, der foreligger, tyder på, at han som godsbesidder har håndhævet sine lovfæstede rettigheder rigoristisk. På den anden side veg han åbenbart ikke tilbage fra at udnytte den norske almues modsætning til fogeder og adel i politisk øjemed, og Koht fremhæver med rette, at bestod der nogen forskel mellem ham og de mest »nasjonale« norske stormænd, da var han den af »desse karane«, som behandlede bønderne lempeligst.¹ Særlig klart fremtræder denne kontrast under bondeurolighederne i Norge i 1490'erne, men den har også ganske væsentlig betydning for vor sammenhæng. Den danske regerings henvendelse til Norge i august 1523 gjaldt ikke det norske råd, men stænderne; den frister ikke de privilegerede stænder med udvidede rettigheder, men appellerer til almuens ved løfte om retssikkerhed og skattelempelser. Skønt man i Danmark åbenbart forudsatte Bergentraktatens gyldighed, røber tilrettelæggelsen af den norske politik på forhånd skepsis mod det norske aristokrati og bevidst udnyttelse af de norske stænders modsætninger.

Brevet knytter altså trådene tilbage til den politik, Henrik Krummedige havde gjort sig til talsmand for i de kritiske år omkring århundredeskiftet, og hans færden på Østlandet i efteråret 1523 svarer ligeledes helt til disse retningslinier. Skønt hr. Henrik måtte bruge mange anstrengelser for at forlige de rivaliserende stormænd eller afværge deres plyndringer, ligger hans hovedindsats i at imødekomme almuens appeller om beskyttelse mod aristokratiets konflikter, at skabe retssikkerhed og – som det fremgår et enkelt sted – at stille skattelettelse i udsigt i det hårdt medtagne Båhuslen.² I sine rapporter understreger han stadig, at han har »tingeth met menigh man j lannedh saa laynth

¹ H. Koht i *Scandia* VIII, 1935, s. 201; jfr. ovfr. s. 24.

² Dipl. Norv. XII nr. 303.

oc vith, hans nade hauer megh beffalledh at handle«;³ ved sine forhandlinger med bønder og købstadmænd har han givet stærke løfter om retssikkerhed og om at hjælpe bønderne til deres rettigheder, som »the vmilde konning Cristierns fogether« havde fordærvet.

Det er temmelig klart, at han ved sin politik havde pådraget sig de søndenfjeldske rådets inderlige modvilje; men forbitrelsen mod Henrik Krummedige fik yderligere næring ved hans stilling til stormændenes indbyrdes konflikter, specielt om lensmandsposten på Akershus.⁴ Både Hans Mule og hans hovedmodstandere Oluf og Gaute Galde samt bisp Mogens havde i dette spil fundet det opportunt at underkaste sig Frederik I. De tre norske råder lod sidst i august almuen i Hedemarken hylde kongen på grundlag af brevet fra 5. august for at hindre *electus Osloensis* i at komme dem i forkøbet ved at rejse til København.⁵ Hans Mule, der havde sat sig i besiddelse af slottet og herfra terroriserede almuen i lenet, nåede dog først i oktober frem til lejren ved København og opnåede 18. oktober et forlig med den danske regering, der med visse forbehold sikrede ham Akershus.⁶ Situationen var dog stadig langt fra afklaret. De norske rådets notifikation af kongehyldningen i august lod ganske vist forstå, at forholdene i det søndenfjeldske Norge derved var blevet normaliseret; selv har de dermed åbenbart sigtet mod at tilpasse den geografiske deling af statholderskabet, som rådet havde vedtaget i Bergen i sommeren,⁷ til den ændrede situation. Men deres idylliske fremstilling af tilstanden i Sydnorge synes samtidig at have bidraget til, at hertug Christian og det danske råd i oktober mente at kunne disponere over Akershus' slotslov til fordel for Hans Mule.

Først da de tre norske råder i desperation anklagede mester Hans for at kollaborere med Christiern II, da bispen omvendt beskyldte sine modstandere for at arbejde for Norges underkastelse under Gustav Vasa, og da endelig sikre meddelelser om tilstanden – bl. a. fra Henrik Krummedige – nåede frem, gik alvoren op for den danske regering. Det er derimod uklart, i hvor høj grad hr. Henrik selv har taget konkret stilling; sikkert er det, at Hans Mule undervejs til København opsøgte ham på Båhus, og at hr. Henrik har truffet visse aftaler med ham, uden at vi kender deres indhold og rækkevidde. Af en skrivelse

³ Sst. XII nr. 314.

⁴ Jfr. i alm. Allen, anf. arb. IV:2, s. 200–214; Koht, Vincens Lunge, s. 48–67; jfr. ovfr. s. 15.

⁵ Dipl. Norv. VII nr. 305.

⁶ Sst. II, s. 791f.; Koht, anf. arb., s. 59f.

⁷ Jfr. ovfr. s. 15 med note 29.

fra hertug Christian 10. oktober fremgår det, at mester Hans har lovet Henrik Krummedige at »fwlgøre wor kiere herrefaders gode schriffuelse« – d.v.s. hylde kongen – men samtidig påtager hertugen sig at formå kongen og rådet til »ubrødeligen og fast at holde i alle måder, hvis I have ham tilsagt på hans nådes vegne«. ⁸ Givet er det, at Henrik Krummedige har engageret sig overfor Hans Mule; det kan ikke udelukkes, at han på grundlag af bispens tendentiøse udlægning af situationen har givet denne løfte om Akershus, ⁹ men endnu i slutningen af oktober maner han kraftigt den danske regering til forsigtighed med at besætte lensmandsposten, før modsætningsforholdene mellem Hans Mule, de norske råder og den søndenfjeldske almue er blevet afklaret. ¹⁰

For Henrik Krummediges stillingtagen synes tillige uvisheden om Sveriges hensigter at have været af særlig vægt. Skærmydsler mellem Hans Eriksen på Båhus og den svenske kommandant på Olufsborg i Viken truede stadig freden, og hverken hos den sidstnævnte eller hos Ture Jönsson (tre Rosor) på Elfsborg kunde hr. Henrik indhente konkrete efterretninger. ¹¹ Heller ikke regeringen i København formåede at give klar besked; tidligt på efteråret havde man sendt to rigsråder til Gustav Vasa med instruks om at udvirke, at »inchtet schulle indtages aff the swenske, som hører tiill Danmarckis oc Norgis riiger«, men endnu i december forelå intet svar. ¹² Det er derfor sandsynligt, at uvisheden og Hans Mules mistænkeliggørelse af Oluf Galde har bidraget til, at både den danske regering og hr. Henrik foretrak at støtte mester Hans.

Uanset hvor vidt Henrik Krummedige allerede da har bundet sig overfor Hans Mule, synes først klager fra Hedemarkens bønder over bispens terror og instrukser fra København ved udgangen af oktober om at skaffe forlig at have foranlediget ham til indgreb. Han måtte naturligvis gå ud fra den danske regerings aftale med mester Hans, og trods almuens frygt for den temperamentsfulde *electus* lykkedes det ham i november at forlige de to parter, åbenbart mod tilsagn om at udvirke kongelige garantier mod overgreb, et løfte, som også blev bekræftet fra København. Da Gaute Galde og Hamarbispens ved udgangen af november i to breve konstaterede, at landet »søndenfjelds fra Båhus til Dovrefjeld« helt havde accepteret Frederik I som konge,

⁸ Dipl. Norv. VIII nr. 515.

⁹ Således Allen, anf. arb. IV:2, s. 207; Koht, anf. arb., s. 60.

¹⁰ Dipl. Norv. XII nr. 314.

¹¹ Sst. XII nr. 301, 303-04, 311-14.

¹² Ordrens ordlyd kendes kun gennem referat i en senere instruks, RA. TKUA. A. II. 15, vinteren 1523/24; jfr. Dipl. Norv. IX nr. 519.

og at Henrik Krummedige havde båret sig ad som en »dannemand«, stod de da tilsyneladende selv tomhændede tilbage; de havde allerede på forhånd afgivet skriftlige troskabserklæringer til kongen og synes nu helt at være blevet udmanøvreret.

I de to breve 27. og 29. november – åbenbart udformet i Hamarbispejens kancelli – erkendte de to råder, at Henrik Krummedige havde forhandlet sig til rette med den søndenfjeldske almue; men de tog samtidig et ganske væsentligt forbehold.¹³ Det første brev, stilet til det danske råd, imødeser blot, at »then wwilge, som war« mellem mester Hans, ridderskabet og almuen, snart vil blive bilagt, medens det andet brev til kongen to dage senere udtrykkeligt forbeholder sig, at Henrik Krummedige forelægger ham »huad ytthermere beleilighet, som her er paa ferde wdj landet«. Forbeholdet gælder givetvis de materielle mellemværender, der stod tilbage fra efterårets voldsgerninger, men det sigter formentlig tillige på hele forleningspørgsmålet. Medens de to herrer således overfor det danske råd blot kundgør disse anliggendes eksistens, henviser brevet til kongen dem udtrykkeligt til hans afgørelse som landets suveræn. Særlig betydning får dette, fordi Hans Mule i oktober havde lovet at holde Akershus' slotslov til kongens og det danske råds hånd;¹⁴ man underkender med andre ord det danske råds kompetance. Reservationernes rækkevidde er altså ganske klar; de godtgør, at de norske råder ikke uden videre vilde akkviescere.

Antagelig forklarer disse forbehold tillige, at Henrik Krummedige i en skarpt formuleret skrivelse 7. december i kraft af sin kongelige fuldmagt garanterer Hans Mules besiddelse af Akershus, indtil denne kunde komme kongen til ords, og sikrer ham mod erstatningskrav for hans handlinger »i denne fejde«.¹⁵ Rimeligvis har netop de norske rådets vægring ved at acceptere udfaldet af begivenhederne udløst denne reaktion. Den lader sig formelt forsvare på baggrund af den danske regerings forlig med Hans Mule; men skønt den kun tillægges gyldighed, indtil kongen træffer afgørelsen, og selvom Henrik Krummedige forbeholder sig kongelig stadfæstelse af sit tilsagn, har situationen åbenbart tvunget ham til at engagere sig stærkere overfor Hans Mule. Men det synes at være muligt at nå endnu et skridt videre.

Allerede et par uger tidligere (20. november) havde Henrik Krum-

¹³ Gaute Galde og bisp Mogens af Hamar t. det danske rigsråd 1523 27/11; t. Frederik I 1523 29/11; sst. XII nr. 318-19.

¹⁴ Sst. II, s. 791f.; Koht, anf. arb., s. 59f.

¹⁵ Da. Mag. 3. rk. II, s. 260.

medige og Hans Mule nemlig indgået aftale om, at bispen skulde afkøbe hr. Henrik »all hans lands skyld oc allt thet, hand leffrerer meg« til nærmere fastsatte priser.¹⁶ I denne overenskomst indgår huder og smør naturligt som norske produkter, men når den tillige optager »wigwærs maltt eller danst maltt« og »danst rwgmell« må der være tale om importleverancer udefra, en tolkning, som den citerede hovedklausul helt dækker. Sammenhængen forudsætter altså, at bispen fremtidig skal fungere som kommissionær for omsætningen af Henrik Krummediges norske naturalieproduktion og som importkommissionær for kornprodukter efter fikserede pristakster.

Af enkelte antydninger i kilderne kan vi iagttage, at Henrik Krummedige under sin færd til Norge har benyttet lejligheden til at pleje sine egne, materielle interesser i det krigshærgede Båhuslen.¹⁷ Både disse forholdsregler og navnlig aftalen med Hans Mule røber imidlertid, at Henrik Krummedige er inde på en omfattende reorganisation af sin vareafsætning og på forsøg på at trække nogenlunde faste, kontante indtægter hjem fra sine norske godser og len. Kildematerialet synes således i sin helhed at kaste et skarpt lys over sammenhængen i hans norske politik; den følger nøje de retningslinier, der var anvist i kongens skrivelse 5. august 1523, men var samtidig influeret af varetagelse af private, økonomiske tarv. Efter alt at dømme har dette konglomerat af politiske og økonomiske interesser, hvori han og mester Hans engagerede sig, ikke mildnet stemningen hos de klippede får.

Allerede i september bad Henrik Krummedige kansler Claus Gjordsen om støtte mod bagvaskelse hos kongen.¹⁸ Hans usikkerhed overfor den støtte, han kunde påregne i Danmark, toner således allerede da antydningvis frem. Men hverken det danske rigsråds, hertug Christians eller kongens svarskrivelse indtil oktober indeholder – udover formelle taksigelser – nogen reel støtte til hans dispositioner. Rådets hjemkaldelsesordre i september, da de norske rådets idylliske udlægning af situationen forelå,¹⁹ bevidner tilstrækkeligt dets bristende jugement, navnlig da hr. Henriks rapporter samtidig stadig fremhævede, at de kaotiske meddelelser, der indløb, måtte mane til forsigtighed. Rådets utilstrækkelige bedømmelse fremtræder påny, da det i december – inden meddelelsen om forliget kan være nået frem – uden videre forlangte, at

¹⁶ Dipl. Norv. IX nr. 516; jfr. kvitteringen fra april 1524 sst. II nr. 793.

¹⁷ Jfr. f. eks. Nils Svensson t. Henrik Krummedige 1523 21/10; sst. XII nr. 311.

¹⁸ Sst. XII nr. 302.

¹⁹ Sst. IX nr. 514; jfr. nr. 517-19.

kongen snarest skulde forskrive repræsentanter for de danske og norske stænder for at lade sig krone.²⁰ Rådet gjorde således intet for at støtte den politik, man havde anlagt i august, og desavouerede ved sin passivitet helt Henrik Krummediges dispositioner fra første færd.

Vincens Lunge havde da næppe ganske uret, når han mente, at nordmændene »ere ganske ringet achtet i Dannemark«, og at det danske råd forestillede sig, at Norge om fornødent lod sig underkaste med minimal indsats.²¹ I modsætning til Henrik Krummedige sluttede han sig straks nært til det nordenfjeldske aristokrati. I en demagogisk veltilrettelagt indberetning 13. maj 1524 fremhævede han sine fortjenerster ved uden magtanvendelse at have vundet de nordenfjeldske stænder for kongen og betingede sig uden videre Bergenhus og en række andre len for at forblive i Norge. Jævnfører man rapporten med hans færden i Norge, kommer han nok realiteterne nærmere, når han senere meddeler, at han har måttet gøre politisk afgørende indrømmelser til det norske råd, der var »eventyrligt« over, at danske adelige vilde sikre sig de bedste len. Vigtigst var et tilsagn om, at kun indfødte eller fast bosatte kunde få len, og at alle breve, udstedt før landet gik kongen til hånde, skulde være ugyldige; endelig – skriver han – skulde han som garant for disse løfter forblive i Norge.²²

Ved disse indrømmelser havde Vincens Lunge i praksis sat alle kongelige dispositioner inden da ud af kraft; men modsætningsvis karakteriserer rapporten det norske råds stilling, som han lagde navn og autoritet til. Helt præcist formuleres rådets program efter Christiern II.s formelle afsættelse i august 1524 i en skrivelse til Gustav Vasa 7. september,²³ hvori man bebuder de forestående forhandlinger med kong Frederik »om Norriges friiheder, baade om then arffs titell och annet, som thet haffuer væreth ind till thenne dag hardelige beswared meth«. Rådet »achte . . . inghen ath faa« norske len uden indfødte og indgifte, og afslutningsvis forsikrer det Gustav Vasa om sin vilje til fredeligt naboskab, samtidig med at det afkræver ham Viken, som tilhører Norges krone. At det norske råd under tronvakancen håndhæver rigets suveræniteter er fuldt korrekt, men brevet vidner tillige om, at man stiler mod en norsk adelsrepublik; alle kræfter samles om, at slotshøvedsmandsposterne fremtidig forbeholdes norske adelige, men bemærkelsesværdigt

²⁰ Nye da. Mag. V, 1827, s. 18.

²¹ Vincens Lunge t. Olaf Engelbrektssen 1525 25/1; Dipl. Norv. VII nr. 610.

²² Allen, anf. arb. IV:2 s. 227f.; Koht, anf. arb., s. 99–102.

²³ Dipl. Norv. VIII nr. 526; brevet er ikke blevet ekspederet.

nok understreger skrivelsen tillige, at det bliver de norske lensmænds opgave at »holle fattige rigens indbyggere ved Norriges lagh och rätt«. Efter sammenhængen indebærer denne passus ikke blot, at retshåndhævelsen må være et internt anliggende, men også at rådet vil forebygge politiske eller andre indgreb udefra. De retningslinier, som udstikkes i sommeren 1524, er således den absolutte modsætning til de principper, Henrik Krummedige havde fulgt; det norske råd bryder simpelthen staven over hans unionspolitik.

Sammenstiller man de standpunkter, der således formuleres, med de norske håndfæstningsarbejder, fuldbyrder disse blot den politik, Vincens Lunge havde gjort til sin, men de røber dog samtidig brydninger i flere, ulige stadier. Et første 14-punkts udkast, som det søndenfjeldske råd og Olaf Engelbrektsen satte op tidligt på sommeren, fremtræder snarest som et program for de norske særønsker.²⁴ Hovedpunkterne gjaldt påny protesten mod kongens arvekrav, en meget rigoristisk fastlåsning af indfødsretten ved besættelsen af lensmandsposterne, forbud mod at appellere norske retssager til udenrigske instanser, krav om restitution af det gods, kronen havde erhvervet fra de privilegerede stænder og endelig – efter ærkebispens ønske – klart affattede regler om de norske prælaters og domkapitlers »liberam electionem effter kirckelogen«.

Af bearbejdelse af dette udkast og det endelige svar²⁵ fremgår det, at det først er blevet forelagt Lage Urne og Tyge Krabbe til responsum og dernæst blev gennemgået af Claus Gjordsen, men med påfaldende kvalitative forskelle i de to etaper. Thi medens de to rådets kommentarer trofast accepterer de norske ønsker, underkaster kansleren det en saglig bearbejdelse på væsentlige punkter. »Dei danske riksrådene (var)« – som Koht bemærker – »hjarteligt enige i alt, som styrkte adelsmakta i Noreg«, men det er nok at gøre deres indsats for stor ære, når han tilføjer, at de indså, at Danmark ikke magtede at underkaste sig Norge; snarest har de været aldeles indifferente, når standsinteresserne var tilgodeset. Claus Gjordsens kritik satte derimod netop ind mod indfødsretskravet, som han begrænsede såvidt, at kongen med rådets samtykke

²⁴ RA. D. kanc. B 46. Diverse C nr. 47 a. – Programmet støtter sig nøje til de norske klageposter 1513 (Dipl. Norv. IX nr. 476), men forbigår dog enkelte punkter, der siden var indgået i håndfæstningerne. Det er troligt, at man allerede da har forudset en håndfæstning af samme støbning som den danske og blot har nedfældet de akutte særbehov i programmet; jfr. iøvrigt Allen, anf. arb. II, s. 64–78; IV:2, s. 233–35; Koht, anf. arb., s. 106–108.

²⁵ RA. D. kanc. B 46. Diverse C nr. 47 b; Dipl. Norv. VII nr. 584; Koht, anf. arb., s. 109f.

kunde fravige regelen for at styrke den norske adel – det samme argument, som man havde anvendt i 1513 – og af militære grunde. På tilsvarende vis reserverede kansleren appelret til kongemagten og indføjede en gensidighedsklausul til kronens fordel overfor kravet om godsrestitution. Det endelige svar kom således til på centrale punkter at styrke kongemagtens stilling noget, men uden på nogen måde at anfægte det norske selvstændighedskrav.

Sammenligner man med den endelige håndfæstning 24. november 1524, mærkes fortsat brydninger om disse hovedpunkter.²⁶ Den formuleres direkte på grundlag af den foreløbige danske håndfæstning, suppleret med den færdige redaktion af 14-punkts programmet. Men overfor forlægget fremtræder den i højere grad som rådets end adelens privilegium; forleningerne og rådets funktion som værneting forbeholdes rigsrådets medlemmer, og Claus Gjordsens reservationer overfor indfødsretskravet neutraliseres; kun i krigstilfælde kan kongen med rådets samtykke forlene personer, som har vist sig »nyttige oc dwelige«. Til gengæld gjorde et supplement reglen om, at de norske slotslove ved tronvakance skulde holdes til ærkebispens og rådets hånd, delvis illusorisk: »the friihieder oc siidwonner, som wore forfæder koninger wtij Danmarcke oc Norge haffdt haffue, (skal være) ther mett wforkrenckett i alle maade«.²⁷ Endelig betones retten til at appellere retsafgørelser til kongen, således at den selvtilstrækkelighed, rådet havde sigtet imod på dette punkt, ikke fik lov at passere.²⁸

For Norges interne anliggender former håndfæstningen sig således som en overførsel af det danske adelsvælde under så frie vilkår, som det norske råd kunde ønske sig; selvom forhandlingerne punktvis må have bremset rådets tilbøjelighed til at unddrage sig eller hæve sig over kongemagtens kompetance, begrænser dette ikke dets slutgevinst. Det fremgår af analysen af akterne, at der har bestået en vis spænding om forlenings- og slotslovsreglerne, ikke fordi man havde principielle ind-

²⁶ Dipl. Norv. VII nr. 594. Ved sammenligning med den danske håndfæstning fremgår det, at forlægget må være den foreløbige redaktion 26. marts (jfr. Aarsberetn. Geh. Arch. II, s. 64 note 1). Den synes efter opbygningen at være blevet til i flere tempi og er lejlighedsvis formuleret med større juridisk præcision end forlægget.

²⁷ Jfr. C. Paludan-Müller, *Grevens Feide II*, 1854, s. 8; L. Rynning, *anf. arb.*, s. 124 note 6. – Modsat kan man bemærke, at den danske håndfæstnings solidaritetsforpligtelse overfor Christiern II kun får gyldighed for kongen, men ikke for Norges indbyggere.

²⁸ For sammenhængen har det interesse, at den norske håndfæstning fra håndfæstningen 1513 § 53 genoptog kongens og rådets pligt til at bistå den, der »trænges eller fejdes fra sin ret« og lider skade derved; dette tilsagn forbigås i den danske håndfæstning.

vendinger mod selvstændighedskravet, men snarest af hensyn til kongemagtens beføjelser. Såvidt korrektionerne i forarbejderne og den endelige tekst lader os følge arbejdet, synes kravet om sikkerhed mod dansk konkurrence ved besættelsen af lensmandsposterne overhovedet ikke at have givet anledning til debat. Hvad intet af håndfæstningsarbejderne derimod berører – eller kan berøre – er unionsforholdet til Danmark. Den personale forbindelse med Danmark var nok genoprettet, men ved at fraskrive sig arveretten til Norge havde man – som Paludan-Müller påpeger²⁹ – på én gang reduceret muligheden for unionens beståen på længere sigt og faren for at gøre Norge til et dansk lydrike. Fra dansk side tyder intet på, at man på dette tidspunkt overhovedet har beskæftiget sig med dette aspekt.

Det norske råd havde dermed ført det konstitutionelle selvstændighedskrav til triumf, men i nøje forbindelse med håndfæstningsforhandlingerne havde det tillige forelagt kongen sin afgørelse af en række sager til stadfæstelse, specielt forleningsforholdene og aktionen mod Henrik Krummedige. Disse dispositioner forudsætter imidlertid, at rådet sad inde med suveræniteten over riget, en forudsætning, som naturligvis ikke på forhånd var opfyldt. Først ved Vincens Lunges annullering af alle kongens hidtidige breve og ved udstedelse af en formel opsigelse af Christiern II på et rådsmøde i Bergen 5. august 1524 skaffede rådet sig den fornødne handlefrihed, som indtil valget af Frederik I knap tre uger senere – 23. august – gjorde dets dispositioner formelt retsgyldige.³⁰ Hele denne nøje tilrettelagte procedure vidner således meget stærkt om, at det norske råd bevidst har stilet mod at tilvejebringe denne situation, der gav det frit råderum; mellem de to yderpunkter 5. og 23. august ligger åbenbart vigtige overvejelser, der resulterede i to betydningsfulde breve samtidig med kongevalget. Det første kundgjorde delingen af statholderskabet det foregående år, det andet udstødte Henrik Krummedige af rådet, inddrog hans len og forviste ham.³¹

I begge tilfælde handlede rådet som interimregering, i det første ved at fiksere delingen af statholderskabet, inden håndfæstningen forelå, i det andet utvivlsomt ligeledes for at forebygge modforanstaltninger fra kongens eller det danske råds side. Rådet undlod derfor også helt at

²⁹ Paludan-Müller, *anf. arb.* II, s. 8. Det er derimod urigtigt, når Schreiner (*anf. arb.*, s. 326) anfører Dipl. Norv. XVIII nr. 268 som hjemmel for, at Frederik I stadig postulerede, at han var blevet valgt, fordi han havde arveret; brevet er et år ældre.

³⁰ Dipl. Norv. IX nr. 532, 534.

³¹ Sst. I nr. 1067; XVIII nr. 295. – På Bergenmødet henstillede rådet endelig til kongen at lade Oluf og Gaute Galde få henholdsvis Akerhus og Båhus; jfr. *ndfr.* s. 52.

tilbyde nogensomhelst formel, retlig undersøgelse eller påkendelse af sin afgørelse, helt i overensstemmelse med det oprindelige 14-punkts program, men i strid med håndfæstningens appelregler. Fratagelsen af forleningerne måtte rådet derimod begrunde og anfører ganske summarisk, at hr. Henrik havde misbrugt sin stilling – »vrædeligen, vretferdeligen oc vtiilbørligen . . . skiickede sig« – men der fremlægges ingensomhelst dokumentation. Beslutningen blev således forelagt kongen som en fuldbyrdet kendsgerning, ledsaget af en henstilling om at effektuere den, såfremt han vilde undgå, at rådet måtte foretage »nogen ythermere handling« mod Henrik Krummedige.³² Det norske råds aktion registrerer således reaktionen mod dennes dansk-norske unionspolitik som den var blevet udformet i efterårsmånederne 1523, men den vidner tillige om, at man simpelthen anså hans fjernelse for at være en betingelse for den norske rigsrådsrepublikks udfoldelsesmuligheder.

Det norske råd overdrog en delegation med Vincens Lunge i spidsen at forelægge kongen håndfæstningsudkastet og de drastiske afgørelser, herredagsmødet i Bergen havde truffet. Reaktionen i Danmark afspejles i kilderne noget kaotisk og punktvis usikkert, men dog således at visse principielle træk af interesse for sammenhængen lader sig fastslå.³³ 23. november meddeler kongen fra Ribe det norske råd, at Vincens Lunge »nw gantze flitteligen, redelighen och vell« har forelagt ham sine hverv, og at kongen har givet ham svar »thet ytherste oss mwelicht er paa thenne tiid fore mange hande leilighet skuld«; hvad der ikke er blevet behandlet og afgjort henviser kongen til den forestående kroning.³⁴ Kongens reservationer gælder ikke håndfæstningen, der, om vi kan fæste lid til Vincens Lunge, var gået smertefrit og nogenlunde uændret igennem, men forleningsspørgsmålene og aktionen mod Henrik Krummedige, som – stadig ifølge samme hjemmelsmand – havde været genstand for stormfulde forhandlinger på Riberhus de foregående dage.³⁵

Berghus opnåede Vincens Lunge uden videre stadfæstelse på, og det samme gælder endnu et par forleningsbreve.³⁶ Når kancelliregistran-

³² Omtrent samtidig appellerede det norske råd til Gustav Vasa om bistand mod Henrik Krummedige, åbenbart af frygt for repressalier; jfr. Allen, *anf. arb.* IV:2, s. 243f.; Koht, *anf. arb.*, s. 140f.

³³ Jfr. *ndfr.* note 38.

³⁴ Dipl. Norv. VII nr. 593; jfr. brevet til ærkebispens 1524 25/11 (sst. nr. 595), som udelader meddelelsen om opsættelsen af de uafgjorte anliggender til kroningen.

³⁵ Jfr. i alm. Allen, *anf. arb.* IV:2, s. 250–52; Koht, *anf. arb.*, s. 141 ff.

³⁶ No. Rigsreg. I, s. 6f.

ten under samme dato – 24. november – meddeler, at han påtog sig at skaffe Gaute Galdes forpligtelsesbrev for Akershus, men forbigår Båhus, som det norske råd havde tiltænkt denne,³⁷ ligger forklaringen netop i de dramatiske forhandlinger, der nu kun kendes gennem Vincens Lunges referat.³⁸ Det norske råds henstilling om at tildele Oluf Galde Akershus – en beslutning, der ligeledes var truffet på mødet i Bergen i august – protesterede rigsråderne Henrik Krummedige og Otte Holgersen Rosenkrans kategorisk mod, medens kongen udtrykte betænkelighed på grund af slottets vitale betydning. Begge råderne fremhævede, at Oluf Galdes »svenske handel« gjorde ham suspekt; arrangementet vilde sætte selve besiddelsen af Norge på spil. Da Vincens Lunge hindrede, at én af de to danske herrer overtog slottet, som blev tilbudt dem, og da han selv måtte afslå at modtage det, opnåede han endelig, at slotsloven overgik til Gaute Galde; afslog også denne, forbeholdt kongen sig dog stadig den endelige afgørelse.³⁹

Såvidt Vincens Lunges referat i en rapport til Olaf Engelbrektssen ved midten af december. Slutresultatet svarer jo meget nøje til registrantens efterretninger, hvorimod hans fremstilling på andre punkter ikke lader sig efterkontrollere. Hovedmomentet, den danske regerings mistillid til Oluf Galde, er dog ikke blot plausibel, men stadfæstes ved, at det norske råd i januar 1525 udstedte en kollektiv garanti for hans loyalitet.⁴⁰ Ukontrollabel er derimod Vincens Lunges påstand om, at Henrik Krummedige og Otte Rosenkrans fik tilbud om slottet, og at han selv afværgede faren; selvom man fæster lid hertil, kan det næppe udelukkes, at han udtrykker sig mere præcist, når han i et senere brev til ærkebispens understreger, at faren blev afværget »med venners hjælp«. Mest nærliggende vil det være at søge forklaringen på kompromisløsningen i den øjeblikkelige situation i Danmark, bonderevolterne i Skåne og de dertil knyttede problemer, navnlig forholdet til

³⁷ Jfr. det norske råds brev t. Gustav Vasa 1524 7/9; Dipl. Norv. VIII nr. 526.

³⁸ Vincens Lunge t. Olaf Engelbrektssen 1524 17/12; jfr. samme t. Oluf Galde og ærkebispens henholdsvis 1524 18/12 og 1525 25/1; Dipl. Norv. VII nr. 596–97 og 610. Vincens Lunges rapport foreligger således i tre versioner, som sagligt ikke modsiger hinanden, men som dog røber en gradvis tendensforskydning; jfr. ndfr. s. 54 f. Under alle omstændigheder må vi på forhånd tage i betragtning, at disse tre breve udover deres egentlige formål tillige kan have tjent til retfærdiggørelse af hans færden. – Forhandlingerne i Ribe fandt sted inden 24.–25. november, således at der forløb næsten en måned, før Vincens Lunge rapporterede til ærkebispens og Oluf Galde.

³⁹ Det norske råds ønske om at tildele Gaute Galde Båhus strandede ifølge Vincens Lunge, fordi kongen havde givet rigsråd Claus Bille ekspektance på slottet; jfr. ndfr. s. 60.

⁴⁰ Dipl. Norv. VIII nr. 529.

Sverige. I hvert fald står det fast, at mistilliden til Oluf Galde har været tilstrækkelig til at udelukke hans kandidatur til den omstridte høvedsmandspost; trådene knyttes således tilbage til situationen i efteråret 1523, men forbindes påny tillige med skepsis overfor Gustav Vasas hensigter.

Antagelig har disse argumenter vejet så tungt, at regeringen allerede af den grund måtte afstå fra den provokation det vilde være at placere Henrik Krummedige på Akershus, et træk, der ikke umiddelbart styrker tilliden til Vincens Lunges beretning på dette punkt. Denne tolkning lader sig imidlertid underbygge på anden vis. I et brev 2. december 1524 pålagde kongen det norske råd at tilbagegive Henrik Krummedige hans len og gods; kongen kan ikke tillade, at hans undersåtter og specielt hans råder »arger ind på« hverandre. Har det norske råd klager mod Henrik Krummedige, skal denne stå til rette for kongen og rådet.⁴¹ Bag den tilsyneladende mådeholdne formulering skjuler sig imidlertid både en kategorisk afvisning af det norske råds aktion og kritik af rådets fremgangsmåde. Efter Vincens Lunges fremstilling afviste hr. Henrik straks under det dramatiske sammenstød i Ribe enhver beskyldning ved tylvtered, og når han samtidig lod tage vidisser af Gaute Galdes og Hamarbispeps skudsmål og andre akter fra efteråret 1523,⁴² må det indebære, at anklagernes reelle indhold har været bragt på bane, uden at vi kan afgøre hvorledes; kun kan Vincens Lunge ikke have bundet sig til nogen fast formulering af disse. På den anden side må kongebrevets henvisning af sagen til rettertinget betyde, at anklagernes indhold er skudt til side, og at man samtidig rettede kritik mod det norske råds udokumenterede postulat.

Misbilligelsen fremgår på ingen måde af Vincens Lunges referat, men den medfører *ipso facto*, at kongen underkender det norske råds beslutning. Kongens betoning af, at han ikke kan finde sig i indbyrdesstrid mellem sine råder, indebærer nemlig videre, at han stadig betragter og behandler Henrik Krummedige som medlem af det norske råd. Særlig tydeligt formes pointen derved, at kongebrevet henviser til, at det norske råd har handlet »then stundt . . . Henrich Krummedige . . . haffuer wæret forhindret her hoess oss i wore och riigens merckelige ærende«; hr. Henrik synes allerede i sommeren 1524 at have taget aktiv del i den skånske adels opgør med den oprørske almue.⁴³ Selvom

⁴¹ Missive t. Olaf Engelbrektssen 1524 2/12; jfr. t. Henrik Krummedige samme dag; sst. IX nr. 537-38.

⁴² Jfr. Allen, anf. arb. IV:2, s. 251 og 562 note 43.

⁴³ Jfr. Da. Mag. 3. rk. II, s. 257; G. Johannesson, anf. arb., s. 79f.

dette argument kan indeholde en vis skævhed, rummer det i brevet på én gang en skærpene omstændighed og knytter påny forbindelsen mellem hele komplekset af norske anliggender og den farefulde, aktuelle situation.

Kongebrevet rummer altså simpelthen en afvisning af aktionen mod Henrik Krummedige; den angribes og underkendes netop i sine svageste led. Når kongen i svarbreve til Olaf Engelbrektsen og det norske råd 23. og 25. november betoner, at han har strakt sig så vidt, som han efter omstændighederne kan, og henviser de uafklarede sager til det forestående kroningsmøde,⁴⁴ indebærer det åbenbart, at den definitive løsning af forleningsspørgsmålene og Henrik Krummediges sag kædes sammen til en helhed. Kongens reservationer gjaldt ikke principstrid – håndfæstningen synes jo ikke at have givet anledning dertil – men konkrete og personlige forhold, hvor han ønskede at gøre kongemagtens myndighed gældende mod det norske råds vilkårligheder, og hvor det ustabile forhold til Sverige antagelig stadig har øvet indflydelse på afgørelsen.

Ved udgangen af november 1524 må Vincens Lunge således have været på det rene med, at de konkrete resultater af forhandlingerne ikke stod mål med hensigterne, selvom håndfæstningens godkendelse i princippet fæstnede det norske rigsrådsvælde, man havde sigtet mod. Han har tillige vidst, at Henrik Krummedige og Otte Rosenkrans tillagde ham ansvaret for alt, »hues i Bergen forhanled oc beslwtet war«, og at Henrik Krummedige havde udtaget stævning mod det norske råd, formodentlig i overensstemmelse med kongebrevet 2. december. Men selvom han allerede i sin første rapport til Olaf Engelbrektsen 17. december anfører flere eksempler på de to rådets temperamentsfulde udfald mod ham og ærkebispens og kollektivt opererer med »vore wwenner« i Danmark, er brevet grundtone behersket omend noget servil. Den seneste rapport omkring 25. januar 1525 præges derimod af panik. Vincens Lunge opregner eksempler på den despekt, hvormed Norge omfattes i Danmark, dramatiserer hr. Henriks trudsler, og afslutningsvis udtrykker han stærk frygt for, at denne alligevel skal få hovedsmandsposten på Akershus, og forudser dansk militært angreb.⁴⁵

Allerede 5. januar havde Vincens Lunge fra Krogen – lidt på afstand af begivenhederne og Henrik Krummedige – tilsendt denne fejdebrev på det norske råds vegne.⁴⁶ Han minder om hr. Henriks personlige

⁴⁴ Jfr. ovf. s. 51 med note 34.

⁴⁵ Dipl. Norv. VII nr. 610; jfr. note 38 og 48.

⁴⁶ Sst. IX nr. 539.

trudsler – Vincens Lunge skulde ikke slippe »uplukket« over Hallandsåsen – og hans injurier mod det norske råd; »Norges raat skulle blyffue förrådere oc vredelige men oc ickæ y«, en simpel reproduktion af det norske forvisningsbrev. Bag hele sin ubehjælpsomme formulering vidner fejdebrevet om Vincens Lunges nervøsitet for repressalier; han ved rygtevis, at hr. Henrik har undsagt ham, og gør derfor nu et forsøg på at skaffe sig kollektiv dækning ved at udstede brevet på det norske råds vegne, men under forventet efterbevilling. Samme moment har formodentlig medvirket ved udformningen i januar af den seneste rapport til Olaf Engelbrektsen, men åbenbart også andre. Af rapporten fremgår det nemlig, at Vincens Lunge hos sine søndenfjeldske kolleger ikke opnåede den solidaritet eller den moralske og materielle støtte, han havde påregnet. Ingen uden Oluf Galde og – hans svoger – Erik Urup agtede »effther sind forstan oc macht . . . mannelige rigens ærinde, som i Bergen beslutet ware, framdeles atforfølge«. Vincens Lunge stod isoleret og bønfalder ærkebispens om bistand.

Endnu et moment havde medvirket. Trods Vincens Lunges anstrengelser havde kongen jo forbeholdt sig den endelige dispositionsret over Akershus' slotslov, såfremt Gaute Galde afslog. Da dette afslag virkelig forelå, sendte kongen Hans Mules køgemester Peder Hansen Litlæ til Norge for at træffe de nødvendige forholdsregler og for samtidig at skaffe pålidelig orientering om forholdene.⁴⁷ Faren for Henrik Krummediges tilbagekomst i en situation, hvor det norske råd ikke længere stod samlet, lå således snublende nær. I sin rapport til ærkebispens anviser Vincens Lunge imidlertid den udvej, der også blev slutresultatet. Fremfor at risikere fejde eller hr. Henriks tilbagekomst foretrak han at sætte sig udover kongens bud ved at indsætte Oluf Galde på Akershus, mod at det norske råd til dækning af løftebruddet udstedte en garanti for dennes loyalitet.⁴⁸ Dette brev, som virkelig blev udstedt 25. januar,⁴⁹ var åbenbart forudsætningen for, at det norske råd samtidig gik med til at fastholde sin beslutning i Henrik Krummediges sag.

Vincens Lunges sidste to breve er således ganske oplysende for situationen. For en række norske råder synes forleningsønskerne og deres dermed forbundne, materielle interesser at have været så tungtvejende, at de kunde motivere en tilsidesættelse af de principielle vedtagelser på

⁴⁷ Allen, anf. arb. IV:2, s. 255f.; Koht, anf. arb., s. 153f.

⁴⁸ Dipl. Norv. VII nr. 610. Trods dateringen synes brevet at være skrevet før 25. januar; jfr. Chr. C. A. Lange i *Nor, Tidsskrift for Videnskab og Litteratur II*, Chria. 1842-43, s. 315f.; Koht, anf. arb., s. 155.

⁴⁹ Dipl. Norv. VIII nr. 529.

rådsmødet i Bergen. Troen vaklede, da deres ønsker ikke kunde tilgodeses, og Vincens Lunge måtte da bryde sit løfte til kongen for at afværge den splittelse, der påny kunde frygtes at bane vejen for Henrik Krummedige og for samtidig at skaffe sig dækning for sit kollektive fejdebrev til denne. Spændingen mellem ideel stræben og jordbundne interesser i det norske råd røber sig således fra første færd.

Begivenhedsforløbet fra sommeren 1524 til januar 1525 kaster et ganske skarpt lys over komponenterne i det norske råds politiske mål, således som det var blevet fikseret ved herredagsmødet i Bergen. Det norske råds drøm om rigsrådsrepublikken nedfældes allerede i håndfæstningens stramning af den danske model; dens virkeliggørelse forudsatte både rigoristisk beskæring af kongens myndighed og Henrik Krummediges fjernelse. Der kan ikke være nogen tvivl om, at anklagen mod Hr. Henrik – så ufuldkomment tilrettelagt den var – ikke blot tidsmæssigt, men også sagligt hører nøje sammen med forberedelsen af rigsrådsrepublikken og med forleningspørgsmålene. Forvisningen registrerer naturligvis hele den norske adels opsparede forbitrelse mod hans person, men den sigter samtidig mod at frigøre sig fra den traditionelle danske unionspolitik, som Henrik Krummedige havde repræsenteret gennem en generation.

Begrænsningen af kongemagtens muligheder for indgreb og for at øve kontrol med rådets dispositioner ledsages ganske naturligt af kravet om eneadkomst til lensmandsposterne og uhindret mulighed for erhvervsaktivitet. Symptomatisk nok genoptog den norske håndfæstning fra Christiern II.s forbudet mod kongelige indgreb overfor godsejerhandelen og adelens fri adkomst til vareopkøb i landet, en regel, som den danske håndfæstning 1523 udelod trods reaktionen mod Christiern II.s lovgivning. Forskellen beror formodentlig blandt andet på, at gods-ejerhandelen for den danske adel næppe længere øvede sin gamle tiltrækning,⁵⁰ hvorimod der knyttede sig specielle, økonomiske og kommercielle interesser til de norske lensmandsposter og adelsgodser. Sådanne interesser havde det norske aristokrati hidtil måttet dele med danske adelige, Henrik Krummedige og enkelte andre danske stormænd, der havde gods- og lensinteresser på norsk grund, navnlig Otte Holgersen Rosenkrans.⁵¹

Det er muligt, at allerede Henrik Krummediges fjernelse fra Varberg og de norske indtægtslen 1519 har bragt ham i økonomiske vanskelig-

⁵⁰ Jfr. ndfr. s. 78 f.

⁵¹ Heise, Familien Rosenkrantz II, s. 137ff.

heder. I hvert fald havde Esge Bille måttet kationere for ham på pengemarkedet i Kiel, og endnu ved årsskiftet 1523/24 havde kongen måttet skaffe ham henstand for en indmaning fra Otte Holgersen Rosenkrans »at møde vdi Kiell nw tiwgende dag iulle«. ⁵² Henrik Krummediges dispositioner i Norge i efteråret 1523 vidner om, at han sigtede mod at genskabe grundlaget for sin økonomiske aktivitet, men samtidig tilvejebragte ham ved sit arrangement med Hans Mule en centralisering, som vilde muliggøre, at han – som en kopi af den dansk-norske statsmagt – kunde trække det kontante provenu til Danmark. Det er sikkert ganske illustrerende, at Vincens Lunge samtidig med rådets forvisningsordre prompte beslaglagde hans nordenfjeldske oppebørsler i Bergen. ⁵³ Vi kan med god grund antage, at det norske råds aktion ikke blot ramte centralt, men bevidst har sigtet mod dette mål.

Der havde tillige bestået en nøje sammenhæng mellem Henrik Krummediges økonomiske position og udformningen af den danske regerings unionspolitik, hvis mest markante skikkelse han havde været gennem en generation. Man har formentlig med rette fremhævet kong Hans' bestræbelser for at støtte de ufri stænder i Norge; ⁵⁴ denne politik tjente ikke blot til at skaffe retssikkerhed og økonomisk vækst, men utvivlsomt også til at etablere en politisk modvægt mod adelsvældets magtmisbrug og dets farlige forbindelser med det svenske aristokrati. Det er netop denne politiske udnyttelse af stænderorganisationen, som Henrik Krummedige gennemførte under opgøret med det norske aristokrati i årene op mod 1502, og som han forsøgte at genoptage i 1523. I det sidste tilfælde strandede den på det norske råds manøvrer og det danske råds bristende evne eller vilje til at følge den op. På den anden side indeholdt det norske råds sammenkædning af aktionen mod Henrik Krummedige og dets konkrete forleningskrav i sig selv kimen til sprængning af helheden, da ønskerne ikke lod sig gennemføre. Kun en meget snæver kreds – og blandt dem vel navnlig ærkebispens – støttede Vincens Lunges anstrengelser for at opretholde beslutningerne fra Bergen i deres helhed. Splittelsen kunde således nok svække fronten mod Henrik Krummedige, men man måtte i Danmark tillige forudse, at konflikten kunde komme til at lamme kongemagtens regeringsudøvelse i Norge.

Henrik Krummediges temperamentsfulde undsigelse af det norske

⁵² Møllerup, *anf. arb.* I:2, s. 434; *Da. Mag.* 3. rk. II, s. 264; *Dipl. Norv.* IX nr. 521. Kongen greb ind i henhold til sit værnebrev for Henrik Krummedige 1523 17/8; RA. Henrik Krummediges privatarkiv II. D.

⁵³ *Dipl. Norv.* XVIII nr. 296.

⁵⁴ O. A. Johnsen, *Noregsvældets undergang*, Kria. 1924, s. 198 ff., 214 f.

råd⁵⁵ udløste blot nervøsiteten for repressalier og stejlehed. Allerede i kundgørelsen af forvisningen bad rådet om kongens beskyttelse, og endnu i sommeren 1525 betingede Vincens Lunge sig kategorisk, at Henrik Krummedige gav afkald på sin fejde, før man overhovedet indlod sig på forhandlinger. Selvom kongen med støtte i håndfæstningen søgte at få sagen bragt til kongelig retsafgørelse,⁵⁶ fastholdt det norske råd urokkeligt sit standpunkt; Vincens Lunge tilspidsede det i august 1525 så vidt, at selvom Henrik Krummedige opgav sin fejde, vilde det være »oss høgeligen imod« at give ham len i Norge. Skønt han nu tilbyder at fremlægge dokumentation for hr. Henriks brøde, henstiller han til kongen ikke at lade sig påvirke af vrang undervisning og besvarer end ikke anmodningen om at henvise sagen til rettertingskendelse.⁵⁷

Var det norske råds standpunkt formelt angribeligt, da indeholder Henrik Krummediges holdning også i hvert fald én fundamental brist. Straks efter at han under det stormfulde møde i Ribe, da han for første gang blev præsenteret for forvisningsordren, stævnedes det norske råd, fulgte nemlig hans undsigelse; kongebrevets henvisning af sagen til rettertingsbehandling blev dermed i virkeligheden gjort illusorisk. Forudsætningen for overhovedet at komme af stedet var således, at kongen formåede Henrik Krummedige til at »afstille sin fejde«. Det skete først i efteråret 1526, men selv da med væsentlige reservationer; hr. Henrik opgav nok sin fejde på kongelig ordre, men fastholdt udtrykkeligt, at det *danske* råd skulde foretage den retlige påkendelse, en både formelt og sagligt uigennemførlig betingelse, der ikke kunde bringe sagen et skridt nærmere sin løsning.⁵⁸ Oluf Galde havde ganske vist allerede i januar 1526 tilladt Henrik Krummediges foged at oppebære landskylden af hans private gods i det søndenfjeldske Norge med undtagelse af Brunlaug, hvortil hans adkomst var omtvistet, og – ganske oplysende – indskærpet, at fogeden skulde afholde sig fra agitation blandt almuens.⁵⁹ Denne stiltiende indrømmelse til Henrik Krummedige ændrede imidlertid intet i hans holdning; han fastholdt tværtimod kategorisk sit krav på restitution af sine forleneringer og benyttede åbenbart alle disponible kanaler til at minde regeringen om sagen og sine retigheder.

Kongens iver for at bilægge denne sag var snarere politisk bestemt

⁵⁵ Dipl. Norv. VII nr. 596–97; jfr. Koht, *anf. arb.*, s. 139 ff.

⁵⁶ Dipl. Norv. IX nr. 537, 545; XII nr. 363; VII nr. 608 etc.

⁵⁷ Vincens Lunge t. Olaf Engelbrektssen 1525 16/8; sst. VII nr. 607.

⁵⁸ Sst. VII nr. 629–30; jfr. IX nr. 565, 569.

⁵⁹ Sst. IX nr. 560.

end altruistisk; den fik kun betydning ved at lægge sig hindrende i vejen for, at han kunde gribe ind i de politiske konflikter i Norge, navnlig de spirende modsætninger fra 1526 mellem Vincens Lunge og ærkebispem. Allerede på et herredagsmøde i København 1525 havde Frederik I betonet ønskeligheden af »att ther skulle skickes ett gott regement wdj Norge«, og det danske råd foreslog at sende to gejstlige dertil.⁶⁰ Men i en lidt senere skrivelse til det norske råd – 27. august – i forbindelse med Henrik Krummediges sag henviser det danske råd »all trettæ, wuillige oc wsemme« mellem de to riger til en fælles herredag det følgende år »fore beggæ riigenes oc thess indbyggeres wellfardt, gaffn oc bestandt skiildt oc paa thet wii tiilsammen kundæ thess bedræ emodt stande alles wore fyender oc wuenner«.⁶¹

Reaktionen i Norge fremgår af nogle bemærkninger fra Oslobispen, Hans Reff, der frygtede, at man »nw haffue (ikke) alenist her Henrich att staa emod«, men også kongen, der nu »haffuer taget alt thet (rigets anliggender) wdj syn beskermelse«.⁶² Man kom med andre ord ikke udover det døde punkt, og Frederik I kunde fortsat ikke i fuld udstrækning gøre sin myndighed gældende som norsk konge. Det er i denne henseende næppe uden betydning at konstatere, at den norske kancelliregistrant fra slutningen af november 1524 til september 1525 og påny fra sommeren 1526 til den påfølgende sommer har næsten fuldstændige lakuner.⁶³ Om vi tør slutte *e silentio*, havde kongemagten fra mødet i Ribe, da konflikten opstod, og frem til Mogens Gyldenstjernes overtagelse af Akershus i 1527 kun meget begrænsede muligheder for at gøre sin autoritet gældende i Norge. Sammenstødene mellem Henrik Krummediges traditionelle unionspolitik og det norske oligarkis selvstændighedsbestræbelser synes således at have lammet den kongelige magtudøvelse i Norge på ubestemt tid.

⁶⁰ Nye da. Mag. V, s. 97f.

⁶¹ Dipl. Norv. XII nr. 608; jfr. nr. 609. Faren for angreb har da næppe været akut, men i oktober sammenkaldes rådet dog for at træffe forsvarsforberedelser; sst. XII nr. 370.

⁶² Hans Reff t. Olaf Engelbrektssen 1525 20/10; sst. VII nr. 612.

⁶³ Jfr. No. Rigsreg. I, s. 7ff. Karakteristisk for Henrik Krummedige – men diplomatisk malplaceret – var det, at han i efteråret 1525 udvirkede en kongelig ordre til fordel for den norske almue i dennes strid med Hamarbispen om bondelodden af tienden, som bispen havde tilegnet sig; Dipl. Norv. XVII nr. 347; No. Rigsreg. I, s. 3 og 10; Koht, anf. arb., s. 112.

IV

BRUDET i den danske Norges-politik ligger snarest i 1527, men forud for Odense-herredagen. Allerede i februar fornyede Frederik I sit løfte til Claus Bille om Båhus len,¹ lidt senere lod han Mogens Gyldenstjerne overtage Akershus,² og det følgende år lod han Esge Bille afløse Vincens Lunge på Bergenhus.³ Endelig udgik der i november 1528 definitivt følgebrev til Henrik Krummedige på hans forleneringer i Norge, efter at tilbagegivelsen havde været forberedt gennem fornyelse af lensbrevene det foregående årstid.⁴ I løbet af denne korte periode overtog danske adelige således alle de norske hovedslotte, og i Henrik Krummediges sag, der indtil da havde været den alvorligste hindring for kongens magtudøvelse i Norge, må man ligeledes i 1527 have besluttet sig for at skære igennem. I dette tilfælde opretholdt kongen det standpunkt, der var blevet formuleret allerede i kongebrevet i december 1524; han underkendte det norske råds selvbestaltede aktion og forlangte dokumentation for rettertinget for dens berettigelse.

Det er ganske ubestrideligt, at kongen overtrådte håndfæstningens bestemmelser ved besættelsen af de tre slotshovedsmandsposter. Rækkevidden af det kongelige initiativ fremgår navnlig af dispositionen over Bergenhus. Selvom Vincens Lunge – ved Mogens Gøyes og Tyge Krabbes mellemkomst – opnåede rimelig og rigelig kompensation, måtte han forpligte sig til, om kongen døde inden Esge Billes ankomst, at »holde slottet hans nådes søn til hånde, som Danmarks riges råd dertil kejsendes vorder«. ⁵ Slotslovs klausulen indebar i praksis dansk kontrol med Norge i påkommende tilfælde; den foregriber en senere udvikling, men omvendt er det udelukket, at den danske regering ikke har været på det rene med den formelle rækkevidde af disse dispositioner.

Som helhed tyder intet dog på, at Frederik I på dette tidspunkt har stilet mod statsretlig underkastelse af Norge; den kongelige aktivitet, der udformes i 1527, og som også har sat sig spor i indførslerne i kancelliregistranten, undertiden med Henrik Krummedige som relator, rettedes først og fremmest mod det norske aristokratis misbrug af forvaltnings-

¹ Claus Bille t. Henrik Krummedige 1527 6/2; Dipl. Norv. XVIII nr. 386; No. Rigsreg. I, s. 12.

² Sst. I, s. 10ff; Dipl. Norv. V nr. 1052.

³ Møllerup, anf. arb. I:2, s. 456f.; Dipl. Norv. XI nr. 507.

⁴ No. Rigsreg. I, s. 11f., 16.

⁵ Dipl. Norv. XII nr. 414.

apparatet og af de adelige friheder. De kaotiske, politiske konflikter i Norge gjorde fra kongemagtens synspunkt indgreb påtvungende nødvendige; skipper Clements plyndringer åbnede faretruende perspektiver, Vincens Lunges overgreb mod standsfællers gods lagde grunden til personlige modsætningsforhold, hans forsøg på at tilegne sig klostergods og gejstlige jurisdiktionsrettigheder bragte ham fra 1526 i modsætning til ærkebispem, og navnlig udløste hans støtte til den landflygtige daljunker harmdirrende protester fra Gustav Vasa.⁶ Anledningen til indgrebene – og dermed forklaringen af de drastiske forskrifter vedrørende Bergenhus' slotslov – var da åbenbart Vincens Lunges håbløst kompromitterede situation og den spirende konflikt mellem denne og ærkebispem.

De kilder, som angår disse forhold, taler alle ganske præcist om at bringe orden i den norske administration, sætte en god skik på regimentet i Norge. Håndfæstningsbruddet ligger først og fremmest i, at kongen uden det norske råds samtykke, og uden at der forelå forsvarsmæssigt tvingende grunde, indsatte danske lensmænd, og at han, som det navnlig fremgår af den udførlige instruks til Mogens Gyldenstjerne, var beredt på magtanvendelse for at tvinge sin vilje igennem. På den anden side står det fast, at både kongens fravær fra Norge og det norske råds meget ringe samarbejdsvilje *eo ipso* udelukkede effektiv administration eller kontrol med rådets vilkårlighed. I denne henseende peger de kongelige indgreb fra og med 1527 snarest frem mod reformpolitikken under Christian III.⁷ Selvom vi i kilderne – navnlig i kancelliregistranten – nu og da kan iagttage, at man har betjent sig af Henrik Krummediges fortrolighed med Norges indre forhold, eller at denne selv har taget initiativet til indgreb,⁸ er det bemærkelsesværdigt, at kongen ved besættelsen af slotshøvedsmandsposterne søger støtte hos en yngre generation af danske råder.

Som helhed er det danske råds interesse for Norges forhold derimod tydeligt sekundær og motiveret af andre forhold. Først på herredagen i Odense 1527 androg det kongen om at sørge for »en godt skick vtj riigett«, men begrundede sin henstilling med hensynet til Båhuslen og Viken, der endnu var i svensk besiddelse, og de overenskomstmæssige forpligtelser overfor Gustav Vasa og hansestæderne.⁹ Skønt kongen en

⁶ Jfr. L. Daae, *Fru Inger Ottesdatter og hendes dotre*, Særtryk af (Norsk) Hist. tidsskr. III, Kria. 1874, s. 30–62; Koht, *Olaf Engelbriktsson*, s. 24 ff.

⁷ Jfr. Astrid Friis i Hist. tidsskr. 10. rk. VI, 1942–44, s. 587. Dette aspekt kommer næppe helt til sin ret hos R. Fladby, *anf. arb.*

⁸ Jfr. ovfr. s. 59 med note 63.

⁹ *Nye da. Mag.* V, s. 218, 291, 301.

enkelt gang anfører Christiern II.s krigsforberedelser, synes disse i 1527 ikke at have været betragtet som nogen akut fare;¹⁰ baggrunden er åbenbart Vincens Lunges vilkårlige styre og hans uheldige forhold til daljunkeren, der automatisk vilde bringe det ømtålelige forhold til Sverige ud af balance. På herredagsmødet sluttede det danske råd sig til kongens dispositioner, og navnlig synes man – med henblik på en ordning af Norges styre – at have endeligt berammet kroningen i Norge til det følgende år.¹¹ 1528 vendte rådet påny tilbage til, at »lejligheden underligen begiver sig der udi i riget«; sørger kongen ikke for som planlagt at gennemføre sin kroningsrejse, kunde man befrygte, at forholdene vilde udarte så vidt, at det kom »kon. Mt., hans nådes børn og rigerne til stor skade og fordærv«. Rådet henviste atter udtrykkeligt til forholdet til Gustav Vasa og anbefalede at »handle om fred med de norske« ved kroningen. Endelig forbeholdt det sig, at de norske forleningsanliggender, som kongen havde forelagt rådet, blev henvist til forhandling mellem kongen og de to råd i fællesskab ved kroningen.¹²

Det danske råd indskrænkede sig med andre ord ikke længere til blot at gøre forestillinger for kongen om at gøre sin ret som norsk konge gældende, men tilbød direkte assistance til at tilvejebringe fred og ordning af forleningsforholdene, dog først da udviklingen truede med at kompromittere forholdet til Sverige. Kun meget sporadisk – og da navnlig i 1528 – røber drøftelserne, at man forudsætter unionsaftalernes beståen; normalt afholdt rådet sig indtil dette tidspunkt fra konkret engagement, og initiativet ligger da stadig hos kongen selv. Både 1528 og det følgende år hindrede uroen sydfra og faren for danskfjendtlige alliancer dog kongen i at gennemføre kroningsrejsen; det er under disse omstændigheder vigtigt, at man i sommeren 1529 efter rådsforhandlinger besluttede i stedet at sende hertug Christian og en rigsrådsdelegation med Henrik Krummedige i spidsen til Oslo for at træffe de nødvendige arrangementer i fællesskab med det norske råd. Instruksen foreskrev bilæggelse af den politiske tvedragt i Norge, hensigtsmæssige foranstaltninger med hensyn til lenenes forvaltning og mod Christiern II.s fordækte tilhængere i Norge, forhandling om »die briefe vnnd vorszegling, die gemacht vnnd gegangen sein zwischen diese beide reiche, mugen

¹⁰ Jfr. C. Paludan-Müller, Herredagen i Odense 1526 og 1527, Vidensk. Selsk. Skr. 5. rk., Hist.-philos. Afd. 2, 1857, s. 299, note 1.

¹¹ Nye da. Mag. V, s. 307, 309.

¹² Sst. V, s. 307 ff.

bey macht pleiben« og endelig tilbagegivelse af Henrik Krummediges len til denne.¹³

For det første viser den kongelige instruks, at man ikke længere indlod sig på drøftelse af Henrik Krummediges skyld, men at man blot skulde udvirke effektivering af en tidligere, kongelig afgørelse 1527; derimod godtgør dens formulering om forvaltningsspørgsmålene, at man sigtede mod normalisering af de norske forleningsforhold. Endvidere er det påfaldende, at man ønskede at gøre op med den fordrevne konges tilhængere i Norge. At man har været orienteret om, at Christiern II.s kaperkaptajner kunde påregne sympati i landet, er givet, hvorimod vi ikke har nogensomhelst mulighed for at afgøre, om man har haft kendskab til, at Olaf Engelbrektssen på dette tidspunkt stod i forbindelse med hoffet i Lier.¹⁴ Afgørende er det dog, at instruksens for første gang udtrykkeligt fremdrager unionsforbindelsen. Spiren til frygt for at Norge i givet fald vilde gå sine egne veje lå allerede i det danske råds advarsel til kongen det foregående år; når man nu tog denne sag op til officiel forhandling med det norske råd dokumenterer det, at man fra dansk side i unionsforbindelsen har fundet en sikkerhed mod Norges mulige frafald.

Beklageligvis kender vi ikke forløbet af herredagsforhandlingerne om dette punkt. Det er bemærkelsesværdigt, at man gennemførte drøftelserne uden hensyn til, at ærkebispens forsøgte at sabotere dem ved at udeblive.¹⁵ Et officielt communiqué om hertug Christians færden 8. september resumerer blot instruksens,¹⁶ og det eneste holdepunkt er da, at de tilstedeværende danske og norske råder 1. september lod tage en vidisse af Bergentraktaten.¹⁷ Vidimeringen indebærer imidlertid ingen-

¹³ Dipl. Norv. VIII nr. 596 (1529 30/2); jfr. kongens åbne breve sst. VII nr. 595 og VIII nr. 597.

¹⁴ Jfr. Christiern II t. Olaf Engelbrektssen 1529 28/11; sst. VIII nr. 615; Koht, *anf. arb.*, s. 55-57.

¹⁵ Jfr. Henrik Krummedige t. Olaf Engelbrektssen 1529 7/9; Dipl. Norv. VIII nr. 606.

¹⁶ Sst. VIII nr. 607. Hertugens taktløse adfærd nævnes ikke; jfr. P. Colding (A. Heise) i *Da. biogr. Leksikon* V, 1934, s. 104.

¹⁷ Arild Huitfeldt, *Konning Friderich den Førstis Historie*, 1597, s. 184-87. Når Huitfeldt (sst., s. 182) meddeler, at hertug Christian »skulde annamme hyldingsed af de norske som en arveherre« og kun om dette ikke lod sig gøre skulde sørge for fornyelse af forbundet mellem rigerne, finder det ingen støtte i dokumenterne. Huitfeldt lader Olaf Engelbrektssen og andre nordmænd afvise arvekravet med, at »Norge (er) nu ikke mere noget arverige, men . . . indlemmet med Danmark, så de ikke kunde have nogen konge uden den, som blev samtykt til Danmark, efter hvis venlige forbund rigerne

somhelst retsgyldig fornyelse, men blot en konstatering af traktatens eksistens. Trods den lidet vidtgående forholdsregel – der iøvrigt svarer til instruksens indhold – må man således antage, at man fra dansk side anså vidimeringen for den højst opnåelige garanti for traktatens fortsatte gyldighed, en officiel tilkendegivelse af, at den stadig bandt de to riger retligt.

Alle de foreliggende kildevidnesbyrd tyder således på, at det danske råd ganske naturligt – og mest bekvemt – har accepteret adelsreaktionen i Norge 1524 og det norske råds principielle selvstændighedskrav. Den linie, som Henrik Krummedige havde gjort sig til talsmand for, var fast forankret i kong Hans' unionspolitik. Han havde kunnet gennemføre den under unionskrisen ved århundredeskiftet, men den var passé, da han døde i 1530, og havde i virkeligheden været det allerede fra 1523. De indgreb, der lader sig følge fra 1527, synes alle i første instans at bero på kongeligt initiativ og at være motiveret af det truende politiske og administrative kaos i Norge. Først da udviklingen i Norge truede med at bringe forholdet til Sverige ud af balance, og da faren for et angreb fra Christiern II lidt senere påny tonede frem, tog det danske råd unionsforholdet op til behandling, men endnu uden at gøre forsøg på radikal eller varig indblanding i Norges interne forhold.

Det har kunnet sandsynliggøres, at der består en sammenhæng mellem Henrik Krummediges økonomiske position og hans stillingtagen til Danmarks politiske forhold til Norge, selvom samspillet ikke udelukker, at andre incitament er også kan have været til stede. Karakteristisk nok genoptog han, såsnart han 1529 påny var kommet i besiddelse af sine norske len og godser, den økonomiske reorganisation af disse og forsøget på at drage det kontante provener til Danmark.^{17a} Når det danske råd i 1524 ikke – således som tilfældet havde været i 1513 – modsatte sig det norske indfødsretskrav, hænger det sandsynligvis sammen med, at Christiern II.s politik i Norge havde efterladt et tomrum, som ikke umiddelbart lod sig udfylde. Ingen danske højadelige sad i 1523 inde med norske slotslen, og meget få havde godsinteresser at varetage. Dette udelukker imidlertid ikke, at de nye danske lensmænd, som udpegedes 1527–28, ikke også har haft eller har erhvervet tilsvarende økonomiske

imellem vare«. Denne fremstilling er aldeles absurd, den strider mod alle dokumentariske vidnesbyrd og beror snarest på en tilbageprojektion af senere standpunkter; den må derfor helt afvises; jfr. også Koht, *anf. arb.*, s. 59f., i modsætning til f. eks. Paludan-Müller, *Grevens Feide II*, s. 20f.; Heise, *Herredagen i Kjøbenhavn*, s. 243f.; Schreiner, *anf. arb.*, s. 326f., der accepterer Huitfeldts efterretning.

^{17a} Jfr. ovfr. s. 34 og 46.

interesser i besiddelsen af de norske slotslen. For Esge Billes vedkommende er dette incitament allerede klarlagt; såvel korrespondancen med svigerforældrene som hans omfattende brevveksling med købmænd i de nordtyske stæder¹⁸ godtgør, at han uden principielle ændringer har opretholdt og videreført den handelsvirksomhed, som Henrik Krummedige havde udformet, i hvert fald gennem 1530'erne.

For Mogens Gyldenstjernes og Claus Billes vedkommende lader en tilsvarende aktivitet sig derimod ikke dokumentere med fuld sikkerhed på dette tidspunkt. Claus Billes privatarkiv er overmåde fattigt, og først i 1550'erne viser Mogens Gyldenstjernes breve, at de i fællesskab har drevet egenhandel, eksport blandt andet af tømmer og import af salt og andre varer fra den franske Atlanterhavskyst.¹⁹ Derimod taler sandsynligheden for, at Claus Bille har haft klart blik for de økonomiske muligheder, som netop besiddelsen af Båhuslen indebar. Allerede indfrielsen af Viken fra Gustav Vasa 1532 – et rent privat foretagende – peger stærkt i denne retning, men ligeså betydningsfuldt er det, at Claus Bille meget hurtigt tørnede sammen med den svenske regering om placeringen af toldsteder og markeder i Båhuslen og den svenske passage ved Elfsborg, som Gustav Vasa tillagde vital handelspolitisk betydning.²⁰ Claus Billes forleningsbrev 1527 gjaldt vel kun for en tiårsperiode; men efter Christiern II.s vinterfelttog 1531–32 og indløsningen af Viken ændredes betingelserne radikalt og i strid med den norske håndfæstning. Han modtog da denne post for livstid og holdt slotsloven til den danske kronens hånd.²¹ Skønt en konkret dokumentation af den unge generations økonomiske interesser næppe er mulig i samme omfang som for Henrik Krummediges, er det dog i høj grad sandsynligt, at de har været til stede og har bidraget til udformningen af den danske regerings norske politik fra 1527.

Trods alle anstrengelser viste de forholdsregler, man havde truffet på herredagsmødet i Oslo 1529 – og navnlig vidimeringen af Bergentrakta-

¹⁸ RA. Esge Billes privatarkiv II. B. a.; jfr. også de af E. Bager publicerede regnskabsfragmenter fra Bergenhus 1534–37, Da. Mag. 8. rk. I, s. 177–92.

¹⁹ Lage Ulfstand t. Mogens Gyldenstjerne 1555 7/4, 21/4, 13/5 og 7/7; Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre, udg. ved E. Marquard I, 1929, nr. 263, 265, 267 og 270.

²⁰ Møllerup, *anf. arb.* I:2, s. 547f., 762f. – Om Gustav Vasas handelspolitiske bestræbelser, se S. Lundkvist, *Gustav Vasa och Europa. Svensk handels- och utrikespolitik 1534–1557*, *Studia historica Upsaliensia* 2, Upps. 1960, s. 31 ff., 43 ff., 55 ff., 65 ff.; samme, *Sverige och Nederländerna 1524–1534*, *Scandia* 27, 1961, s. 29f.; L.-A. Norborg, *Västgötaherrarnas uppror, sst.*, s. 266–78.

²¹ Jfr. Astrid Friis i *Da. biogr. Leksikon*² III, 1934, s. 24f.

ten – sig nemlig at være utilstrækkelige fra et dansk synspunkt. Et videregående, kongeligt initiativ i sommeren 1531, da troppesamlinger i Tyskland påny satte riget i alarmtilstand, førte imidlertid ikke i nogen henseende til sikrere resultater. På et fælles dansk-norsk rigsrådsmøde i Nyborg ved midsommertid formanede rigsråd Niels Lykke, kansler Claus Gjordsen og kancellisekretær Johan Friis på majestætens vegne i en lang instruks de to råd til endrægtigt at forblive under samme konge efter hans bortgang. Frederik I henviser til, at han overfor begge råd har rejst spørgsmålet om valg af en af hans sønner, og ønsker nu, at man gør alvor af det. Den aktuelle baggrund forklarer naturligvis i hvert fald delvis, at netop dette anliggende fra kongens synspunkt må have været særligt akut. Han gør udførligt rede for situationen i Tyskland og motiverer direkte – og let patetisk – sin anmodning om valg af en af sønnerne ved at påberåbe sig sine fortjenester af begge rigerne ved at have befriet dem fra tyrannen.²²

Det fremgår af antydninger i akterne fra de danske rigsrådsforhandlinger, at spørgsmålet allerede tidligere havde været bragt på bane. På herredagsmødet i Odense 1527 havde kongen omsider fået overleveret det danske rigsråds forpligtelsesbrev fra august 1523,²³ omend man både indtil da og også senere undlod at orientere det norske råd om dets eksistens; i hvert fald hævdede Olaf Engelbrektssen, at han først i 1534 fik kendskab til det. Det, kongen under den fælles herredag 1531 har stilet mod, er da åbenbart ikke blot, at løftet i den truende situation omsættes til kongevalg, men tillige at valghandlingen fandt sted i fællesskab. Det danske råds løfte havde allerede 1523 åbnet praktiske muligheder for at bringe forholdene i Danmark i overensstemmelse med retsgrundlaget i Bergentraktaten, og den norske håndfæstning 1524 hindrede ikke heller kongevalg *vivente rege*. At disse forhandlinger ikke førte til noget resultat skyldes da næppe alene Christiern II.s vinterfelttog, men formentlig tillige sabotage fra rigsrådsside mod at binde sig til det meget vidtgående og konkrete forslag.²⁴ Ikke destomindre tog man dog den samme linie op påny efter kong Christierns fængsling, omend på et lidt andet og mindre personligt plan.

Modsætningsvis kunde det formodes at være det danske rigsråds hårde hånd, der foretager opgøret med de frafaldne nordmænd efter

²² Dipl. Norv. VII nr. 688; jfr. Nye da. Mag. VI, 1836, s. 108 ff.

²³ Heise, Herredagen i København, s. 474.

²⁴ Jfr. C. Paludan-Müller, Fire Studier til Grevefeidens Historie, Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie 1853, s. 26f.; Grevens Feide II, s. 22f.

Christierns II.s tilfangetagelse den følgende sommer. En herredag i København bemyndigede 6. august 1532 Claus Bille og Truid Ulfstand samt Oslobispen Hans Reff, der som den fortabte søn var vendt tilbage i rette stund, til at optage forhandlinger med råd og stænder i Norge »om forbund, fred oc enighed thesse riige her till emellom væred haffuer oc her effter att bliffwe skulle till ewig tiid«. ²⁵ Denne forholdsvis neutrale formulering er affattet på et tidspunkt, da stemningen i København bærer præg af irritation over aftalen med Christiern II 1. juli og over Niels Lykkes og Vincens Lunges selvbestaltede opgør i det nordenfjeldske Norge; »vor nadige here och dii gode mend i Danemarcks raad tacker hanem (Niels Lykke) icke . . meget for den daghtingen, ssom hand haffuer bestillet och handlet for oss« med Christiern II, kommenterede Anne Rud. ²⁶ Overenskomstens amnestiløfte og halve tilsagn til Christierns rettigheder i Norge kunde nemlig ikke blot hindre retsopgøret, men også kompromittere hele unionsforholdet til Norge. Trods vidimeringen af Bergentraktaten 1529 og den stiltiende accept af dens gyldighed de følgende år krævede situationen således en ganske elementær fornyelse for påny at bringe unionsforholdet til Norge tilbage til *status quo ante*.

Bag den neutrale formulering i de udsendte rådets instruks toner da også en hårdere linie frem i andre breve, således allerede i Hans Reffs forlig med den danske regering 3. august. Oslobispen måtte påtage sig sammen med det norske råd at tilbagekalde troskabseden til Christiern II og hyldningen af hans søn og »keysserligh mayestett«, en klausul, der ikke alene annullerede den ubehagelige norske arvehyldning, men som i praksis tillige satte overenskomsten med den fangne konge fra 1. juli ud af funktion. Udover dette meget omfattende krav pålægges det bispen personligt ikke at medvirke til, at det norske råd ved den kommende tronvakance valgte en »særdeles« konge for Norge, men tværtimod støtte, at begge råd i fællesskab kårede den person til norsk konge, som det danske råd havde udpeget til dansk hersker. ²⁷ Skønt forpligtelsesbrevet påny påkalder de gamle forbund og lover ikke at præjudicere de norske stænders privilegier, er det uden videre klart, at det overskrider Bergentraktaten væsentligt. På den anden side påkalder det også en

²⁵ Dipl. Norv. VIII nr. 694; jfr. for det flg. Koht, anf. arb., s. 93–104, hvis synspunkter dog afviger noget fra de her anførte.

²⁶ Anne Rud t. Sofie Krummedige 1532 24/7; t. Esge Bille 1532 29/8; Vedel Simonson, anf. arb. I, s. 232f., 241; jfr. iøvrigt A. Heise, Kristian den anden i Norge og hans Fængsling, 1877, s. 79ff., 141f.

²⁷ Dipl. Norv. IX nr. 706 1523 3/8.

mere præcis fortolkning end den blotte konstatering af, at det danske rigsråd ved dette program vilde baste Norge til en underordnet plads under Danmark.²⁸

Udover de forskrifter, der tilsigter at fjerne sporene af Christiern II.s krav på Norge, er der efter brevets ordlyd nemlig tale om en forpligtelse, Hans Reff påtager sig med henblik på den nærmest forestående tronledighed, såfremt han overlever Frederik I. Da det danske råd på forhånd er bundet af sit forpligtelsesbrev fra august 1523, indebærer brevet simpelthen, at Norge ved det førstkommende kongevalg – men formelt heller ikke længere – blev naglet fast til den skæbne, det danske råd indenfor den givne begrænsning måtte beslutte sig til. I praksis indeholder brevet således en vis indrømmelse til Frederik I; det indtager Norge under løftebrevet fra 1523, men det danske rigsråd bevarer sin fulde dispositionsfrihed over såvel det danske som unionskongevalget.

Hans Reffs forpligtelse forudsætter imidlertid tillige, at »thett forbund, ther begghe riigene ere tilsammen bundne mett«, består uafhængigt af de indskrænkninger, der træffes for det nærmest forestående valg, og skønt det udtrykkeligt forbeholder sig de norske standsprivilegiers ukrænkelighed, vilde denne klausul i praksis kunne blive ganske illusorisk. I modstrid med Bergentraktatens forskrifter er der jo ikke tale om fælles kongevalg, men om pligt til i fællesskab »att keysze, kaare, vdwelge oc samptycke« den danske konge til norsk konge, en proces, der forudsætter separat håndfæstningsaftale for Norge under de samme betingelser. Det, Oslobispens forpligtelse lægger op til, er med andre ord, at situationen i Norge tilpasses til de vilkår, den danske håndfæstning og valgløftet 1523 foreskrev, og at det skal ske under det danske råds auspicer. Danmarks rigsråd havde samtidig undgået at binde sig til nogen bestemt af Frederik I.s sønner, således som kongen havde sigtet mod den foregående sommer, men omvendt foregriber allerede disse forholdsregler den situation, der blev akut ved Frederik I.s død i april 1533.

Det er et ganske håndfast og nedværdigende program, som Hans Reffs forpligtelsesbrev åbenbarer, men også kun et program. Thi ganske vist måtte biskop Mogens Lauridsen af Hamar udstede en ganske enslydende håndfæstning, da de danske udsendinge kom til Norge, formentlig tidligt på efteråret.²⁹ Konfronteret med det forlig, ærkebiskop Olaf opnåede 6. november, og novembertraktaten den følgende dag kan resultatet imidlertid kun karakteriseres som påfaldende pauvert. Hvor

²⁸ Således Koht, *anf. arb.*, s. 93f.

²⁹ *Dipl. Norv.* IX nr. 727, udat.; jfr. Koht, *anf. arb.*, s. 95.

instruksen for Claus Bille, Truid Ulfstand og Hans Reff fra 6. august opererer med fornyelse til evig tid af rigernes »forbund, fred og enighed« efter forhandling med de norske råder, gesandterne selv måtte udpege – i sig selv en vilkårlighed, der kun kan have været rettet mod ærkebispem – refererer overenskomsten med Olaf Engelbrektssen udsendingenes opgave som forhandling med Norges råd og stænder om fred, forbund og enighed *med de frafaldne*.³⁰ Der er således sket en forskydning, der munder ud i noget, der nærmest må betegnes som et jævnybyrdigt forlig. I overensstemmelse hermed knyttes der da heller ikke nogensomhelst betingelse til forliget med ærkebispem, der tværtimod opnåede stadfæstelse af alle sine og sin kirkes privilegier.

Bag dette tilsyneladende idylliske forlig skjuler sig dog hårdere vilkår. Ligesom Hans Reff og Mogens Lauridsen måtte ærkebispem udrede en betydelig bod.³¹ Skønt realiteten således stadig former sig som afstraffelse for frafaldet, underkastes ærkebispem dog ikke længere de samme ydmygende vilkår som sine embedsbrødre. Det imødekommende forlig 6. november afspejler med andre ord snarest en politisk nødvendighed, som ligger fjernt fra det program, man havde opstillet i København i sommermånederne 1532.

Målt med denne alen vil analysen af aftalen med det norske råd i Trondhjem 7. november 1532 give et tilsvarende resultat; udfaldet blev med Kohts ord antagelig mindre end man fra dansk side havde tænkt sig. Dokumentets *narratio* meddeler, at Claus Bille og Truid Ulfstand efter deres instruks har begæret fornyelse af forfædrenes »bestandelige fredtt, endrechtighed og kerligh fforbundet«, som de to riger har behov til gensidig støtte og bistand; i dets korte *dispositio* bevilger det norske råd fornyelsen, dog med det sædvanlige forbehold af Norges riges privilegier. Den sidste tilføjelse røber, at man stadig tænker på fælles forholdsregler ved kongevalg, men brevet følger dog endnu en klausul til. Om der opstår behov for »nogen ydermere behøffuige handell for^{ne} kong^e matt. och begge rige tiill ære, gode vellffartt, longwarinde fredt, endrechtighet oc bistand«, henviser man dette til separat forhandling i hvert råd, der i så fald kan stille forslag.³² Brevet indskrænker sig således

³⁰ Dipl. Norv. VIII nr. 708; jfr. de tre gesandters åbne brev s. d. om forliget, sst. nr. 709. Ganske følgerigtigt defineres deres opgave derhen, at de skal »forhandle hans node thette riige tiill fred og rolighed«, hvorimod forbundet ikke berøres.

³¹ Sst. IX nr. 726. De tre bispers bodsbreve er enslydende.

³² Paludan-Müller, Grevens Feide II, s. 410f.; Dipl. Norv. IX nr. 728. Det norske råds opsigelse af Christiern II og hyldning af Frederik I s. d. er holdt i ganske neutrale vendinger og uden interesse for denne sammenhæng; sst. IX nr. 729.

til en meget forsigtig og lidet præcis fornyelse af Bergentraktaten; i princippet accepterer det norske råd vel forbundet, men den afsluttende passus giver kun meget vage og ubestemte tilsagn om forhandling om de aktuelle mellemværender.

Ved sin mangel på præcision lader det norske råds brev således formode, at det næppe svarer til de danske forhandlers hensigter. På den anden side er brevet imidlertid – med mulig undtagelse af den afsluttende passage – i formel henseende ingen traktat; der indgår ingen form for gensidighed, men udelukkende en norsk stadfæstelse af Bergentraktaten. Såvidt svarer indholdet altså ganske til de danske gesandters instruks. At dokumentet ikke optager de ydmygende vilkår, forpligtelsesbrevene havde pålagt Hans Reff og Mogens Lauridsen, kan ikke overraske. Bispernes forpligtelser havde kun personlig gyldighed og sigtede ganske åbenbart kun mod den situation, der vilde opstå ved Frederik I.s bortgang. Misforholdet mellem det københavnske program og udfaldet af forhandlingerne ligger med andre ord deri, at der består en klar forskydning fra de betingelser, de to bisper havde måttet underkaste sig, til ærkebispens formelt jævnbyrdige forlig med de danske gesandter, altså førend traktatfornyelsen.

Forud for forliget med Olaf Engelbrektssen ligger nemlig åbenbart politiske forhandlinger. Ærkebispens har – i tre redaktioner – formuleret en række ankepunkter mod kongens styre i Norge; klager over den lutherske forkyndelse og krænkelse af kirkens kompetance og rettigheder indtager ganske naturligt hovedpladsen, og de imødekommes i hvert fald delvis af forligsbrevets privilegiebekræftelse. Men herudover anfører den ene redaktion af klagerne, at »Norgis riigis leenn fforlænis offtæ moett recessens liidelsæ«. ³³ Spørgsmålet om de norske slotslove indgår ikke i rådets brev 7. november, men det fremgår af et ubeseglet brev dagen forud, at man under drøftelserne har beskæftiget sig med Claus Billes forlening med Båhus slot og len samt Viken. ³⁴ Det er uvist, om det norske råd har kendt forpligtelserne i hans lensbrev fra kongen til at holde slotsloven til den danske kronens hånd, men man har opsat en formel bekræftelse – naturligvis stridende mod lensbrevets ordlyd – af Frederik I.s forlening for at opfylde den norske håndfæstnings forskrift. Hensigten kan således ikke drages i tvivl, men brevet synes dog aldrig at være blevet lovformeligt udstedt. Det røber påny forleningsspørgs-

³³ Sst. VIII nr. 707, udat., men må efter sammenhængen høre til umiddelbart forud for forligsbrevet.

³⁴ Sst. XIV nr. 713; jfr. Koht, anf. arb., s. 101f.

målets aktualitet, men tillige at det norske råd har forhandlet på lige fod med de danske udsendinge, selvom der i denne henseende ikke blev opnået noget resultat af drøftelserne.

Medens de centrale, politiske mellemværender således forblev uafklaret og det norske råds stadfæstelse af Bergentraktaten i bedste fald henskød dem til en uvis fremtid, røber den simple kendsgerning, at de er blevet taget op til jævnbyrdig forhandling, påny en påfaldende forskel fra de drastiske hensigter, man fra dansk side havde nedfældet i Hans Reffs og Mogens Lauridsens forpligtelsesbreve, også når vi tager straffe-foranstaltningerne overfor bisperne i betragtning. Forklaringen ligger utvivlsomt i Vincens Lunges og Niels Lykkes machinationer i sensommermånederne og efteråret 1532, da de under påberåbelse af en forældet kongelig fuldmagt til at træffe arrangement med Christiern II og med våbenmagt aftvang ærkebisen ikke blot et privat forlig om deres personlige skærmydsler fra de foregående år, men også fornyet hyldning af Frederik I.³⁵ Olaf Engelbrektsen havde længst muligt søgt at dække sig ved overenskomsten med Christiern II 1. juli, der gav ham ret til at afvente dennes forlig med kong Frederik. Da Claus Bille og Truid Ulfstand indkaldte til forhandling, bøjede han af og modtog Vincens Lunges og Niels Lykkes stadfæstelse af hans og kirkens rettigheder på kongens vegne. 8. oktober kunde ærkebisen da meddele Claus Bille, Truid Ulfstand og Hans Reff dette som et *fait accompli*; havde de andet og mere at forhandle om – skrev han – måtte de bekvemme sig til at give møde i Trondhjem.³⁶

Frederik I havde allerede i august i et brev til Esge Bille ladet forstå, at Claus Billes, Truid Ulfstands og Hans Reffs fuldmagt satte de tidligere kommissariers bemyndigelse ud af kraft,³⁷ men aldeles uden virkning. Vincens Lunges og Niels Lykkes selvbestaltede manøvrer satte altså simpelthen de danske forhandlere i en umulig situation og udelukkede – således som man allerede om sommeren havde indset i København – gennemførelsen af det rigoristiske program, det havde været hensigten at påtvinge Norge. Formodentlig har Vincens Lunge og Niels Lykke handlet med fuldt overlæg, og formentlig bøjede ærkebisen sig for dem for at undgå de danske betingelser. Olaf Engelbrektsen opnåede på den måde et forlig og privilegiebekræftelse, men der-

³⁵ For det fig. se sst., s. 97ff.

³⁶ Dipl. Norv. VIII nr. 705.

³⁷ Sst. IX, s. 730–31; jfr. Heise, Kristian den anden i Norge, s. 142; Koht, anf. arb., s. 96f.

imod ingen afklaring af sit mere radikale ønske om ordning af de norske forleningsforhold i overensstemmelse med håndfæstningen. Hovedsummen blev i tråd med Vincens Lunges traditionelle synspunkt en stadfæstelse af den norske adelsrepublik i personalunion med Danmark.

Den meget summariske fornyelse af Bergentraktaten stod således tilbage som det eneste og endelige resultat af hele aktionen. Det danske rigsråd havde på ingen måde nået sin hensigt, at underkaste Norge sin vilje ved det kommende kongevalg med de begrænsninger, som forpligtelsesbrevet fra 1523 pålagde det, men også uden at binde sig til nogen af de mulige tronkandidater. Er denne tolkning korrekt, røber den ikke blot, at de danske udsendinge i virkeligheden blev helt udmanøvreret af deres norske kolleger under efterårets forhandlinger, og at der i de danske hensigter består en nær sammenhæng med de indrepolitiske og konfessionelle skillelinier i Danmark, men resultatet nødvendiggør også en vis revision af den gængse vurdering af beslutningerne på herredagsmødet i København efter kongens død i april 1533.

Den københavnske herredags første beslutning i juni 1533 gik som bekendt blot ud på at udskyde kongevalget til det følgende år. Ved en skrivelse til det nordenfjeldske råd meddelte tredive danske råder deres vedtagelse. Som motivering anførte de, at Bergentraktaten foreskrev fælles kongevalg; udsættelsen var således nødvendig for at det norske råd kunde få lejlighed til at tage del i valget. Endvidere anmodede de danske rigsråder deres norske kolleger om at holde de norske slotslove til de hidtidige lensmænds hænder, indtil der kunde træffes videre dispositioner efter forhandling.³⁸ Dette svarer meget nøje til den linie, herredagsmødet havde afstukket fra første færd. Under henvisning til traktatforpligtelserne antyder propositionen netop betimeligheden i at udsætte kongevalget, og rådets resolution drager kun konsekvensen heraf. Da der består »forbwndt oc confederatz . . . emellom these thwenne riige, Danmarck oc Norge tiill ewiig tiidt, tha kandt her inthet kaar skee paa thende tiidt«; i stedet berammes fælles kongevalgmøde til den følgende midsommer.³⁹

Ræsonnementet er formelt uangribeligt. Men allerede den nærmeste eftertid har fældet en kategorisk dom over rådets udsættelse af kongevalget. Den kongelige proposition på stændermødet i efteråret 1536 tildelte ganske summarisk de katolske bisper ansvaret for beslutningen og

³⁸ Nye da. Mag. II, 1806, s. 222f.; Dipl. Norv. VIII nr. 714; jfr. videre Heise, Herredagen i Kjøbenhavn, s. 324.

³⁹ Nye da. Mag. II, s. 201, 210.

for den efterfølgende borgerkrig. Fordømmelsen fældes generelt, og den gentages – med visse undtagelser – i hver enkelt biskops synderegister, skarpest mod Joachim Rønnow.⁴⁰ I forhold til den kongelige krigspropaganda, der endnu i sommermånederne 1536 havde tilskrevet Lübeck krigsskylden, og til kongens korrespondance, der røber, at han i august stadig har overvejet at drage hele rådet til ansvar, fremtræder kontrasten påfaldende. Uden skelnen identificerer propositionen afgørelsen om kongevalgets udsættelse og bispernes personlige magtstræb. Dens udokumenterede postulater har deres naturlige plads og funktion i den aktuelle situation; men påstanden har ikke destomindre også influeret eftertidens vurdering såvidt, at udsættelsen af kongevalget under henvisning til traktatforpligtelserne karakteriseres som påskud. Udskyldelsen skulde skaffe rådet – og da især bisperne – pusterum til at rydde op i de uhyrligheder, Frederik I.s regering havde gjort sig skyldig i, og bane vejen for et katolsk – subsidiært protestantisk – kongevalg.⁴¹

Anklagens berettigelse kan på ingen måde kategorisk underkendes, men den kræver dokumentation i samtidige kilder og uden påvirkning af den tendentiøse proposition fra oktober 1536. I hvert fald er det næppe længere forsvarligt at motivere fordømmelsen ved påberåbelse af, at det danske råd i 1523 – i modsætning til 1533 – havde så megen hast, at det tillod sig uden videre at ignorere Bergentraktaten ved den ensidige revolution og kongekåring. Det er korrekt, at den kongelige proposition 1536 henviser til, at rådet ved kongevalgets udsættelse tilsidesatte sit tilsagn fra 1523 om at kåre en af Frederik I.s sønner. Rådet var i 1533 fuldt på det rene med denne forpligtelse; man omgik den ved at gøre opmærksom på, at brevet ikke bandt til nogen bestemt af sønnerne og ikke foreskrev nogen valgtermin, men man kædede den umiddelbart efter denne argumentation sammen med de dansk-norske traktatforpligtelser.⁴²

Uanset de øjeblikkelige motiver er det umiddelbart indlysende, at disse to sæt forpligtelser i hvert fald i formel henseende skabte et dilemma. Situationen var således netop den, kongen og rådet tidligere havde for-

⁴⁰ Monumenta historiae Danicæ, ed. H. F. Rørdam, 1. rk. I, 1873, s. 149f., 161, 183, 184f., 190. Kuriøst nok advarer landgrev Filip af Hessen straks mod at udnytte propositionens udokumenterede postulater i propagandaøjemed; A. Heise i Hist. tidsskr. 4. rk. VI, 1877–78, s. 262 med noten.

⁴¹ Således Arild Huitfeldt, Danmarks Rigis krønike II, 1652, s. 1398; Niels Krag, Kong Christian den Tredies Historie I, 1776, s. 12. I moderne forskning findes lignende synspunkter f. eks. hos Heise, Herredagen i Kjøbenhavn, s. 329–32, 467; E. Arup, Danmarks historie II, 1932, s. 460, 482f.

⁴² Nye da. Mag. II, s. 199f.

udset. Men går vi udover den formelle begrundelse, må der i denne forbindelse lægges vægt på, at brevet til det nordenfjeldske råd 18. juni 1533 ikke blot henviser til Bergentraktaten, men navnlig, at det udtrykkeligt anmoder om, at de norske råder »villæ ladhæ etther welluilligenn findes, at alle slott, slotzloge och kronens leen, Bergenhwes oc andre bliffue saa standendes wforwandlede ther wdj riiget saa well som her«, indtil man kunde mødes. Håndfæstningen 1524 forbeholdt under tronvakance det norske råd dispositionsretten over slotslovene; det danske råd måtte her nøje sig med en henstilling, men den er i sig selv et tungtvejende vidnesbyrd.

Det er uden videre klart, at medens dette brev blot fikserer den videre procedure på grundlag af herredagsforhandlingerne, påkalder et tidligere brev 25. april til Olaf Engelbrektssen fra et partielt rigsrådsmøde i København særlig interesse. Traktatens og forbundets gyldighed forudsættes åbenbart, skønt det ikke udtrykkeligt nævnes; skrivelsens pointe ligger dog i det partielle rådsmødes tilsagn om fuldtud at stadfæste, hvad Truid Ulfstand og Claus Bille under deres forhandlinger med det norske råd det foregående efterår havde lovet eller stillet i udsigt. Såvel brevet ordlyd som den almindelige sammenhæng udelukker, at dette løfte blot gælder den norske anerkendelse af Bergentraktaten 7. november 1532. Efter al sandsynlighed griber det danske råds brev tilbage til novemburdokumentets afsluttende passage, der i noget dunkle vendinger åbnede mulighed for videregående forhandlinger til rigernes behov. Det fremgår udtrykkeligt, at de to gesandter har aflagt udførlig rapport om deres tilsagn; det er også muligt, at man har haft de norske forleningsforhold i tankerne ved denne formulering, men herudover tilføjer brevet, at »hues brøst, som her tiill (thes vær) met kircker oc closter skeedt er, bede wij, atj thet selffue i en god christelig skickelse igen bestille oc reformere ville som thet bør att vere, før i eder hiidt i riiget giffuendes vorde«. ⁴³

Det fremgår således indirekte af disse dispositioner, at det østdanske rådsmøde allerede i april har forudset, at det fælles kongevalg måtte udsættes af hensyn til traktatforpligtelserne og den norske håndfæstnings varslingsfrist af herremøder. Direkte fremgår det endvidere, at de påtænkte kirkereformer helt overlades til det norske råd selv, men først og fremmest hæfter man sig ved, at der intet nærmere siges om retningslinierne for disse reformer. Brevet er beseglet af såvel protestantiske som

⁴³ C. Paludan-Müller, Aktstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid II, 1853, s. 8-10; Dipl. Norv. VIII nr. 711.

reformkatolske og traditionelt katolske råder og forener således stærkt afvigende konfessionelle standpunkter. Det vil herefter være nærliggende at antage, at det partielle rådsmøde bag den neutrale formulering har forestillet sig, at en kirkeordning i begge riger – brevet nævner udtrykkeligt, at det danske råd ligeledes agtede at bringe kirkeforholdene i orden forinden mødet – måtte kunde give håb om fælles kongevalg uden dissens.

At der har bestået fundamentale meningsforskelle i det danske råd såvel før som under herredagsmødet i sommeren 1533 lader sig ikke bestride. Tyge Krabbe havde intet lært og glemt alt; han kunde endnu i slutningen af april forsøge at trænge Vincens Lunge ind på lensmandsposten i Bergen, som Esge Bille ønskede at fratræde.⁴⁴ Og han kunde tre dage efter det partielle rådsmødes brev, som han selv havde beseglet, uden reservation udlægge det derhen, at nordmændene inden et fællesmøde bør sørge for at udrydde den »brøst (, som er) paa ferde enten medt the Lutthers prester eller anden gallyndt vessen«. ⁴⁵ Derimod er det iøjnefaldende, at det danske råds skrivelse 18. juni blandt de norske len kun udtrykkeligt nævner Bergenhus ved navn; både heraf og på anden vis fremgår det, at man har ønsket Esge Billes tilstedeværelse i Norge.⁴⁶ Det kan da næppe heller bero på skæbnens luner, at samtlige Bille-ættens rigsrådsmedlemmer beseglede dette brev. Under alle omstændigheder kan man næppe se helt bort fra, at i det mindste en fløj af rådet på dette tidspunkt har næret alvorligere vilje til at bevare unionsforbindelsen med Norge end de kongelige anklager på oktoberrigsdagen 1536 lader formode.

V

BAG DEN YDRE omskiftelighed synes analysen af kildematerialet at røbe en vis sammenhæng og konsekvens i den danske Norges-politik fra 1523 til 1536. Medens de jyske råder under revolutionen 1523 ikke på noget tidspunkt synes at have draget unionsforbindelsen med Norge ind i deres overvejelser, tyder omstændighederne på, at det officielle initiativ, regeringen tog i august, skyldes kongens ønsker. De politiske rammer, som udformes på dette tidspunkt, svarer imidlertid tillige meget nøje til

⁴⁴ Tyge Krabbe t. Esge Bille 1533 27/4; Danske Samlinger for Historie, Topografi, Litteratur- og Personahistorie 2. rk. II, 1872-73, s. 351 f.

⁴⁵ Tyge Krabbe t. Olaf Engelbrektsen 1533 28/4; Dipl. Norv. VIII nr. 713.

⁴⁶ Paludan-Müller, Fire Studier, s. 31 f.; Astrid Friis i Da. biogr. Leksikon² III, 1934, s. 28.

de retningslinier, Henrik Krummedige havde anlagt under sit norske statholderskab i kong Hans' regeringstid; regeringens henvendelse appellerede til de norske stænder ved tilsagn om retlig og økonomisk sikkerhed, hvorimod den savner enhver antydning af adelsreaktion efter dansk mønster; den opgav tillige i praksis kongens tidligere tilbøjelighed til at forlange anerkendelse af sit arvekrav på Norge.

Selvom den ydre anledning til formuleringen af en præcis norsk politik formentlig har været øjeblikkelig nervøsitet for Gustav Vasas angreb og faren for den fordrevne konges revancheplaner, vil det være nærliggende at tilskrive Henrik Krummedige væsentlig andel i tilrettelæggelsesarbejdet. Bindende bevis lader sig ikke føre, men påfaldende er det dog, at man netop i reaktionsåret griber tilbage til kong Hans' forsøg på at befæste stænderorganisationen i Norge og at udnytte den politisk til fordel for unionskongedømmet. I hvert fald fremgår det af begivenhederne i efteråret 1523, at Henrik Krummedige med behændighed har gennemført netop denne politiske linie, selvom han tilsyneladende har stået ret isoleret med sine synspunkter. Ved sit stærke engagement i bevarelsen af den dansk-norske union varetog han naturligvis primært unionskongedømmets tarv, men der kan næppe være tvivl om, at han dermed har forbundet interesser af rent personlig art.

Henrik Krummediges og Anne Ruds omfattende privatarkiv dokumenterer, at de ikke blot har opbygget et omfattende gods- og lenskompleks, således at norske, hallandske, skånske og sjællandske besiddelser kom til at forme et sammenhængende hele; opbygningen af dette godssystem foregik således, at det udover den geografiske sammenhæng også opnåede en økonomisk og erhvervsmæssig, funktionel helhed. Analysen af Henrik Krummediges godsdrift og økonomiske aktivitet godtgør, at han fuldt bevidst har koordineret alle disse ressourcer; produktionsmæssigt supplerede driften af hans godser hinanden, men herudover drev han systematisk eksport- og importhandel, og handelen var åbenbart ikke blot baseret på godsernes produktion. Den forudsatte tillige opkøb og salg af varer udover godsernes rammer. Under sin færd på Østlandet i efteråret 1523 synes han at have stilet mod reorganisation af dette økonomiske system, men også at have påbegyndt en centralisering, der vilde tillade ham at trække afkastningen af de norske godser til Danmark som kontant kapital; den samme linie genoptog han, såsnart han 1529 kunde vende tilbage efter sit eksil. Den økonomiske sammenhæng beroede altså netop på godssystemets struktur, og omvendt skabte den dansk-norske union betingelsen for Henrik Krum-

mediges aktivitet. Vi må formode, at hans politiske indsats for at bevare unionen i den skikkelse, den havde fået i kong Hans' regeringstid, i høj grad har beroet på, at han dermed samtidig varetog sit eget tarv.

I 1523 synes Henrik Krummediges økonomiske position imidlertid at have været et isoleret fænomen og hans politiske system helt uden harmoni med den aktuelle situation; ingen eller meget få andre danske rigsråder havde tilsvarende interesser, og den norske adelsreaktion og frigørelse det følgende år faldt ganske naturlig også fra et dansk rigsrådssynspunkt. Henrik Krummediges fjernelse var en nødvendig forudsætning for den norske rigsrådsrepublikks udfoldelsesmuligheder, men omvendt indeholdt den konflikt, aktionen gav anledning til, også et væsentligt incitament til, at den danske regering tog unionspolitikken op til revision. Konflikten synes nemlig at have lammet kongemagtens mulighed for at gøre sin autoritet gældende i Norge. Efterhånden som forholdene i Norge truede med at udarte til politisk kaos, da faren for Christiern II.s revancheforsøg tog konkret form, og da Vincens Lunges forbindelse med daljunkeren truede med at kompromittere forholdet til Gustav Vasa, voksede også nødvendigheden af politisk og administrativ reorganisation i Norge frem. Det må fremgå heraf, at det for kongens politik vil være nødvendigt at tillægge de udenrigspolitiske og administrative aspekter afgørende vægt; det har utvivlsomt været baggrunden for, at han 1527-28 overdrog de tre norske hovedlen til Claus Bille, Esge Bille og Mogens Gyldenstjerne.

I hvor stor udstrækning det danske rigsråd forud for 1527 har taget del i overvejelserne vedrørende forholdene i Norge er derimod uvist; da det endelig på herredagen i Odense tog sagen op, skete det under indtryk af de faretruende perspektiver, som udviklingen i Norge åbnede. Men først det norske råds ringe samarbejdsvilje, dets nidkære vågen over den nyvundne frihed, og måske også dets frygt for de aktuelle politiske og konfessionelle tendenser i Danmark, drev kongen og det danske råd i retning af videregående foranstaltninger overfor Norge. 1529 indskrænkede man sig til at fastslå unionens eksistens, og selv under opgøret med de frafaldne efter Christiern II.s vinterfelttog måtte man lade sig nøje med en summarisk og lidet klar stadfæstelse af Bergen-traktaten. Samtidig havde Claus Bille og Truid Ulfstand under forhandlingerne i Norge i efteråret 1532 tilbudt det norske råd forhandlinger om de mest presserende anliggender, sandsynligvis de konfessionelle konflikter og muligvis forleningsspørgsmålene. Denne linie genoptog man efter kongens død 1533, da man foreslog det norske råd en frist til

at finde frem til en ordning af disse sager, før man foretog kongevalg i fællesskab, således som unionstraktaten foreskrev.

Men jævnsides med denne linie gjorde andre og mere drastiske tendenser sig gældende. Allerede de forpligtelser, Vincens Lunge måtte påtage sig, da han afviklede forleningen af Bergenhus 1527, peger frem mod direkte danske indgreb i Norge; men navnlig de forholdsregler, den danske regering forberedte i sommeren 1532 efter Christiern II.s vinterfelttog, indleder den sejge proces, som først fuldbyrdes med Norgesartiklen i Christian III.s håndfæstning 1536. Da det viste sig umuligt at nå frem til en forhandlingsløsning, som mere eller mindre respekterede Norges selvstændige stilling i unionen, tog man skridtet fuldt ud ved dets inkorporation i det danske rige. Man har sikkert med rette tildelt Claus Bille en hovedandel i gennemførelsen af denne politik og af Norgesartiklen, men formentlig har Esge Bille, Truid Ulfstand og andre delt hans synspunkter. For dem alle gælder det, at unionen har været ønskelig af politiske grunde; men denne baggrund er blot næppe tilstrækkelig til fuldtud at motivere deres engagement i unionspolitikken og Norges underkastelse.

I Esge Billes tilfælde er det økonomiske incitament oplagt; han forvaltede simpelthen arven efter Henrik Krummedige, og hans aktivitet havde samme indhold og udformning som dennes. Selvom en direkte dokumentation for Claus Billes og Truid Ulfstands vedkommende er vanskeligere, kan der næppe være tvivl om, at også de har haft økonomiske interesser af lignende art, eller at de bevidst har stilet mod at bygge en position op på grundlag af østdanske og norske lens- og godsbesiddelser, som svarede til Henrik Krummediges. I Claus Billes tilfælde må vi hertil føje, at han – formentlig bevidst – har krydset Gustav Vasas bestræbelser for at skabe en vestorienteret handelsforbindelse med Ny Lödöse som støttepunkt; deres sammenstød havde såvel politiske som fiskale og økonomiske aspekter. De økonomiske incitamenter i dansk Norgespolitik synes således stadig at have været til stede; et brud i kontinuiteten fra Henrik Krummedige til Claus Bille er der da kun tale om, forsåvidt som unionspolitikens midler omformes fra 1523 til 1537.

Henrik Krummedige tilhører endnu den senmiddelalderlige herremandstype, der kombinerede godsdrift og købmandsnæring, en type, som efter alt at dømme har været døende i reformationstidens Danmark. Efter det private kildemateriale, der står til disposition, omformes den danske herremandsøkonomi fra omkring 1520 såvidt, at godsejerhandelen opgives; vægten lægges i stedet på kommercielt drevet storlandbrug.

I lovgivningen fra Frederik I.s og Christian III.s tid formuleres denne strukturelle ændring derhen, at den danske herremand må gøre sig sit gods så nyttigt som han kan og ikke må befatte sig med købmandsvirksomhed udover sine egne ressourcer.¹ Disse få hovedtræk gælder som helhed den danske godsejer; de har åbenbart principiel gyldighed, men man kan dog notere sig en række undtagelsestilfælde. Billeklanens storhed gav den stadig mulighed for at udfolde købmands- og rederivirksomhed, og en mand som rentemester Joachim Beck fik i embeds medfør nærliggende chancer for aktivt handelsengagement.

Men den gruppe, der skiller sig ud fra hovedreglen, er fortrinsvis prominente herremænd, som alle udmærker sig ved at kombinere østdanske godsbesiddelser med forleninger i de skånske landskaber eller Norge, og som paradoksalt nok også har nær tilknytning til rigsrådsoppositionen i Christian III.s regeringstid. Efter at det danske greb om Norge var blevet fæstnet, synes de østdanske provinsers og Norges specielle erhvervsbetingelser således fortsat at have givet en snævrere dansk højadelskreds økonomiske muligheder udover de normer, der kom til at gælde standen som helhed. I denne henseende brydes linien fra Henrik Krummedige altså ikke, såvel politiske og administrative som økonomiske komponenter samles i dette mønster.

¹ Jeg må her foreløbig indskrænke mig til at henvise til senere studier over den danske adels økonomi i 16. og 17. århundrede.

SUMMARY

Henrik Krummedige and the Danish-Norwegian Relations 1523-33

THE PRESENT paper originated in a study of the economic history of the Danish nobility in the 16th and 17th centuries. During the late Middle Ages potent Danish nobles seem to have been heavily and regularly engaged in 'entrepreneurial activities': import and export of goods far beyond their own means; from about 1520, however, the nobles abandoned such trade activities, and concentrated on large-scale production and the speculative sale of agricultural products (grain and oxen). This reorganization seems to have been the norm, from which deviated only a small group of landlords with possessions in the eastern provinces of Denmark and (partly) in Norway. Henrik Krummedige (d. 1530) clearly belongs to this 'medieval' type of noble entrepreneurs.

On the basis of the rich materials preserved in Henrik Krummedige's private archive it has become possible to study in detail the structure and economic organization of his estates and *lens* (county or estate prefectures) in Zealand, Scania, Halland and Norway. Everything points to the conclusion that Henrik Krummedige, his wife Anne Rud (d. 1535), and his son-in-law Esge Bille (d. 1552), purposefully and systematically co-ordinated the resources of their possessions into a functional unit; goods (timber, oxen, butter, salmon, etc.) were transported from Norway and Halland to Scania for processing and export, and, conversely, agricultural products were sent to Norway, at least at times. Agricultural products were normally exported on the family's own ships to the Hanseatic towns; other goods (iron, cloth, etc.) were imported, and, *inter alia*, exchanged with the peasants of Scania and Halland for steers. Such transactions did not necessarily involve ready money to any great extent, but the profits eventually derived from this complicated economic system seem predominantly to have been invested in cornering landed property.

On the other hand this system, which combined agricultural production and commercial activities based on possessions in eastern Denmark and Norway, also presupposed stable political conditions or, ultimately, the union of Denmark and Norway. Since 1450 Norway and Denmark had been united by the treaty-union of Bergen, prescribing a common king of the union, but internal independence. During the period under discussion Danish-Norwegian relations were stamped by the Norwegian state council's (*rigsråd*) sustained efforts to establish a 'Norway for the Norwegian aristocracy', primarily directed against the attempts of Danish nobles at obtaining *lens* in Norway, until in 1536 Norway became incorporated into Denmark. In a much discussed paper the late professor Halvdan Koht advocated the view that the actual motivation for incorporating Norway into Denmark was the desire of Danish nobles to secure for themselves unimpeded access to the profitable *lens* of Norway. Even if Koht did not sufficiently substantiate his case, he was undoubtedly right in maintaining this thesis, but, on the other hand, he was liable also to underrate the importance of other aspects, particularly the influence of Danish foreign affairs.

In fact the political position of the Danish unional monarchy and Henrik Krummedige's vested interests in Norway prove to have been closely inter-

related since the closing decades of the fifteenth century. As a governor of southern Norway Henrik Krummedige supported the Norwegian peasantry against the 'nationalist' aristocracy during the social unrest of the 1490s, until 1502 when he was removed following the murder of the leader of the Norwegian aristocracy. The evidence available seems to support the assumption that Henrik Krummedige combined personal, economic interests and the interests of the Danish monarchy in maintaining the union; anyway Henrik Krummedige proved to be the most serious antagonist of the oligarchic claims of the Norwegian aristocracy.

Upon the expulsion of King Christiern II in 1523 the Danish state council elected his uncle Frederik (I) King of Denmark, thus disregarding the provisions of the treaty of Bergen for the joint election of the king of the union. While the new king claimed recognition in Norway as *heres Norvegiae*, nothing seems to indicate that the revolting Danish aristocracy shared any interest in Norwegian affairs. Only in July-August, 1523 did the political situation – particularly the imminence of an attack by the exiled king – force the government to revise its unional policy towards Norway. The state council requested the Norwegians to *elect* Frederik I King of Norway and, most significantly, addressed its application not to the Norwegian state council, but to the orders (*staender*); moreover, it did not promise any reactionary measures corresponding to those which had been accomplished in Denmark, but held out prospects of public security and tax-relief to the commoners. By these measures the government returned to the political programme of Henrik Krummedige; he and Vincens Lunge, also a member of the Danish state council, were sent to Norway to re-establish the union.

In southern Norway Henrik Krummedige strictly applied the directions thus defined, but at the same time he seems to have undertaken a reorganization of the revenues derived from his Norwegian estates and *lens*. He did not abandon the commercial activities described above, but made arrangements for drawing the profits to Denmark in cash. – On the other hand Vincens Lunge, closely connected with the Norwegian oligarchy, evidently made himself the spokesman of the views shared by this group. By the support of and in collaboration with the newly elected archbishop of Trondheim, Olaf Engelbrektsson, the Norwegian state council worked out and obtained royal assent to a new constitution which implemented the national programme, and at the same time the council took advantage of the interregnum to banish Henrik Krummedige, and to confiscate his property and *lens* in Norway (1524).

King Frederik declined to accept the banishment from Norway of Henrik Krummedige; but in actual practice this conflict prevented the king from asserting effectively his authority in Norway until, during the following years, political conditions here degenerated into chaos, particularly due to the personal antagonism of Vincens Lunge and the archbishop, and to the fact that the former lent support to a Swedish usurper thus upsetting the precarious relations of the Danish-Norwegian crown to Gustav Vasa's Sweden. In order to bring his authority to bear the king appointed Danish nobles county prefects in Norway 1527–28, and from the same time the Danish government launched preparations for a renewal of the Danish-Norwegian union.

Particularly the invasion by the exiled king in Viken in 1531–32 and Norway's desertion forced the Danish government to apply stricter measures against Norway. But the negotiations during the years from 1527 to 1533 proved to be productive of no more than protracted Norwegian sabotage against the Danish assault on Norwegian independence. The Danish government no longer attempted to exploit the social tensions in Norway against the oligarchy as Henrik Krummedige had done. But political circumstances – the danger of king Christiern's plans for *revanche*, the necessity of maintaining friendly relations with Sweden, and finally Norway's fresh apostasy during the Danish civil war of 1533–36 – forced the Danish government to the incorporation of Norway in 1536.

This does not imply that only political considerations motivated the incorporation of Norway. When in 1529 Henrik Krummedige was able to return to Norway, he immediately reorganized his vested interests here, and upon his death in 1530 Anne Rud and Esge Bille simply continued the exploitation of their Norwegian estates and *lens*. Much seems to suggest that even the new county prefects appointed in 1527–28 (Mogens Gyldenstjerne, Claus Bille, and Truid Ulfstand) possessed or acquired similar positions. The evidence available thus points to the conclusion that – beyond the political necessities – the economic interests of Danish nobles contributed to the incorporation of Norway in 1536. But on the other hand it seems to have been but a narrow circle of wealthy Danish nobles who maintained economic organization on the basis of possessions in Denmark and Norway after the model of Henrik Krummedige.